P. A. Monsieur Riant.

GJURO HUS

HRVAT IZ RASINJE

GLASOVIT PUTNIK XVI VIEKA.

NAPISAO

DR. P. MATKOVIĆ.

(Preštampano iz „Rada“ knjige LV. i „Starina“ knjige XIII.)

U ZAGREBU 1881.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

GJURO HUS

HRVAT IZ RASINJE

GLASOVIT PUTNIK XVI VIEKA.

NAPISAO

Petar

DR. P. MATKOVIĆ.

(Preštampano iz LV. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU 1881.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Kad sam iztraživao starije putopise po balkanskom poluotoku, spomenu mi presv. g. predsjednik naše akademije dr. Fr. Rački putopis Gjurgja Husa iz Rasinje, o kojem on napisa članak po vatikanskom rukopisu u Nevenu od god. 1858 (str. 485—489, 501 do 504), kojega spominje i Hammer[1] kao znamenita putnika svojega vieka. Premda već iz Račkova izvoda Husova putopisa razabrah, da se neodnosi na balkanski poluotok, ipak se dadoh na izpitivanje toga putopisa, jer na prvi mah spazih, da je putopis dosta zanimiv; putopisac pako, buduć rodjen Hrvat, spada medju one riedke Hrvate starijega doba, koji su na svojih putovanjih najdalje doprli. Hus me još većma zanimaše, što je starija književnost hrvatskoga naroda osobito u putopisnoj grani literature odveć oskudna, a tim je već svaki stariji putopis hrvatskih putnika za nas od neocjenjive vriednote.

Hammer na pomenutom mjestu govoreći o Sulejmanovu uzmaku poslje obsade Kiseka 1532 g., pripovieda o razorenju Rasinje i pokolju naroda, pa kako bi ovom prilikom medju sužnjevi odveden i Gjuro Hus, koj za svojih putovanja dopre tja do Indije i ostavi potomstvu opis tih putovanja, kao što i prije njega drugi sličnom prilikom zarobljeni putopisci, po imenu erdeljski učitelj iz Šebeša (Mühlenbach) i bavarski momak I. Schiltberger. Ovo Hammerovo pripoviedanje uzeto je, kao što pisac navodi, iz Ištvanfijeve[2] hi-

---

[1] Hammer. Geschichte d. osmanischen Reiches. I. Aufl. Pest. 1828, Bd. III. S. 119.

[2] Historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV. Viennae 1758. lib. XI. p. 115.

*

storije malo ne doslovce, naime: „ubi (Rasciniae) captus et abductus fuit *Georgius Hustius,* qui postmodum totum fere Orientem usque ad Indos pervagatus, peregrinationis et itinerum suorum commentarios posteris reliquit.“ Budući da Ištvanfi nenavodi vrela svojemu pripoviedanju o Husu, potražih u drugih suvremenih izvorih[1], nebi li u trag ušao, odkud je Ištvanfi crpio svoju viest. Pošto mi to nepodje za rukom, držim Ištvanfijeve viesti o Husu za najstariji izvor, koj su pozniji pisci malo ne do rieči preštampavali, osobito Horanji i Katona[2], a po njih drugi bio- i bibliografi.[3] Ištvanfi, suvremenik našega Husa, možda ga je sam poznavao i slušao pripoviedanje o njegovu robovanju i putovanju; ili, što je vjerovatnije, možda je Ištvanfi putopis Husov vidio ili čitao, jer inače nebi ga ni spominjao.

Dok sam po starijih i novijih bibliografijah, historijskih i geografijskih djelih XVI i XVII vieka tražio tragove Husovu putopisu, zamolih prijatelja prečastnoga g. dr. N. Voršaka u Rimu, da mi dade prepisati rukopis Husovih putovanja, što se čuva u vatikanskoj knjižnici, odjelu kraljice Kristine (Reginae no. 931). Nastojanjem Voršakovim bi rukopis prepisan, a njegovim trudom priepis s izvornikom poredjen i izpravljen (na čem pohvaljenomu gospodinu ovdje svesrdno hvalim)[4]; meni pako pruži se prošloga uzkrsa (u travnju 1879) prilika u Rimu isti vatikanski rukopis svestrano proučiti. Poznavajuć sadržinu Husovih putovanja iz izvoda Račkova, nisam propustio potraživati, gdjegod sam samo mislio da bi mu u trag ući mogao: u Pešti, Beču, Pragu, Krakovu, po Italiji i dr.,

[1] M. Giovanluigi di Parma, razpravlja kao suvremenik obsežno o Sulejmanovoj vojni od 1532 godine; govori ob obsadi Kiseka *(Ghinz,* dove era un capitano Corvatto) i o uzmaku Sulejmanovu; ali nigdje nespominje Rasinje i njezina razorenja. M. G. Parma, Di corso sopra l' impresa del l' Austria fatta dal gran Turco, nel MDXXXII. In Bologna MDXLIII.

[2] Horanyi (Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum, Viennae 1776. P. II. p. 189) navodi: Huszti Georgius Hungarus Canisiensis (sic!) capta a. 1532 a Turcis Rasinia, tertio intra Varasdinum milliari sita arce, in manus Turcarum cum ceteris defensoribus oppidique incolis incidit: ex qua captivitate liberatus, totum fere orientem etc., ostalo po Ištvanfiju (loc. cit.). I Katona (histor. crit. t. XX. p. 875) preštampao je iz Ištvanfija viesti o Husu doslovce.

[3] Adelung Joh. Christ. Fortsetzung zu Jöcher's Gelehrten-Lexicon. Bd. II. p. 2200. Leipzig 1787.

[4] Medjutim je prečastni g. dr. N. Voršak u siečnju 1880. u Rimu preminuo.

da li je Husov putopis gdjegod jur naštampan. Iz Beča dojavi mi medjutim prijatelj, da se u c. kr. dvorskoj knjižnici čuva rukopis pod naslovom *Georgii Huz peregrinatio hierosolimitana* (nro. 9528), a taj je rukopis zaista i u štampanom katalogu rukopisa iste knjižnice popisan.[1] Naslov bečkoga rukopisa ponuka me, da pretražim bibliografiju putovanja u Palestinu, nebi li možda naišao na štampano izdanje Husova putopisa. Tobler, kao što je poznato, prvi poznavalac putopisne literature o Palestini, popisao je u svojoj knjizi *bibliographia geographica Palestinae* (Leipsig 1867) sve putopise u svetu zemlju, od najstarijega do najnovijega, nesamo štampane napose i u različitih zbornicih, nego i one, koje se još u rukopisih čuvaju. Tobler navodi (op. c. p. 79) samo naslov vatikanskoga rukopisa Husovih putovanja, kao što mu ga priobći Dudik, a ovomu pater Neumann. Dakle ni Tobler nezna za štampano izdanje Husova putopisa. Iz svega toga razabirem, da putopis Husov, osim Račkova izvoda u hrvatskom prievodu, na koliko mi je do sada poznato, nije jošte nigdje naštampan.

Pomenuti bečki rukopis podje mi za rukom tokodjer svestrano proučiti, uprava bo c. kr. dvorske knjižnice posla mi ga posredovanjem naše akademije na porabu. Budući da je bečki rukopis stariji od vatikanskoga, zato ću najprije o bečkom i onda o vatikanskom na kratko progovoriti, a poslije oba medju sobom porediti. Rukopis Husova putopisa u c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču pisan je latinski na papiru, ima 10 listova u foliu, pripada po starosti bez sumnje u prvu polovinu 16 vieka te je putopiscu suvremen; dopisan je u Požunu 10. studenoga 1548 g. *(Posonii die 10 novembris anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo octavo)*, gdje je putopisac, kao što u vatikanskom rukopisu navodi, posljednje godine svojega života proveo. Putopisac piše se *Georgius Hwz* (Huz) *rascinynus*, a posvećuje svoj putopis *domino Michaeli de Rawen, judici curie atque regni Sclavonie protonotario.* U posveti ističe putopisac, da je rodjen Hrvat *(ex regionibus Sclavonicis decederem)*, t. j. iz sjeverne Hrvatske medju Dravom i Kupom; Mihajla pako broji medju svoje jur od djetinjstva prve i poglavite zaštitnike i dobrotvore. U istoj posveti spominje i to, da je ovaj putopis u istom obliku (sub hac forma) podnio kralju (Ferdinandu I)

[1] Tabulae codicum manuscriptorum, vol. VI. p. 55. Medjutim je izašlo Röhrichtovo i Meissnerovo djelo (Deutsche Pilgerfahrten nach dem heiligen Lande, Berlin 1880), u kojem je takodjer (p. 584) bečki rukopis zabilježen.

u Beču 19. kolovoza iste godine, a to ne zato, da odatle ubere kakav obilat plod, već da svojom nesrećom i putovanjem steče utjehu i udivljenje; a priepis *(copiam)* tih putopisnih bilježaka posvećuje Mihajlu kao zalog svoje ponizne odanosti. Sam dakle putopisac drži naš bečki putopis za priepis, valjda od onoga sastavka, što ga je podnio kralju. Bečki rukopis sadržaje, osim pomenute posvete i predgovora, nacrt Husovih putovanja *(compendium mee peregrinationis)*, opis i perom nacrtanu kartu gore Sinaj i njezine okoline[1]; zatim opis mjesta sv. zemlje, koju proputova 1540 god.[2]; napokon priepis preporučnoga pisma od redovnika i njihova upravitelja u Jerusolimu od g. 1540[3], kojim se preporuča Hus svim bogoljubnim kršćanom.

Vatikanski pako rukopis Husova putopisa pisan je na papiru takodjer latinski, ima 30 listova ili 60 strana u četvrtini, čuva se u odjelu švedske kraljice Kristine, koja 2291 rukopis pokloni papi Aleksandru VIII. Vatikanski se rukopis po pismu znatno razlikuje od bečkoga rukopisa, od kojega je svakako mladji te pripada pod kraj XVI vieka; pisan bo je 27. listopada 1566 godine u Scharndorfu (*data in Sarendorff die 27 octobris, anno gratiae 1566*).[4] Putopisac zove se *Georgius Huszti de Raszinya*, dočim se u bečkom rukopisu *Hwz (Huz)* zove. Zašto se putopisac poslije Huszti pisao a ne Huz, tomu razloga nekaže. Ja se obratih na rasinjskoga župnika, da bi potražio u najstarijih maticah svoje župe prezime Husa odnosno Husta; ali nije bilo sreće, jer u tamošnjih maticah, kako mi je odpisano, neima pomenutomu prezimenu traga. Rod Husov, sva je prilika, da se po razorenju Rasinje preselio u Ugarsku; da se nije od onud u Hrvatsku doselio, vidi se odatle, što nosi pridievak *de Raszinya*. U XVI i XVII vieku bilo je u Ugarskoj

[1] Figura Syna montis atque declaraciones circumcirca.

[2] Terrae sancte loca et vestigia per me *Georgium Hwz rascinynum* perlustrata in anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo. — Primum de monte Syon. — Sequitur de civitate Hierusalem. — De valle Josaffat. — Ascendendo de monte Oliveti, de monte Syon a parte dextra. — Descendendo de monte Olivarum ad manum sinistram. — Sequitur de Bettffage villa. — De Bethania opidulo. — De valle Siloë que dicitur. — De civitate Bethlehem. — Hebron vocatur, ubi Abraham est sepultus.

[3] Paria salvi conductus mei a fratribus et gubernatore in Hierusalem mihi dati pro testimonio et piis in hunc modum commendatus

[4] Scharndorf, selo u dolnjoj Austriji u negdašnjem okružju pod bečkim lugom; jedno od onih mjesta, koja naseliše Hrvati u XVI vieku.

dosta znamenitih muževa, učenjaka i književnika prezimenom *Huszthy de Rasinya*[1], koji vjerovatno poticahu iz roda našega putopisca. Ja držim, da je prezime u bečkom rukopisu, naime *Hwz (Hus)* ili *Husz* pravo prezime našega putopisca. Da je u rasinjskom kraju bilo porodica prezimena *Husz,* tomu nalazimo potvrdu još u 17 vieku: u arkivu naime zagrebačkoga kaptola nalazi se izprava od 1635 godine, kojom se Mihajlu Husu (*Husz*) podjeljuje Ilinec u topličkoj gospodštiui. Pošto je naš putopisac nakon povratka živio u Ugarskoj (u Požunu), biti će našao ovdje svoje rodjake, koji su prema tadanjoj latinštini ili magjarštini promienili svoje prezime Husz u *Huszty*[2], te je vjerovatno i naš putopisac to prihvatio; zato u vatikanskom rukopisu nepiše se više *Hwz* (Huz) nego *Huszty.* Ja držim prezime našega putopisca u bečkom rukopisu za prvobitno, pravo i narodno, zato ga ovdje upotrebljavam prema bečkom, a nipošto po vatikanskom rukopisu.

Ja držim nadalje vatikanski rukopis svakako za priepis, ne samo s toga, što se pismom od bečkoga sučno razlikuje; to nam nebi smetalo, jer je i bečki rukopis priepis od onoga sastavka, što ga je putopisac podnio kralju, te ga i sam priepisom *(copia)* zove; nego što ima tragova i znakova u samom rukopisu vatikanskom, koji na to upućuju; osobito, što je prva strana 21 lista dole priliepljena za sliedeći list. To je bez sumnje učinjeno radi počinjene u prepisivanju pogreške; prepisač bo je preskočio njekoliko listova te je svoj nemar tim izpravio, što je pogrešno prepisane ili izpuštene strane priliepio i dalje nastavio prepisivanje izpuštenih ili preskočenih strana; jer u priliepljenih stranah opetuje se sadržina 25toga lista. Osim toga čini nam se, da ima u tekstu njekoliko malih pukotina, koje su takodjer prepisačevim nemarom postale. Buduć da se vatikanski rukopis od bečkoga sučno razlikuje ne samo oblikom, nego i sadržinom, zato držim vatikanski rukopis Husova putopisa za drugo znatno razšireno i dopunjeno izdanje. To je naravno, da je putopisac za 17 godina, za koje je prvi rukopis od drugoga dobom razmaknut, imao dosta vremena o svojem putopisu razmišljati, pa nedostatke i pukotine prvoga rukopisa u dru-

[1] Ersch u. Gruber, II. Sec., 12. Bd., S. 203. Horanyi op. c. p. 186—192. Czvitingerius op. c.

[2] Buduć se tvrdi (Ersch u. Gruber, l. c.), da su bili pozniji Ugri prezimena Huszthy rodom iz mjesta *Huszth* (trgovište u marmaroškoj županiji, na utoku Nagyaga u Tisu), moguće je, da se rod Husov u to mjesto preselio i prema imenu mjesta promienio svoje prezime.

gom izpraviti i dopuniti, odnosno svoj putopis drugi put savršenije izraditi i za štampu pripraviti, a toga drugoga sastavka priepis je vatikanski rukopis. Kao što je dakle bečki rukopis priepis primjerka kraljeva, tako će biti vatikanski rukopis suvremeni priepis onoga drugoga preradjenoga sastavka, kojega si je izvornik sam putopisac na spomen ili dalju porabu pridržao. Bečki rukopis sadržaje, kako vidismo, osim posvete i predgovora, nacrt Husovih putovanja, opis Sinaja i svetih mjesta; vatikanski pako rukopis osim svega onoga, sadržaje i opis Egipta, njegovih prirodnina, naroda i starina; zatim potanki opis indijske vojne, osvojenje srećne Arabije, opis sueskoga mora i njegovih obala. Ono pako, što je u bečkom i vatikanskom rukopisu jednako, opet je u vatikanskom rukopisu znatno razšireno i dopunjeno, osobito opis robovanja i putovanja, što u bečkom rukopisu obsiže jedva 4 stranice, u vatikanskom rukopisu zaprema cielih 10 listova.

Vatikanskomu rukopisu napisao je pristup *Johannes Seccervitius*, sastavljen je malo ne od samih izreka sv. pisma, Homera i Aristotela, uz to upravlja na štioca njekoliko stihova, odnosećih se na robovanje i putovanje Husovo; napokon dodaje u stihovih nadgrobni nadpis, sastavljen u slavu, a udešen prema životu Husovu. Ivan Seccervitius *(Seccerwitz Johann)* rodio se u Vratislavi 1520 g. te bijaše suvremenik našega Husa; pozvan za profesora u Greifswalde proslavi se kao humanista i elegijski pjesník te ostavi više pjesničkih umotvora (carmina elegiaca).[1]

Hus posveti svoj putopis vatikanskoga rukopisa Jerolimu Becku Leopoldsdorfskomu *(Hieronimo Bechk a Leopoldsdorff)*, koj bješe za careva Ferdinanda I. i Maksimilijana II. c. kr. savjetnik, dvorski komornik i vrhovni komisar u Ugarskoj; uz to bijaše Beck zaslužni sakupljač rukopisa Po smrti Beckovoj (1596) kupio je car Matija njegovu sbirku, koja je tim po svoj prilici došla u Prag, gdje je car dvorovao. Ako je vatikanski rukopis onaj isti, što ga Hus posveti ili prikaza Becku, te se nalazio u zbirci Beckovoj, odnosno u sbirci ili knjižnici cara Matije: tada bi moglo biti vjerovatno, što je već Rački naslućivao (Neven g. 1858, str. 504), da su Švedi za tridesetgodišnjega rata taj rukopis s mnogimi drugimi u svoju domovinu ponieli, a to bi bio najvjerovatniji put, kojim

[1] O životu i djelih Ivana Seccervitia potanje Joh. H. Zedler's Universal-Lexicon aller Wissenschaften u. Künste, Leipzig 1743, Bd. XXXVI, S. 850.

je vatikanski rukopis dospio u posjed kraljice Kristine, a po njoj u vatikansku knjižnicu. Putopisac u posveti navodi i razlog, zašto posvećuje svoje djelo tako možnomu gospodinu; naime pošto je Beck za svojih mladjih godinah, možda Husovom ponukom, mnoge zemlje proputovao, veliko tim izkustvo stekao i mnogu vjersku spomen sa sobom donio: tim hoće Hus da ga ohrabri, da i Beck svoja putovanja još bolje opiše. Uz to je Husova želja bila, da mu putopis pod zaštitom ili imenom Beckovim, toli otmena gospodina i izkusna putnika, na sviet izadje *(sub nomine tuo in lucem prodire)*; jer će se tim, veli putopisac, njegovo djelo više uvažavati i više mu se vjerovati. Nu ipak se Husu želja neizpuni, pošto mu putopis, kako gore primietismo, štampom svjetla neugleda. Predgovor na čitaoca obične je sadržine, nepruža ništa osobita, što bi valjalo iztaknuti; u oba je rukopisa suštinom isti, s tom ipak razlikom, da je u vatikanskom rukopisu ponješto stilistički razširen.

Prelazeć sada na ocjenu Husova putopisa, koji će se kao izvor i prilog ovih mojih studijah u XIII kn. „Starina" naštampati, razlikujem u njem dvie glavne česti; naime a) pripoviedanje putopiščevo o njegovom robovanju i putovanju, pa b) opise njekojih Husom proputovanih krajeva. Buduć je prva čest ujedno glavni dio putopiščeva životopisa, koj se neda od putovanja strogo razlučiti, za to mi valja uzeti oba zajedno, jer u putovanjih se zrcali i životopis Husov. Buduć da povrh onoga što je u putopisu o životu Husovu na ništa se obširnijega nisam mogao u knjigah onoga i poznijega vieka o Husu namjeriti, za to mi je glede životopisa jedini izvor sam Husov putopis, koj ću ovdje potanje ocieniti, te suvremenimi izvori i drugimi putopisi po mogućnosti razsvietliti.

I. Robovanje i putovanje Gjure Husa.

Robovanje u Carigradu.

„Godine 1532, kada je turski car Sulejman s velikom i silnom vojskom udario na ugarski grad Kisek *(Kewzegh)*, njemački zvan *Güns,* ležeći na medji Austrije, pa zlo prošav vraćao se kući preko Slavonije *(Sclavonia)*, presladke moje domovine; poharavši mnoga mjesta i razselivši narod, medju mnogobrojnim robljem dopao sam i ja sužanjstva, te na prečac bjeh odveden u Carigrad. Puno sam ovdje podnio muka, mnoga bičevanja i druga nasilja, jer sam četiri godine u dvoru tadanjega vrhovnoga carskoga blagajnika ili

defterdara, zvanoga Škender Ćelebija[1], kukavno i kao najjadniji i najpreziraniji rob proživio.“ Ovako počimlje Hus svoje pripoviedanje, kada i kojom prilikom bje zarobljen i u Carigrad odveden. Ovo se kratko pripoviedanje Husovo u glavnom slaže i sa dogodjaji onoga vremena. Jer spasivši Nikola Jurišić god. 1532 svojim junačtvom Kisek, a tim možda i Beč, prisiljen bi Sulejman na uzmak. Pošto je težkom mukom i jakimi gubitci prešao Dravu kraj Maribora, udari putem niz rieku, pa se provuče uz gubitak prtljage kroz mučni klanac medju Zavrćem i Vinicom; prošav kroz Varaždin i tamošnje močvare, namjeri se za Varaždinom na *Rasinju*[2], gdje sa gradića (valjda Opoja) pogodi tane Šabana, brata defterdarova, i ubije ga. Toga radi razjareni Turci udare na Rasinju i spale ju, gradić razore, narod pokolju, ono malo što preosta odvedu u robstvo, a medju njimi i Husa.[3] Na to odieli se sultan od velikoga vezira; onaj udari s glavnim odjelom vojske na Koprivnicu, Viroviticu, Požegu; Ibrahim pako s ostalom vojskom na Križevac, Čazmu i Veliku, a oba se odjela kraj Biograda opet sastadoše. Koijm je putem Hus s Turci od Rasinje do Biograda išao, toga nepominje. U obće šteta je, što Hus nepodaje opisa puta do Carigrada, jer onaj u dnevniku Sulejmanovu (Hammer l. c.) vrlo je mršavo nacrtan. Koliko je one godine pretrpjela Hrvatska od Turaka, razabire se iz jednoga pisma na kaptol zagrebački, pisana g. 1532 u Staroj Lendavi, što ga navodi Marcelović[4]; tu se veli, da se desetina za prošlu godinu nemože platiti, pošto su Turci sve uništili, te seljake koje zatukli koje u roblje odveli. — Hus nazivajuć se Rasinjaninom (*Rasciniensis, de Rascinia*), bješe bez sumnje rodom iz Rasinje, a Slavoniju (tadanju gornju), kojimi se imenom onda

[1] Škender Ćelebija, kao ministar financija svojim bogastvom vrlo moguća osoba; jedini, kojega se bogastvo poredjivalo s bogastvom vezira, pače i velikoga vezira. Hammer op. c. Bd. III p. 144.

[2] *Razina* spominje se medju župami zagrebačke biskupije od god. 1334. i 1501. Tkalčić, Monum. episcop. zagr. t. II. p. 91. Starine, IV. 213. Tu je bio samostan božjaka, a nedaleko stari grad *Opoj*. Krčelić, Not. prael. p. 452.

[3] O povratku ili uzmaku Sulejmanovu poslije obsade Kiseka gl. Ištvanfi, op. cit. 115. Katona, hist. crit. t. XX. p. 228—237. Hammer, Gesch., I. Aufl. B. III. p 118—121. Zinkeisen, Gesch. B. II. 732. Dnevnik Sulejmanove vojne u Hammeru, op. c. III, 665; povratak kroz Hrvatsku pag. 669.

[4] Rukopis Marcelovićeve kronike u biblioteci kaptola zagrebačkoga. Krčelić, historia ecclesiae zagrabiensis, p. 218.

zvala Hrvatska medju Dravom i Kupom, zove svojom presladkom domovinom.[1] Kada se je Hus rodio, o svom uzgoju, o svojih roditeljih, ili koliko mu bilo godina kada ga zarobiše, o svem tom ništa nekazuje. Samo navodi, da je izučio latinske nauke u Pećuhu *(Quinque ecclesiis)*, od kuda se malo prije svoga zarobljenja povratio bio, a to je sve, što pripovieda Hus o svojem životu i o svojih odnošajih prije nego ga zarobiše.

Naš putopisac opisuje nadalje svoje nevolje, koje za četiri godine u Carigradu pretrpi. Doznavši gospodar, nastavlja, da je donjekle vješt latinskomu jeziku, predade ga svojim svećenikom ili učenjakom, da ga nauče muhamedovske nauke; nadao bo se, da će ga na taj način lasnije zavesti ili prinukati, da Krista zataji. Na ovo potonje primjećuje putopisac: „promišljajući da nauk onim slabo koristi, koji ga valjano i na pravom mjestu neznaju upotrebiti; napokon volio sam ništa neraditi strastim za volju, nego udesiti svoje stvari razsudu uma, te zametnuvši vremenitu taštinu, volio sam pravo i vjekovito blaženstvo želiti i tražiti.“ Naš putopisac bijaše dakle tvrd u vjeri, kojoj osta i poslije vjeran, te nehtjede nikako prionuti uz koran; a da se oslobodi od nauka, koji preziraše, zamoli, da bi mu se dopustilo naučiti svirati, pa poći u vojsku, jer se nadao, da će doći u priliku za uteći i tim se od silničkoga jarma osloboditi. Pošto su mu stvari po volji išle, bijaše preporučen carskomu vrhovnomu sviraču, koj je imao kuću u susjednoj Galati. Ali i ovdje se je morao s mnogimi nevoljami boriti, nu mišljenje na uspjeh odluke, veli, uzdržavalo ga u svih tih neprilikah, štono kažu: „nada nagrade umaljivala je silu biča.“

Na skoro pomoli se Gjurgju nada slobode. U ono doba, naime 1533 godine, od prilike mjeseca rujna (kako navodi) došao je k Sulejmanu s velikim sjajem poslanik ugarskoga kralja Ivana Zapolje, naime Stjepan Verböczi.[2] Tu se sjeti putopisac i Ljudevita Gritti, naravnoga sina mletačkoga dužde Andrije[3], kojega Turci zvahu

---

[1] U rukopisu bečke dvorske knjižnice navodi: „Sulimanus — — per Sclavoniam, *in qua ego in lucem prodii et educatus sum* (patriam meam dulcissimam), iter faciendo“ etc.

[2] Poslanstvo, što se ovdje spominje, poznato je iz historije pod imenom Laskijeva poslanstva, koje odasla kralj Iv. Zapolja u Carigrad. O tom poslanstvu potanje razpravlja Ištvanfi, op. c. p. 119; Zinkeisen II, 740—48; Gervay, VI, 46. Po ovih izvorih poslanstvo nije stiglo u rujnu nego u srpnju u Carigrad.

[3] Hammer, op. c. III, 73, 93, 97, 105, 126, 136, 223.

Frenk begh Oghli, t. j. gospodin ili sin talijanskoga porekla, koj je bio u velikoj milosti na dvoru turskoga cara, a debeli prijatelj Ibrahima paše, Sulejmanova ljubimca i šurjaka.[1]" Pošto je čuo da je Verböczi došao, tajno se k njemu došulja i zamoli, da ga, ako može, iz turskih ruku oslobodi i u svoju družinu primi. Verböczi mu na to odgovori: „kad bi i htio, nebi ga pod nikoju cienu odkupiti mogao, jer je rob velikoga gospodina, kojemu netreba novaca i nebi ga htio dati." Posavjetovavši se s Verböczijevima dvima ukućanima i njekim doktorom Hieronimom Adurnom, razabra, da će moći, kada se poslanstvo svrši, potajno i kradom s njimi pobjeći. Dočim se je jednu veče u njihovih kolih sakrio, krenuše u jutro na dan 10000 djevica (21. listopada) i stigoše tri dana prije Katarinina (22. studenoga) do Smedereva *(Spenderobam)*, vrlo tvrdoga grada kraj Dunava naproti Ugarskoj[2], a s njimi zajedno i carevi povjerenici *(Cyavoglar)*, koji pratijahu Verböczia, da ga čuvaju i svagdje mu živež pribave.[3] Buduć da Husovi progonitelji, odaslani od Škender Ćelebije u potjeru, nisu se usudili staviti ruke na njega, niti na putu, niti u kolih, mišljaše, da je poslije više dnevnoga putovanja izmaknuo svakoj opasnosti, i da ga nitko više neće progoniti. Nego pošto je s njekolicinom u Smederevo na svoju nesreću unišao, poviču turski progonitelji, da je uskok i rob velikoga defterdara. Potisnuv dakle Ugre na stran, navališe na njega i uhvatiše ga; izbivši ga, okovaše ga u okove i predadoše ga stražarom, koji ga u ljutoj zimi uz svakojake psovke i pogrde opet na konju u Carigrad dovedoše i u tamnicu bacišе. Medjutim mu je bio već pomenuti gospodar s Ibrahim pašom na vojnu na Perzijance pošao, a car je još u Carigradu boravio, čekajuć proljeće. Onda je zapovjedio dvorski namjestnik *(Kihaja)*, da Husa za njekoliko dana izvedu iz tamnice, pa odsudivši mu sud, dade ga povaliti i po dvojici na svakoj strani nemilo batinati. Napokon ga polumrtva ostaviše. Drugi dan nezadovoljni što još živi, uviše mu stopala u osobito orudje (što Turci zovu *falaka*), pa ga ovako nemilo po tabanih izlupaše i na tlih osta-

[1] Hammer, op. c. III, 32, 39, 53, 58 i dr.

[2] O postanku Smederevskoga grada gl. Č. Mijatović: Despot Gjuraj Branković, Beograd 1880 I, 160—185.

[3] Verböczijevo poslanstvo putova vjerovatno od Carigrada do Smedereva onim putem, koj je poznat iz Broquièrova putovanja. Rad. knj. XLII, 168—173.

više. Pošto se nješto oporavio, silom ga obrezaše i opet vrhovnomu trubljaču, gdje i prije bijaše, povratiše.

Dalje pripovieda Hus o Sulejmanovoj vojni na Perzijance (od g. 1533 do 35), ob osvojenju Bagdada (Babilona) i o smrti defterdara, svojega gospodara, Škender Ćelebije. Premda Hus nije kod toga rata sudjelovao, upliće ga zato u svoj putopis, da dokaže, kako je po smrti defterdarovoj zamienio gospodara, pošto bi uz druge defterdarove robove Ibrahimu paši dopitan. Buduć da se ovo Husovo pripoviedanje o vojni perzijskoj osniva na tudjem pričanju, za to, kraj sve kratkoće, nesudara se svagdje sa suvremenimi izvori. Perzijski rat trajao bi po Husu do četiri godine, a po izvorih nije trajao ni pune tri godine, naime od jeseni 1533 do konca 1535 godine, jer Sulejman se 8. siečnja 1536 sa slavjem u Carigrad povratio.[1] Hus pripovieda, da je Škender Ćelebija na vratih bagdadskih obješen, a Hammer (op. c. p. 156) po turskih izvorih tvrdi, da je na trgu u Bagdadu pogubljen. Povod padu defterdarovu nebi izdajstvo, kojim ga neprijatelji po pripoviedanju Husovu obiediše, nego spletke velikoga vezira, koj ga potvorio, da je htjeo oplieniti vojnu blagajnu.[2]

Pobjeda, održana nad Perzijanci, bi sjajnimi svečanostmi u Carigradu proslavljena, koje se svaki put držahu, kad god su Turci osvojili koju zemlju ili neprijatelja pobiedili.[3] Ove svečanosti, koje su osam dana trajale, opisuje Hus dosta obširno, pošto je kod njih kao trubač sudjelovao i sve gledao. On jih vjerovatno zato opisuje, ne samo što jih je prvi put vidio, nego da prikaže razka-

---

[1] Zinkeisen, Geschichte, Bd. II. 750, 751. Potanki opis Sulejmanove vojne perzijske u Hammeru, op. c. III, 140—159.

[2] Potanko pripoviedanje o padu defterdara Škender Ćelebije u Hammera (op. c. p. 144), odkuda se razabire, da je defterdar imao do 6000 robova, a 300 jih je nosilo zlatne kape. Ovoliki broj robova držao je za to, da ima u zalihi mladih vrstnih ljudi, kojimi je popunjavao državne službe u dvoru i vojsci, a osobito je zaštićivao one, koji se duhom i hrabrošću odlikovahu. Sedam od njegovih robova popelo se vremenom na čast vezira i velikoga vezira, a medju timi bijaše i Muhamed Sokolović, posljednji Sulejmanov veliki vezir kod osvojenja Sigeta.

[3] L. Bassano (Zadranin g. 1550.) opisujući navade i život Turaka. govori o veselju i svečanosti, „che si fa tornando il gran Turco dalla guerra.“ Veselja traju dan i noć, a Židovi u Brusi i Jedrenetu pjevaju „osanna benedetto il Signor nostro Sultan Sulejman sach!“, prostirući novo skupo sukno po ulicah, kojimi je sultan na konju prolazio, M. Fr. Sansovino, Historia universale dell' origine et imperio de' Turchi. Venezia 1582. fol. 53.

lašenost, razblude i svakojaku razuzdanost, u čem se Turci s kršćani natjecahu. Opisavši skrletom okićene kuće i razne nadpise u slikah i stihovih, uporavlja na sve to naš nabožni putopisac svoje moralne izreke i opomene, povadjene iz sv. pisma, osobito iz knjige Crkvenjaka i Jezdre.

Pošto je Hus opisao svečanosti, pripovieda dalje o pâdu i smrti Ibrahima paše, šurjaka sultanova. I ovo se pripoviedanje osniva na pričanju, kao što se onda govorilo o toj sgodi u Carigradu. Naš putopisac iztiče vrline i popularnost Ibrahimovu i prikazuje ga kao njekoga mučenika, koj bi svojih zasluga radi i sa nezahvalnosti sultanove postradao, sporedjujući ga s Parmenionom i drugimi sličnimi historičkimi primjeri. Da se Husovo pripoviedanje osniva na pričanju, vidi se odatle, što navodi za uzroke Ibrahimova pada raznovrstne priče; osobito, da je bio kao Grk tajnim kršćaninom, da je proti sultanu tajno dopisivao s carem Karlom V., a ta pisma bi ulovio Barbarosa, napokon da je proti sultanu snovao, učinivši dapače s Perzijom ugovor. Suvremeni pako izvori tvrde, da nije bilo izdajstvo povod Ibrahimova pada, nego njegova premogućnost; niti je Ibrahim, kao što Hus navodi, u dvoru pogubljen, glava mu odrubljena, već je u serailu njeke noći ramasana nasilno zadavljen i u Galati u drviškom samostanu pod drvom pokopan.[1] Tu prihvaća opet naš putopisac priliku, da uporavi njekoliko izreka starih pjesnika na to mrzko nedjelo, pače uporavlja njeku tursku poslovicu, kojom se služe u sličnoj sgodi. „Nemože se izkazati“, primjećuje, „kakav je strah i trepet onda svimi zavladao“. Zatim se počelo propitkivati za obrazovanije robove, medju koje i Hus spadaše, te je bio po treći put, kako kaže, ivveden i u carsku službu prenesen, 1536 god. S preostalim dakle Ibrahimovim blagom prodje i Hus u vlast sultanovu. Naš putopisac, čini se, da i ovaj put zato govori obširnije o smrti Ibrahimovoj, da pokaže, kako je po smrti ovoga napokon prešao u vlast sultanovu.

Malo za tim podieli mu sultan slobodu pa i plaću; nu kako se vidi, nije smio iz Carigrada. I tu uporavlja putopisac mudre rečenice i sjeća se pretrpljenih muka. Pošto je slobodu stekao, veli, „živo se sjeća leda i studeni, žestokih biča i težkih okova, što je za četiri godine robovanja podnosio, sve mu je to lebdilo pred očima, pa je razmišljao, na koji način življenja da se dade.“

---

[1] Opis pada i smrti Ibrahima paše u Hammeru, o. c. III, 159-163.

Put u Egipat.

Postigav slobodu, bio je malo zatim uz bolju plaću kao trubač najmljen od njekoga arapskoga kapetana, koj bijaše iz Egipta s brodovljem došao, poslan iz Aleksandrije, da se obaviesti o indijskom ratu, što ga je Turska na Portugalce pripravljala; činilo bo se Sulejmanu, da kapetan može umom i savjetom koristiti, jer je bio inače glasovit Arapin, koj je imao tajno pripravljenu odluku carevu odnieti paši (Sulejmanu) memfiškomu (kairskomu) [1] Pošto je Hus doznao, da se kapetan vraća preko otôkâ u Egipat, priedje k njemu za trubača, ne baš veće plaće radi, ili zato, što je rad u Egipat putovati, nego što se nadao, da će moći iz otoka lasnije izmaći. Nu kad su stigli na otok Chios i Rod, dogodilo se drugačije, nit se mogao skloniti, niti ukloniti, jer ga ravnim putem dovezoše u Aleksandriju. Ondje su radi promjene zraka postajali, a da se oporave, svi su počivali i odmarali se, jer onaj kapetan bijaše vrlo bogat, imajući u predgradju svoju kuću, pa izobilje svega. Onda su na devah obnoć putovali i stigli u grad *Rosetu*[2], ležeću na obali Nila, 4—5 milja daleko od Aleksandrije; tvrdjicu pako Damietu vidio je na lievoj strani iz daleka. Tu je u Roseti krasno kupalište na obali Nila, gdje se oporavljaju i okrepljuju kupanjem umoreni žegom putnici. Iz Rosete prevezoše se po Nilu u *Kairo*[3], kako ga Talijani zovu, a latinski se zove *Memphis*, Turci pako u svojem jeziku zovu ga *Miszijer.*[4] Ovo je ve-

---

[1] Kapetan neznana imena možda je *Selman Reis*, koj se otisnu po Sulejmanovoj zapoviedi s brodovljem iz Suesa; križajuć uz obale Arabije imao je tamošnje ustaše kazniti i ime Sulejmanovo razglasiti do krajne južne medje Arabije. Sr. Hammer Gesch. Bd. III, S. 207.

[2] Opis Rosete u Leona Afričanina, Descriptio Africae, p. 678—680; ed. Lugduni Batavorum 1632. Breuning, Orientalische Reise, Strassburg 1612, S. 129—135. W. Heyd, Geschichte des Levantehandels im Mittelalter, Stuttgart 1879, II, 436, 448.

[3] Opis puta medju Aleksandrijom, Rosetom i Kairom podaje Breuning p. 127—29, 132 – 140. Heyd II, 436.

[4] „Stat *Miser* und haissents die cristen Cair.“ I. Schiltberger, Reisen, München 1859, S. 117, 121 *Missr* (Kairo), Hammer, Gesch B. III, S. 153. Opis Kaira obširno podaje Leo Afričanin, p. 684—694. Breuning, p. 141—152. Znamenitost Kaira glede trgovine, gl. W. Heyd, Gesch. des Levantehandels, II 63, 434, 447., 533. Röhricht, op. c. p. 37 Nota 8. 285. — O putovanju medju Aleksandrijom i Kairom u XV i XVI stol. gl. Heyd, Gesch. des Levantehandels, II, 436—440.

lik i sjajan grad, kamo stigoše za tri dana poslije polazka iz Aleksandrije.

U Egiptu življaše putopisac dvie godine, dok nije brodovlje na Crvenom moru sagradjeno i priredjeno bilo za vojnu indijsku. Za to vrieme više puti su noćju putovali s kapetanom, i to rad vrućine, sunčane žege i nestašice vode od jednoga mjesta do drugoga, sad k Crvenomu moru, gdje imaše kapetan nadzirati popravak brodova, sad u Aleksandriju radi obiteljskih posala.[1] Ovo bi bio kratak opis puta Husova u Egipat i k moru crvenomu, kao što ga je sam nacrtao. Ali ovaj opis je toli jako obćenit, da zaostaje glede opisa puta iza drugih suvremenih putopisa.[2] U to vrieme upozna se Hus u Egiptu sa starinami, običaji, stanovnici i prirodom te drevne zemlje, a o svem tom podaje posebne opise.

Put u indijski rat.

Probaviv dakle Hus u Egiptu „dvie godine dana, navezli su se na Crveno more.“ Tim počimlje naš putopisac svoj opis puta u indijski rat. Ovaj je odsjek putopisa najznamenitiji, jer tu govori Hus kao svjedok, sudjelovavši u tom ratu kao trubač na pašinom brodu. Pošto su zapadni izvori za tu historijsku sgodu dosta

[1] Husu suvremeni opis puta od Kaira k Suesu priobćuje Ramusio (Delle navigationi et Viaggi, p. 324); put bi bio dug 80 (tal.) milja, a na njem neima ni kuće ni vode, a traje tri dana.

[2] Petar Belon, znameniti francezki učenjak, liečnik i humanista, proputova podporom kardinala Tournona Grčku i Iztok g. 1546—50. Putnik odlikuje se pronicavim duhom, oštrim sudom, velikim darom motrenja, obsežnom i temeljitom učenošću (Jäck. Bibliothek der wichtigsten See- u. Landreisen, Griechenland 5. Th., I. B., p. 62—64. — Nouvelle biographie universelle, t. V. p. 295—99). Rezultate svojih naučnih putovanja priobći Belon u djelu: „*Les observations de plusieurs singularites et choses mem. trouvées en Grece Asie*, etc. Paris 1554.“ Ovo djelo posvećeno rečenomu kardinalu, mecenu naučnih poduzeća, doživi više izdanja (u Parizu i Antverpenu). Meni je pri ruci bilo prvo izdanje iz c. dvorske knjižnice bečke. Djelo spada medju najizvrstnije najbogatije i najrjedje o putovanjih po onih krajevih, a putnici, osobito palestinski, pozivlju se još uza sve XVII. stol. na Belona, kao prvi i znameniti naučni izvor onoga doba. Djelo je po sadržini ponajviše prirodopisno, u njem ima znamenite gradje za historiju prirodopisa. Putopisac nije samo svojim znamenitim djelom obogatio prirodopis, već razpravlja i o starinah, etnografijskih, političkih i dr. odnošajih proputovanih zemalja. O putovanju i znamenitostih Egipta i gradovih Aleksandrije, Roseta i Kaira gl. p. 91—121.

oskudni, tim je ovaj odsjek s historijskoga gledišta znatniji, a i u geografijskom pogledu pruža znamenitih podataka. Pod kraj ovoga odsjeka poziva se Hus za potvrdu svojega pripoviedanja na svjedočanstva njekojih Mletčana, koji su bili od prilike u isto vrieme poradi razmirica zajedno s dovezenom robom u Aleksandriji zaustavljeni i u onu vojnu odvučeni da vuku brodove „To neka pripoviedaju rječitiji“, primjećuje naš putopisac, „jer ja nisam tamo poslan da pišem njihove dogodjaje, te sam sve jednako samo smišljao kako bih utekao.“ Ovoj primjetbi moglo je to povod dati, što je Hus možda spazio, da jedan od zarobljenih Mletčana dnevnik vodi. Zaista od neznana pisca ima putopis o toj indijskoj vojni, a naslov mu je ovaj: *Viaggio di un comito Veneziano, da Alessandria a Diu.*[1] Neznani pisac pripovieda, kako su god. 1537, kada se Turska s Mletčani zaratila, zaustavljene u Aleksandriji mletačke trgovačke galije, koje zapoviedaše kapetan A. Barbarigo, trgovina zaplienjena, a trgovci i mornari zarobljeni. Izmedju zarobljenika izabraše one, koji su bili za službu sposobni, a medju njimi bijaše i neznani putopisac, te jih 50 na jedan put odpraviše u Kairo. Tu je Sulejman paša izmedju njih izabrao topdžije, veslače, tesare i graditelje brodova te jih odpravio u Sues, da pomognu popravljati i priredjivati brodovlje za vojnu indijsku. Neznani putopisac vodio je na tom putu dnevnik, bilježeć što se dnevice na tom putu dogadjalo. Uz opis puta i vojevanja dodaje uzgred svoje bilježke i opazke o navadah i običajih indijskih, više što je čuo, nego što je sam motrio ili izkusio. *Joannes de Castro*, slavni portugizki vojskovodja, pratijaše g. 1540 na Crvenom moru *Stjepana da Gama*, kojemu bi naloženo, da spali tursko brodovlje, što se u Suesu gradilo, da štete nanaša Portugizom u Indiji. O tom putu napisa Joannes de Castro znameniti dnevnik, u kojem podava najstariji fizikalni opis Crvenoga mora, a mjesta opisuje uz obalu afričku, dočim Hus i neznani Mletčanin ponajviše uz

---

[1] Venezia in casa dei figlivoli d' Aldo 1543, in 8°, a p. 54. — Venezia, 1545. Studj bibliografici e biografici sulla storia della geografia in Italia. Roma 1875. p. 155. — Meni je rabilo izdanje *(Viaggio scritto per un comito venetiano, che fu condoto prigione dalla citta de Alessandria fino al Diu nella India, col suo ritorno, poi al Cairo del 1538)* u dragocjenoj sbirci Ramusijevoj: *Delle navigationi et viaggi;* ed. III, Venetia 1563, vol. I. fol. 274—281. — A. Gubernatis, Storia dei viaggiatori italiani nelle Indie orientali, Livorno 1875, p. 23.

primorje arabsko.[1] Mi ćemo tu najprije priobćiti pripoviedanje Husovo o vojni indijskoj, pa ga porediti s pomenutim putopisom neznana Mletčanina, a razsvietliti s dnevnikom J. de Castro, drugimi suvremenimi pisci i s iztočnimi izvori u Hammera (Gesch. III, 209—211).

„Crveno more", nastavlja Hus, „nije crveno, nit se od drugih razlikuje bojom, kao što većina misli, da se njegova voda crveni. Evo tomu jedinoga uzroka. Na njegovih bregovih ima mnogo crvenoga mramora i crvenih grebena, pa kad bura i plima more uzbiba, čini se više puta, kao da je more pocrvenilo." Barthema (g. 1506) i A. Corsali (g. 1517) tvrde[2], da se Crveno more bojom od drugoga mora nerazlikuje, a Ramusio primjećuje (I., 334), da je crveno, što je zemlja na obalah prema Suesu crvenkasta. I. de Castro pako navodi, da ime Crvenoga mora nije postalo od boje vode ili bregova mu, nego od koralja, koji se nalaze u moru od Suakena (Suaquen) do Košeira (Alcocer) na prostoru od 135 milja (leucarum) u duljini. Koralji odsievaju, kada je voda bistra, crvenom bojom. Ondje pako, gdje su bieli koralji, voda, čini se, da je zelena od blata ili morskoga bilja, koje one koralje prekriva.[3] Haranta[4], Breuning[5] i mnogi drugi tadanji putopisci navode, da je Crveno more zato crveno, što su mu bregovi i susjedne gore, sastavljene od crvenoga mramora, crvene. Hus se dakle glede boje mora tamošnjemu pričanju prilagodio. Ali ono nije mramor, nego silna inkrustacija soli na bregovih i grebenih mora, koja je žutocrvenkaste boje te naliči mramoru.[6] „Napokon po zapoviedi care-

[1] „Joannis de Castro itinerarium maris rubri seu sinus Arabici." Beckmann, Literatur der älteren Reisebeschreibungen, Göttingen 1807. Bd. I. 421—437. Od tolikih izdanja nam je pri ruci bio samo latinski izvod u sborniku A. Matthaei (Veteris aevi analecta, Hagae 1738. t. II, p. 113—243). Za našu porabu bilo je ovo izdanje posve dovoljno. Dnevnik opisuje crveno more i njegove obale, luke i otoke na putu od Goë do Tora uključivo. Putopisac se osvrće i na fizikalne odnošaje mora i na staru njegovu geografiju.

[2] Ramusio, I, p. 152. 186.

[3] Matthaei. op. c. p. 243, Beckmann I, 437.

[4] Harranta (g. 1598), opisujući Crveno more (II, 119—124) navodi: da je crveno „od hor červenych, kterež červený mramor vydávají", ili „od země a písku červeného na dně".

[5] Breuning (Reise, p. 181) tvrdi: „das rothe Meer vermeinen etliche sey roth anzusehen wegen des rothen umliegenden Gebirg, nemlich bey Wiederschein der Sonnen."

[6] O imenu Crvenoga mora gl. Ritter, Asien, Bd. XIII. 252—263, a o hidrografiji, Bd. XIV. 187—348.

voj“, nastavlja putopisac, „započe onaj indijski rat na Portugalce, koji su bili malo prije pobiedili kraljića poganskoga, osvojivši njegov kraljevski grad, od njih razvan *Deu* ili portugizki *Dijo*. Kad je ovaj vidio, da nemože odoljeti neprijatelju, utekao se ponajprije k paši Sulejmanu u Memfisu (Kairu), pa onda caru, poslavši novaca, molio je pomoć. Toga radi bio je onaj indijski rat pripravljen, te se je o njem za dugo i to ne bez himbe ugovaralo u dvoru.“

„Poslan bi dakle Sulejman paša s vojskom na dan sv. Ivana (24. lipnja) 1538 godine, te je odjedrio Crvenim morem.“ Brodovlje je plovilo vjerovatno sjevernim vjetrom, koj na Crvenom moru od svibnja do studenoga vlada, pače i poslije, te se stiče na sred mora (oko Džide) s južnim vjetrom. S toga je sjeverna polovina mora sa juga dolazećim brodovom dosta neprilična bila. S toga su trgovački brodovi dolazeći sa juga na polovini mora pristajali i trgovine na tovarih kroz pustinju prenašali.

„Dobro je došla Turčinu ova prilika“, primjećuje putopisac, „jer ga u rat nije vodila toliko dužnost prijateljstva, koliko nada i požuda za plienom, kao što to biva i kod našinaca.“ Najprije stigoše u *Thoro* (Tòr), gradić zemlje Madijan u pustinji arapskoj; nedaleko od gore Sinaj, gdje je prikladno skladište za robu, koja se vozi iz Egipta, srećne Arabije ili Indije.[1] Iza mnogo dana doploviše u grad *Gjida* (Džida) u kamenitoj Arabiji, koji primorski grad bio je već prije Turčinu podložan; ono je tržište kao i Thoro.[2] Napokon su prispjeli od prilike u listopadu (sic!) u *Aden*, u grad

[1] *Tór* (El T.) glavna luka na jugozapad. kraju Sinaja, na podnožju gore, na glasu u XV vieku kao skladište i (egipatska) carinara za indijsku trgovinu; a i prije bijaše od putnika i geografa (Abulfeda, geogr. p. 30, 147) poznata kao pristanište i tržište. Tór je takodjer poznat kao najbliža luka k samostanu sinajskomu. Na putu sa Sinaja vidjali su putnici ulaziti u luku brodove s mirodijami; ali brodovi nisu bili indijski, jer su se trgovine jur u Adenu u egipatske brodove prenašale. P. Belon, op. c. fol. 130. Matthaei op. c. p. 242. Ritter, Asien. B. XIV, 431—457, 482—517. Heyd, Gesch. des Levantehand., II. 444, 448. 457.

[2] *Gida*, današnja Džidda, ili Djida, trgovačko skladište za Hedžaš medju Indijom i Egiptom, luka Meke, pristanište arapskih trgovačkih i hodočastničkih karavana, još uviek znamenito tržište (Ritter, Asien, B. XIII,. 6—30). L. Barthema (g. 1506), A. Corsali (g 1517) i Ramusio (XVI v.) opisuju *Ziden* kao luku Meke, odkuda je 40 m. udaljena, kao znamenito tržište i stjecište trgovaca svih naroda, skladište trgo-

srećne Arabije, i ondje se dugo skrivali, neznajući što i kako, jer su Turci odluke svoje mienjali. Pošto je adenski kraljić zaiskao odluku, odasla paša poslanika ka kraljiću s darovi, da dopusti brodovlju turskoga cara unići u nutrnju luku pod izlikom, da se obskrbi potrebitim živežem. Onda je bio Aden glavni grad „srećne Arabije“, utvrdjen ne samo položajem nego i umjetnošću, imao je tvrdje na vrlo sigurnom mjestu, do kojega se dižu od iztoka vrletne i gole planine, a na njihovu podanku osnovan je sam grad; imajući od zapada vrlo sigurnu morsku luku, a na visokom bližnjem grebenu iztiče se s juga jaka tvrdja.[1] S ove tvrdje prije nego ju Turci osvojiše, Arapi su svaku noć puštali u zrak kriesove, što se je daleko u zemlju vidjelo, te je značilo, da je neprijatelj ondje. U ostalom u onom gradu, radi visine prostirućih se onuda gora, izlazeće sunce nevidi se ljeti prije 7, a zimi prije 8 ure.“ Dalje pripovieda putopisac, kako je Sulejman paša lukavo i himbeno namamio k sebi na brod adenskoga kraljića na dogovor i gostbu, te ga o jarbul objesiti dao; pa kako su vojnici unišli u grad pod izlikom da traže živež, te su posjeli vrata i bez odpora osvojili grad. Na ovu sgodu takodjer uporavlja naš putopisac svoje

---

vine indijske, ima 5000 kuća, pustu okolinu, nezdrav zrak i neima vode. Ramusio, p. 152, 185, 324. Budeć je D. ležala na razmedji vjetrova, zato je morala postati znamenitim tržištem, kadno i nebi bila Meka, kao sveto mjesto, k sebi mamila čete pobožnih putnika. Peschel, Abhandlungen, 82. D. kao znamenito tržište gl. Heyd, I. 419, II, 444. 448, 497.

[1] *Aden* opisuje Corsali (Ramusio, p. 182) kao jako tvrdi grad divnoga položaja, zove ga *scala di Arabia et de Ethiopia,* bogato tržište mirodija, sukna, mastila, bisera, svile i dr. Ramusio (p. 325) uz sve ovo spominje, da se u tiesnu biser vadi, da je trgovinom medju Džidom i Indijom postao bogat i velik, a ima preko 200.000 križaka *(crociati)* godišnjega prihoda. Medju sredovječnimi putnici bješe mletački trgovac *Nicolo Conti* prvi, koj je na povratku pohodio Džidu i Aden, budući da mamelučki sultani nisu puštali kršćane putovati u Indiju kraćim putem na Egipat i crveno more (Marin Sanuto, ap. Bongars Gesta Dei per Francos, fol. 23). Le Blanc (XVII v.) opisujući položaj Adena na svjetskom moru, opasana s druge strane gorom „Abacoure“ (Bacur), koja ga brani, jošte iztiče njegovu znamenitu trgovinu, koja je za Niebuhra bila davno propala (Beckmann I, 563). Aden, znamenit svojim geografijskim položajem i obsegom svoje trgovine; potanje u Heyda I, 418—25. II, 62, 111, 444 497, 620. Ritter, Asien, B. XII, 241, 678, 690—696). Vivien de Saint-Martin, Dictionaire de géographie, Paris 1879 p. 18, 19.

moralne rečenice, uzete ponajviše iz Virgila[1] i drugih starih pisaca, k tomu sam sastavi njekoliko latinskih stihova o padu Adena.

„Doskoro je bila u Adenu“, nastavlja putopisac, „posada smještena, jer je paša mudro promislio, da kad bi ga Portugalci kojom nesrećom uzbili, da ima na blizu utočište. Jer Turčin netrpi s traga neprijatelja, koj bi mu mogao smetati u njegovih nakanah. „Ovi su ljudi“, opaža, „s jedne strane vrlo lukavi, a s druge vrlo oprezni glede sadašnjih i budućih stvari.“ I na ovo uporavlja rieči Plautove i Virgilove.[2] Pošto je bio grad Aden osvojen, uljeze i sam paša u njega, te zapovjedi neka se razglasi, da nitko neporobi imanje ili trgovine ondašnjih gradjana, i buduć da je ono jedan prostak učinio, dade ga smaknuti ostalim na strah u srednjih glavnih vratih grada. Da je bio Aden od Turaka izdajstvom zauzet, to zasvjedočava i javno mnienje onoga doba; jer *Joannes de Castro*, bivši god. 1541. u Adenu, pripovieda u svojem znamenitom putopisu[3], da je Aden jedva od tri godine turski (od god. 1537., sic!), te su ga Turci po tamošnjem pričanju izdajstvom osvojili.[4]

U Adenu je vidio naš putopisac od prilike koncem listopada množinu svježega djumbira *(zinziberîs)* u vrlo jeftinu cienu, dovezli su ga u malih ladjicah u luku; lišća mu nije vidio, već je samo svježe korienje okusio, koje je puno ljuće od suhoga. Koru ima djumbir izprva bielu, a poslije dodje u trgovinu, pa se razvozi u Egipat i drugamo, a pocrveni se da ga crvi neraztoče.[5] I o papru je ondje čuo ponješta od Arapa, al ga vidio nije.

Za tim opisuje Arapski zaljev, koj „počimlje na medji Adena, odkuda se vide habeške gore i susjedne zemlje. Odanle je puklo

---

[1] Virgilii Eneid. l. V, VI, ed. Grossrau, p. 256, 259, 285.

[2] Eneidos lib. XII. ed. c. p. 236.

[3] Joannis de Castro sinus Arabici seu maris rubri itinerarium, ap. Beckmann, op. c. I, 433.

[4] J. de Castro opisujuć (Matthaei, op. c. p. 217) potanje adensku goru, pripovieda u bitnosti što i Hus ob osvojenju Adena.

[5] Djumbir *(zinziber)* bješe u trgovini srednjega vieka jako razprostranjena mirodija. Trgovačke knjige razlikuju tri vrsti djumbira: *beledi*, *colombino* i *giengiovo*. Potonja vrst biti će ona, koju oko crvenoga i arapskoga mora Hus i drugi putnici (Barthema, Corsali, neznani Mletčanin i dr.) spominju, jer je njezino razplodjivanje zapremalo velik obseg, na ime cielu Arabiju i otočje crvenoga mora, a dovozila se na zapad iz Meke preko Aleksandrije. O razprostranjivanju i trgovini djumbira gl. Heyd, II, 600—604.

more, koje otvara pomorskim putnikom široka i prostrana vrata." Habešinci, od kojih je vidio crne robe u Egiptu i Jerusolimu, „imaju umjesto krsta žig udaren na sred čela, pa uza svako oko, što da znači trojstvo jednoga boga, podloženi su Ivanu presbiteru, a drže jih za kršćane. Al se njihovi obredi nesudaraju s našimi. Samo božje obećanje Mesije i božje trojstvo prihvaćaju. Vjeruju, da jih je obratio Toma Apoštol. Njih robe robljem Arapi muhamedovski, te jih vode u robstvo kao što Turci našince." „Ali nitko neka nemisli", primjećuje, „da je onaj „presbiter" onako silan kao što rimski papa naše vjere, jer bih mu sigurno laskao." Spaziv putopisac s daleka habeške gore, sjeti se zemlje i naroda, navezujuć na to, što je o Habešincih, njihovoj vjeri i vladaocu vjerovatno od drugih slušao. Habešinci, kao što je poznato, nisu bili od Tome Apoštola obraćeni, nego od Frumencija za cara Konstantina Velikoga. Tominimi pako kršćani zvani bjehu Nestorianci u Indiji. Habešinski kršćani, o kojih Hus govori, vjerovatno su monofizitski Jakobite, koji se zovu u Abesiniji Kopti, koje su Portugizi, pomagajuć jih proti Muhamedovcem, sa zapadnom crkvom sbližili bili.[1] Vladaoce Abesinije (Etiopije) nazivahu od XV. vieka imenom „presbyter Johannes" *(Prete Gianni)*, pod kojim imenom dolaze habeški kraljevi u tadanjih putopisih i sličnih djelih o Abesiniji, a na kartah onoga vremena slikahu se Egiptu na jugu, u svećeničkom odjelu s mitrom na glavi, sjedeć na priestolu.[2] Kraljevstvo „presbitera Joana" tražilo se od 12. do 15. vieka, kao mogućega kralja Azije, kršćanina i prijatelja kršćana. Buduć se nigdje nije našlo u Aziji, prenešeno je za portugalskih pomorskih ekspedicija u afričku Abesiniju.[3]

Opisujuć dalje put u Indiju, nastavlja: „Okupivši dakle sile i nakrcavši brodove obilnim živežom, otiskoše se u debelo more, i razapevši jedra, uza žestok vjetar[4] 19 dana i noći na morskom

---

[1] Alzog, Kirchengeschichte, p. 223, 264, 881.

[2] *Prete Giani* kao kralj Abesinije u Ramusia, op. c. p. 184; 227, 228, 242, 246, 319. J. de Castro ap. Matthaeum, p. 227.

[3] Opperl, Presbyter Johannes in Sage u. Geschichte. Berlin 1866. O. Peschel Geschichte d. Erdkunde, p. 168. Moja razprava „Das Reich d. Priesters Johannes" im Programm d. Gymn. zu Warasdin 1859.

[4] Brodovlje biti će jedrilo jugo-zapadnim monsunom (indijskim godišnjim vjetrom), koj, kao što je poznato, vlada u indijskom oceanu od travnja do listopada Monsune pako poznavaše na zapadu jur od Hippala, a osbito od sredovječnih pisaca, Marka Pola, Menentila i dr.

putu provedoše, baš onako kao i oni, o kojih pjeva Virgil (Eneidos, l. III., 190—193, ed. c. p. 130, 131). Putovahu morem pokraj otoka *Ormosat* (Ormus), koga ugledaše s lieva i stigoše do medje Kalikuta *(Kalekuth)*. Ondje je počeo paša udarati na Portugalce; znalo se je da je silan krvolok, al je počeo po čovječji; zapovjedi da se obsjedne onaj kraljevski vrlo tvrdi grad Diu *(Deu)*[1], koj je već od prije od Portugalaca osvojen i posjednut. Izvadiv iz brodova topove na kopno, poče ga obsjedati i na zidove žestoko udarati, pa jurišati i to gotovo 40 dana. S druge strane mora radio je isto kapetan; al su se Portugalci junački branili i borili s Turci u obsjednutom gradu, te su mnogi Turci u boju poginuli; pa opet se nije ništa opravilo. Gledajući Sulejman paša množinu ranjenih i iznemoglih svojih vojnika, razpali ogorčene vojnike, koje je ovako opominjao: o Osmanlije, vojnici i prijatelji! koji treba da žive i koje čeka svaka čast domovine i sigurna nada nagrade, jer to je svim nam jedina čast: primaknite se stražnjemu tornju (tvrdjici), sada treba junačtva i krepke grudi, jer za nas neima druge nego pokušati da nam se grad preda ili pako poginuti. Ovo izustiv i sam zapovjedi vojsci da ide napried. Napokon okrenu se tornju ili tvrdjici, koja je bila dva stadija od grada daleko i njemu na obranu. U njoj je bilo 80 portugalskih vojnika."

Nego pošto se je poslije dva mjeseca pojavilo portugalsko brodovlje da priskoči svojim u pomoć, silni strah obuze pašu, osobito pokle je po uhodah doznao, da jih ima od njega više i da su silni te im neće moći odoljeti. Već su grmili topovi i obojici strah zadavali; ako prem su jošte razdaleko bili, sve je smjeralo na krvavi i neizvjestni boj. Jer paša je vidio, da njihovo brodovlje može lasno uz povoljni vjetar na njega navaliti i uspjeti, te je nastajuća pogibao sva srca strahom obuzela. Sazvavši svoje brže bolje, prodru mu iz grudih rieči slične onim pjesnika (Virgilii l. V., v. 22., ed. c. p. 218). Malo za tim zapovjedi, da se topovi ukrcaju i voda uzme, kao da će boj biti s. neprijateljem, a pod noć kad zaori trublja, Turčin okrene u bieg odustavši od obsade 80 je sužnjeva sobom poveo i u Aden doveo, a nedaleko grada *Zebeta* (Zebîd) izveo jih na obalu i za jedan sat svi su bili od krvnika pogubljeni. „Druge pobjede", opaža putopisac, „nije Turčin u Indiji održao, nego

[1] Topografijski opis grada Diu na južnoj obali poluotoka Gudjerat *(Cuzzarata)* ap. Ramusium p. 295, kao izvrstne luke, znamenitoga tržišta i jake tvrdje u O. Barbosc, Ramusia (p. 296, 327) i Heyda II, 494—502, 528.

samo ovo bila je sva tašta himbom stečena slava ovoga rata; tako se svagda običavalo, da se jako hvališu ako i na prazno."

„Turci imadoše u vojni", pripovieda dalje, „50 brodova i 4 galije i to cielu godinu, na ime od Ivan dana (24. lipnja) 1538. pa opet do Ivan dana 1539. godine."

Putujući od Adena u Indiju provedoše na delom moru 10 dana i noći uz žestok vjetar; tako su i na povratku trebali 34 dana i noći dok su u Aden stigli, pošto je u ostalom more mirno bilo. Ovom prilikom pripovieda Hus kako su na Oceanu vidjeli tri put velikoga kita, životinju neobične veličine, koja se nedaleko od brodovlja pomaljala; ali su samo njezin hrbat vidjeli, kao kakovu veliku pećinu ili kuću. U ostalom brod kapetanov, na kojem je naš putopisac služio kao trubač, uviek je plovio pred drugimi, noću je na njem gorjela svjetiljka, koju su mogli sa krme i ostali opaziti da ne sadju s puta i da se nerazprše, a to je valjda po putopiščevu mnienju, već Virgil opisao (Eneidos l. V., v. 833, ed. c. p. 261).

„Oporavivši se u Adenu, povratiše se odanle u bližnju luku *Zebeth* (Zebîd)[1]; ondje okriepivši vojsku, izvadiše topove iz brodova, i zametnuše boj s gospodarom Zebîda, pa razbivši saracenske Arape, osvojiše napokon grad Zebîd. Ovako se podloži Sulejmanu i srećna Arabija." Na to opaža naš putopisac, da su saracenski Arapi mlohavi i slabi, i da se snagom nikad neće moći uzporediti s Turci, van ako im priskoče u pomoć susjedi i inostranci. Iz Zebîda se povrate u *Gidu* (Džida) u kamenitoj Arabiji".

Dalje opisuje njeko drvo, koje je vrlo crno i tvrdo, nalazi se u Crvenom moru, u velikoj je cieni, zove se po njihovu *juszura*, a po latinski *ebenum*. Arapi zaronjuju željeznim orudjem u dno mora, jer su vrlo vješti plivači, a imaju orudje, kojim kroz nos dišu. Ono drveće nemogu izčupati, već ga moraju korienom posjeći. Odatle se prave čisla, pa je Hus jedno takovo čislo blage uspomene kralju Ferdinandu (I.) u Beču god. 1549. poklonio. To je drvo vjerovatno koralj, o kojem (crvenom i bielom) govore i drugi

[1] „*Zebit*, molto grande, et è appresso al mar rosso, et per tal rispetto è terra di grandissimo traffico, et è situata infra due montagne. Et quivi si fanno grandissimi mercati di spetie et odori, li quali si portano de li, ad altri paesi; et il colore di abitanti è olivastro." Barthema ap. Ramusium p. 155. Sličan opis podava i A. Corsali (Ramusio, p. 186). Topografijski opis i znamenitost u Rittera, Asien, B. XII, 235, 740, 870.

putopisci crvenoga mora, naime Joh. de Castro (l. c.), neznani Mletčanin (l. c.), Breuning (p. 203), Harranta (II. 120) i drugi, a koralji bjehu osobito onda znamenitim predmetom trgovine s iztokom.[1] Sva je prilika, da je opis ebenovine u Plinia (XVI. 40) pa i sličnost koralja s drvom, zavelo našega putopisca, te je zamienio koralje s drvom, kojega se opis podudara s ebenovinom.[2] Po Husovu dakle opisu imalo bi se nalaziti u Crvenom moru i „crnih koralja"; ali u navedenih i drugih, suvremenih i poznijih pisaca, nemogoh se namjeriti na Husove crne koralje. Što pako nije bilo moguće razsvietliti starijimi djeli, za to pruža najnovija književnost potvrde. Dr. C. B. Klunzinger, vrstni poznavalac faune Crvenoga mora, tvrdi: „lov koralja u Crvenom moru stegnut je sada na *crni koralj*, jer plemenitoga crvenoga koralja neima više. Crni koralj je rožnata tvar (hornige Masse), poput *ebenova* drva, raste u velikoj dubljini i vrlo je riedka; ronci ju u dubljini odpile, a rabi se za tokarske poslove.[3] Ove dakle Klunzingerove rieči nepobitno potvrdjuju, da se Husov opis *juszura* ili *ebena* neodnosi na drugo van na crne koralje. I glede ronaca je Hus jedan od najstarijih zapadnih pisaca[4], koji jih spominje. Jer Kašpar Schott, Isusovac, navodi u svojem djelu (Technica curiosa od god. 1664.), da su dva Grka god. 1538. pred Karlom V. u Toledu kušala s okrenutimi kotlovi spustiti se u dubljinu mora, a lord Bacco opisa potanje ronce tek god. 1620.[5] Je li Husov ronački stroj „kapa", o kojoj već Aristotel tamno govori, ili usavršen „zvon" ili „okrenut kotao", toga pored obćenitosti opisa nije moći odlučiti. Ronci se dakle neupotrebljavahu na Crvenom moru samo u davnih vjekovih za vadjenje bisernica i koralja, nego, kako Klunzinger pripovieda[6], još i danas, u kojoj su umjetnosti tamošnji Beduini i njihovi crni robovi divno vješti.[7]

[1] Pigafetta i Vasco di Gama ap. Ramusium p. 121, 356.

[2] *Ebenum*, korien je židovski, te znači *petra*. Heyd II, 415, 441 do 450, 610. Forcellini, totius latinitatis lexicon, II, 134. Du Cange, Glossarium, III, 2.

[3] M. Lindemann: Die Seefischereien. Ergänzungsheft Petermanns geogr. Mittheilungen, N. 60, p. 55, 56.

[4] Opis ronaca u Edrisia (Ritter, Asien, B. XII, 396—98) bitno se razlikuje od opisa Husova.

[5] Poggendorf: Geschichte der Physik, p. 438, 439.

[6] Klunzinger, ap. Lindemann, op. c. p. 56.

[7] O koraljnoj tvorbi u Crvenom moru gl. J. de Castro ap. Mattheum, op. c. p. 219. Ritter, Asien, Bd. XII, 891, XIII, 222, XIV, 466--82.

Zatim spominje Hus *Meku,* koja je od luke (Djide) Crvenoga mora dva dana udaljena, pa *Medinu,* koja je opet od Meke sedam dana puta udaljena; ali ni jednoga od tih gradova nije vidio, jer mu se nije račilo, kao reče, onamo putovati.

Dalje govori o živežu, kojim se hrane brodari, kako se zlostavljaju oni, koji vuku brodove, te imaju vazda sobom tri muke: glad, žedju i strašnu oluju, na što uporavlja putopisac takodjer Virgilove rieči (Enaeidos l. VI., v. 275, ed. c. p. 279). Pripovieda za tim, kako su ih na tom putu hranili: „davaše nam", veli, „smrdljivu vodu, i to na mjeru; plješnjiv i crvljiv baskot, meso slabo osušeno i prodimljeno, luk s nevaljalom solju i sirom; riedko dobiše maslinova ulja ili octa. Tako su jih hranili cielu godinu, a o vinu nisu nikad ni čuli. Napokon doploviše k varošici Toro na moru Sueskom, od kuda se brodovlje otisnulo.

Ovo je Husovo pripoviedanje o indijskoj vojni, u kojoj je kao trubač na kapetanovom brodu sudjelovao. Hus u ovom odsjeku svojega putopisa može se smatrati kao očevidac i dosta pouzdan svjedok. On je dakle glede indijske vojne, osvojenja Adena i Zebîda ili srećne Arabije, kako jur gore pripomenusmo, nepristran historijski izvor; a da je zaista takav izvor, na to nas upućuju dojakošnja njegova historijska pripoviedanja, koja se s drugimi historijskimi izvori u bitnosti slažu. Buduć se drugi izvor o istoj vojni, pomenuti dnevnik bezimenoga Mletčanina, koj je kao i Hus u toj vojni učestvovao, sačuvao: neće biti suvišno, pače je potrebito, da Husovo s pripoviedanjem neznana Mletčanina poredimo i znatnije razlike iztaknemo, te tiem Husovo pripoviedanje omjerimo i putopis mu prema potrebi popunimo.

Putopis neznana Mletčanina (Ramusio, op. c., fol. 274—280) obični je brodarski dnevnik, bilježeć: koliko se na dan prevalilo puta, kojim smjerom plovilo, gdje se pristajalo, a uz kratak opis mjesta bilježe se i svagdanji dogadjaji, koji su veoma jednolični. Buduć je Hus samo najglavnija mjesta na tom putu naveo i opisao, popunjuje ga donjekle neznani putopisac svojimi potanjimi topografijskimi bilježkami. Neznani Mletčanin spominje put od Kaira do Suesa, koj iznosi 80 milja (talijanskih ili morskih), a na tom putu neima kuće, nit vode, nit živeža. „*Sues*[1], gdje se pripravljala indijska vojna, pusto je mjesto, gdje ni trava neraste; njegda

[1] Hus opisuje Sues na drugom mjestu, na ime kod opisa sueskoga zaljeva.

bješe velik grad pun bunara, odkuda je duboki priekop prosiecao zemlju sve do Nila, te potonju rieku s Crvenim morem vezao, a moglo se je po njem i broditi; pošto je grad od Muhamedovaca razoren, bješe i pomenut priekop porušen. (sic!)[1] Voda, koja se pije, donosi se na devah šest milja daleko, a svakih 50 ljudi dobiva jedne deve vodu. Sues leži na početku Crvenoga mora, ima četverastu tvrdjicu, kojoj su zidine ponješto porušene." Neznani Mletčanin navodi (fol. 274), da je brodovlje za indijski rat bilo sastavljeno od 76 brodova, Hus pako samo 54 broda navodi, a Hadži Chalfa (Hammer, op. c. III., 210) tvrdi, da je bilo ukupno 70 brodova i 20.000 vojnika; uz to mnogo mletačkih robova, zarobljenih u Aleksandriji, kojih navodi neznani putopisac 173, a bješe ponajviše prikovani za veslačke klupe. 27. lipnja (po Husu 24.) otisnu se brodovlje iz Suesa putem Indije, zaplovi prema jugo-jugo-iztoku i pristane pod veče kraj mjesta po imenu *Corondolo*[2], koje je od Suesa 60 milja udaljeno. Tu mu je Mojsija udario šibom i more se otvorilo, i tu se potopio Farao sa svojom vojskom. *Tor* (fol. 275), kamo dospješe 28. na veče, 100 je milja od predjašnjega mjesta udaljen, a $1^1/_2$ dana od gore Sinaj.[3]

Dalje spominje mjesto *Charas*[4], koje je 40 milja Tòru na jugu; pa otok *Soridan*[5], koj je 40 milja od kopna (valjda od Sinaja) udaljen. Ploveć dalje pristaše u luci mjesta *Cor*[6], koje je jako pusto. Dne 11. srpnja stiglo je brodovlje u *Zidem*[7], koje mu je kao i Husu znatno trgovačko mjesto, stječiste trgovine, skladište mirodija, što se dovoze iz Indije, a $1^1/_2$ dana udaljeno je od Meke;

[1] O priekopu medju Nilom i Crvenim morem gl. Peschel: Handelsgeschichte des rothen Meeres, Abhandlungen zur Erd- und Völkerkunde, Leipzig 1877, S. 84—86.

[2] Corodolo, I. de Barros ap. Mattheum, op. c. II 246. Corondel, Gharundel, Birket Gorondel, gl. Ritter, Asien, XIV, 48, 57, 149, 150, 450, 816.

[3] Toro (18° 16′ šir.), potanji opis podava I. de Castro ap. Mattheum op. c. p. II, 242.

[4] Charas, možda Er Ras Mohamed (južna glavina Sinaja); o potonjoj gl. Ritter, XIV, 84, 193, 452, 493.

[5] Soridan, vjerovatno otok Šeduan; potonji u Rittera, XIV, 196, 450, 452.

[6] Cor, na zapadnoj obali Arabije, spominje Barbosa (ap. Ramusium p. 292). Corom u Barrosa (Matthaeus, p. 245), vjerovatno današnja Akra ili Bir ol Kovra u Hedžasu. Ritter, XIII, 235.

[7] *Ziden* (u Barrosa, l. c.), Husova je *Gida*, današnja Džidda ili Djida.

ima pod morem mnogo grebena; nu ipak je dobra luka. Neima vode žive, već njekoliko zdenaca, koji se kišom pune; potonje opetuje putopisac malo ne kod svakoga mjesta. Tu ima mnogo datula i djumbira, koje Hus potanje opisuje.[1] Izvan grada je mošeja, gdje je po pričanju Arapa zakopana Eva, a to spominje i Hus. Ljudi idu malo ne goli, mršavi su i ružni, ima tu mnogo riba, koje se na osobiti način love. Dne 19. ploveć južno-iztočno dobrim vjetrom stigoše u luku izmedju njekih otoka, zvanih *Atfas*[2]; mjesto je pusto, neima stalnih stanovnika, već dolaze ljudi iz drugih otoka da love ribu i biser, za kojim zaronjuju u dno mora. Za tim navodi otok *Camaran*[3], koj je od kopna 20 milja udaljen, a od otokâ Achafas (sic!) 40 milja[4]; ima 50 kuća, te je brodarsko pristanište, gdje se uzimlje voda. Tu se u velikoj množini vade iz mora bieli koralji. Stanovnici idu malo ne sasvime goli, jedino što nose izpred trbuha rubac, mali su, idu bosi i gologlavi, svi sù brodari; ladjice su im sašite špagom, koja se pravi iz paome, a jedra su im pretanke hasure, pravljene takodjer iz paome; voze sa kopna datule u velikoj množini i druge prirodnine, a iz Abesinije dovozi se mira. Na daljem putu spominje otok *Bebel* (Perim ili Diodoros[5]) na vratih ili u tiesnu (Babel Mandeb), na desnoj strani prema Abesiniji. Dne 3. kolovoza, prevalivši tiesno, stigoše u *Aden*, jako tvrdi grad na moru, opasan visokimi gorami, a na svakoj je tvrdjica; zidine

---

[1] Neznani putopisac spominje „djumbir“ malo ne kod svakoga mjesta, dočim ga Hus kod Adena opisuje.

[2] Atfas ili Achafas (Arfax, Barros, ap. Matth. p. 245, 247), jako izopačeno ime. Opis se prilično podudara s Edrisijom i Rüpellom (ap. Ritter, XII, 174, 175).

[3] *Camaran* ili *Chameran*, otok, spominje Barthema (Ramusio, p. 151) Barros (Mattheus l. c.) i Barbosa (Ramusio 291), a potanje opisuje A. Corsali (Ramusio p. 185): nizki otok s lukom obsiže 4 leghe, blizu kopna, pristanište za vodu, jako vruć, a ima 200 kuća. Kameran u Rittera, XII, 298, 889—92.

[4] Prema daljini sudeć mogao bi Achafas biti otok *Enta'fûsch* na karti crvenoga mora u Kiepertovom atlasu.

[5] Bebel mandeb spominje Barthemai: „almezzo di boccha, isoletta dishabitata“, $2^1/_2$ dana od Adena. Corsali navodi, da je otok *Bebel* na ušću tiesna, neplodan, bez rašća, jednako udaljen od Arabije kao i od Afrike. Tu su bila od starine dva željezna lanca, „che traversavano d' ogni banda della terra, et diffendevano l' entrata et salita del mar Rosso.“ Ramusio opaža, da je otok na ušću mora crvenoga i da je Ptolomejov „Diodoro“. Ramusio, p. 153, 175, 182, 281.“ I. de Castro opisujuć potanko crveno more i tiesno (Mattheus, op. c. p. 218, 219)

su dobre i jake; izpred sebe ima otok s tvrdjicom, i toranj, sa kojega se pazi na luku, koja mu je sa podneva; sa sjevera pako stere se vrlo velika luka, dobro sidrište, zaklonjeno od svakoga vjetra. Priedjel je pust, ništa neraste. Dovozi sve iz vana: živež, drva i sve drugo. Tu ima mnogo Židova. Dalje opisuje osvojenje Adena, te se s Husovim opisom ne samo u bitnosti slaže, već je Hus to osvojenje obširnije, tačnije i umnije opisao. Opisujuć tamošnje žiteljstvo veli: da su stanovnici kao i u Arabiji ružni, mršavi i maleni. Grad pako je trgovački, promeće s Indijanci, dovozi svake godine 3 do 4 broda svakojakih mirodija, koje se šalju u Kairo. Dne 19. kolovoza odtisnu se brodovlje iz Adena i zaplovi putem Indije. Dne 3. rujna primakne se ladjica sa kopna, te javi paši, da je u tvrdji Diu 700 Portugalaca, a u luci šest oružanih galija. Dne 4. rujna pristane brodovlje blizu Dia, te se na tri milje daleko od grada usidri.“

Ovo bi bio u izvodu putopis neznana Mletčanina od Suesa do Diu. Poredi li se ovaj s Husovim putopisom, opažaju se takove razlike, koje vise o individualnosti putopisaca, njihovom zvanju i obrazovanosti. Putopis neznana Mletčanina naravi je brodarske, jer on kao pomorac spominje svako mjesto gdje se pristajalo, daljine, smjer puta prema stranam svieta i vjetrovom, prirodne odnošaje pojedinih mjesta, osobito glede vode i živeža. U obće putopis neznana Mletčanina pravi je brodarski dnevnik, kakove su pomorski putnici običavali ono doba voditi. Hus pako kao kontinentalac shvaća svoj zadatak inače, on neopisuje puta s gledišta brodarskoga; on se više bavi motivi i predmetom vojne; iztičuć samo glavnija mjesta, opisuje jih prema svojemu shvaćanju, te mu se topografijski opisi s onimi neznana Mletčanina u cielom podudaraju, premda toliko neiztiče potankosti.

---

navodi: „fretum magis arctatur, donec angustas fauces attingat, quae a duobus promontoriis utrinque veluti concluduntur. Inter duo haec promontoria angustiae huius freti continentur, quae ab Arabibus *Albabo*, i. e. ostia sive portae dicuntur, et sex leucarum intervallo dirimuntur, in quo tot insulae et scopuli sparsi, ut eminus intuentes olim hic mare conclusum fuisse.“ Barros (Mattheus, p. II, 245) primjećuje: „insulae fretum videntur claudere, ita ut navigantes cum eminus e longinquo prospectant, nullum hic transitum suspicentur, quum propius accedentes pulcherrimum canalem offendunt.“ Bab el Mandeb i Perim u Rittera, XIII, 664—673.

Dalje opisuje neznani Mletčanin obsadu tvrdje i boj kod Diu; al uz to pripovieda stvari i priče, koje je bez sumnje od drugih čuo. U obće u ovom dielu Mletčaninova putopisa težko je razlikovati što je njegovo, što li tudje. Pripovieda naime: kako je Cosa Zaffer, rodom iz Otranta, poturčio se i postao kapetanom kralja od Diu; čuvši da su prispjeli Turci, preuzme zemlju od Portugalaca, koja je bila na to od Turaka sa luke Munda Faraba[1] oplienjena. Za tim pripovieda, kako je došao k paši starac od 300 godina, koj mu pričaše, kako ljudi u Indiji na volovih (valjda slonovih) jašu i kako se žene spaljivaju po smrti njihovih supruga. Što dalje govori o orijaških topovih, o osvojenju tvrdjice (Golgole?) i zarobljenju od 80 Portugalaca, to se slaže i sa Husovim pripoviedanjem. Neznani Mletčanin pripovieda na tanko i kako su bili razredjeni topovi, koji su udarali na tvrdjavu, koli težko tane je svaki top bacao i kako je posada izpravljala štete počinjene od topova; kako je posada kadšto provaljivala iz tvrdjave, udarala toli hrabro i biesno na Turke, uzbijajuć jih, da su ovi od straha uzmicali. Dvie sgode pripovieda još neznani Mletčanin, koje su dosta znatne, a neima im spomene u drugih izvorih. „Turci naime, da izpune jaruge oko tvrdje i da joj se što bliže primaknu, puniše vreće pamukom, vezavaše je radi čvrstoće konopi i noću je bacahu u jaruge, koje su s vrećami izpunili. Spazivši to Portugalci, zorom prije nego se Turci staviše u red, provali jih 60-torica iz tvrdjave, 40 jih zametne boj s Turci, a 20 ostalih sadje u jaruge te polože vrećice s prahom medju vreće i zapale jih, a imali su jedva toliko vremena da uzmaknu. Tim nastane velika vatra, jer su vreće ciela dva dana gorile i osujetile tursku namjeru. Oni pako borci hrabro se držahu, 130 Turaka pobiše, a mnoge raniše te se srećno povratiše u tvrdju, izgubivši samo dvojicu.“ Druga je sgoda, kako su Turci odlučili bili dne 30. listopada zametnuti glavni boj i kušali se uzpeti na tvrdju, namjestivši mnogo ljestava po strani luke te sa strane kopna uzlaziše hrabro na bateriju. „Pošto su se Turci na vrh popeli, stajahu ondje dosta dugo; al kad su kršćani vidjeli, da neimaju srca unići, skociše na baterije i pobacaše u jaruge Turke, kojih je 400 poginulo. Dva dana iza toga janičari i drugi Turci uzmakoše na brodove, ostavivši topove na kopnu, neimajući vremena da je ukrcaju; jer se dočulo, da dolazi jako brodovlje portugalsko. Doista 20 brodova portugalskih

[1] Djafara bâd, Diu na iztoku.

usidri se 20 milja daleko od turske vojske. Drugi dan se znatno udalji tursko brodovlje od kopna, te su jedni na druge pucali, ali se ništa nije vidjelo nego vatra iz topova, jer su bili odveć daleko. Na to dade paša trubljom zapovied, pošto je svaki brod izbacio tri hitca, da razapnu jedra, te okrenu 6. studenoga putem natrag u Sues." Ovo je opis neznana Mletčanina o boju i obsadi grada Diu. Premda Hus nespominje mnogih potankosti, koje mu se vjerovatno činjahu u cielom neznatne, kao neznani Mletčanin; nu ipak je Husov opis indijskoga boja i obsade grada Diu osobito glede oblika daleko savršeniji, te se glede rezultata s neznanim Mletčaninom u cielom podudara.

Opisujuć za tim neznani Mletčanin put turskoga brodovlja od Diu do Suesa, spominje zaljev Ormuski i mnoga mjesta uz obalu Arabije, koje se je brodovlje, ploveć sjevero-iztočnim monsunom, jako držalo. Medju mjesti, u kojih se pristajalo, ili jih se samo dodirnulo, spominje otok *Curia muria*[1], mjesto pusto i slabo naseljeno, do kojega trebaše 19 dana. Za tim dojedriše u *Aser*[2], pusto i neplodno mjesto, gdje stanovnici i stoka živu o ribi. Tu je bilo 40 Portugiza, koji su imali svojega konzula, jer se trgovalo mirodijami, a osobito konji, koji su izvrstni, kupuju se po sto i više dukata, a u Indiju se za tisuće prodavaju. Kralj onoga kraja, da ugodi paši, preda mu pomenute zarobljene Portugize, koje baci u okove. „Na svakom mjestu, gdje se pristajalo", opaža putopisac, „hvastahu se Turci, da su osvojili Indiju, izsjekli sve kršćane." Dalje spominje svako mjesto, gdje je brodovlje pristajalo ili mimoišlo, ali nepodaje topografijskoga opisa. Tim je ovaj dio putopisa kraj svega topografijskoga obilja, kojim se razlikuje od Husova putopisa, ipak najobičniji brodarski dnevnik, nepružajuć ništa znatna, do samih imena mjesta, koja su za periplus Arabskoga zaljeva i Crvenoga mora donjekle znatna. Medju mnogimi mjesti, koje neznani Mletčanin u svojem putopisu spominje, osobito iztiče *Zebid* (Zebîd), kao liepi grad, koj ima u obilju žive vode,

---

[1] *Curia muria*, zove se na drugom mjestu u Ramusia (p. 224) „isola delle Dioscoride" (sic!), a to bi bila današnja Sokotora, o kojoj gl. I. de Castro ap. Matth. p. 215. Ritter XII, 297, 334, 336. Ali Curia Muria je posebna hrpa od 5 otoka te bi odgovarala „otokom (7) Zenobia". Curia Muria (na kartah Chûriân Mûriân) gl. u Rittera, Asien, B. XII, 306, 336—347.

[2] Aser, vjerovatno današnja luka Schir ili Shehr, na južnoj obali Arabije.

prekrasnih vrtova i mnogih stvarih, kojih drugdje u Arabiji neima. Tu opisuje na kratko, kao i Hus, osvojenje Zebîda, gdje je paša dao pogubiti 140 zarobljenih Portugalaca, dočim Hus samo 80 jih navodi. Ljepše glave dade oderati i slamom jih izpuniti, mnogim dade odsjeći nos i uha, da jih pokaže sultanu, da vidi što je sve učinjeno. Premda Hus u potankostih necrta svagdje okrutna djela pašina, kao mletački putopisac, ipak se s ovim posve slaže, gdje god o paši govori, prikazujući ga kao silna krvoloka. Spominjuć mletački putopis tolike brodarske nesgode i jako sporo brodarenje po Crvenom moru, ništa osobita nepruža, jer onakove nesgode nisu onda prema tadanjemu stanju brodarstva bile riedke, osobito na Crvenom moru, posutom mnogimi brodarenju pogibeljnimi grebeni, što ujedno zasvjedočava, koli je bilo tursko brodovlje neokretno, a Turci nevješti mornari.

Napokon dne 16. lipnja 1539. dojedri tursko brodovlje u luku Sues, te završi svoje putovanje. K tomu pridaje neznani putopisac za onda dosta znatne podatke o brodarenju po Crvenom moru. Od vratâ Crvenoga mora do Suesa računa 1400 milja, a obale mu se protežu prema zapadu-sjevero-zapadu sve do Suesa. Zaljev je širok 200 milja, mjestimice i više.[1] U Crvenom moru ima podalje od kopna mnogo grebena, prudova, plitčina i otoka; s toga ako se neplovi po sredini, nemože se van samo danom ploviti. Buduć da treba uviek stajati na bašu (prova) broda, paziti i zapoviedati, zato je težko tačno i potanko opisati put ovamo.[2] Ima dvie vrsti pilota, jedni vode brod po sredini, i to iduć tamo; drugi pako, koji vode brod natrag, plove unutar grebena i zovu se *rubani;* veliki su plivači, i na mnogih mjestih gdje se nemože baciti sidro, zaronjuju

---

[1] I. de Barros opisujuć Crveno more (Matthaei, p. 244), poredjuje ga „corpori lacerti“, collum angustiae freti, caput mare, quod extra illas jacet, corpus autem reliquum fretum ab angustiis ad intimum oppidum Suez“. Barros dieli more na tri diela, srednji zove „marel argum“, jer se po njem danom i noću ploviti može, ostala dva diela su uža i osipana otočići i grebeni. Duljina mu mjeri (od tiesna do Suesa) 350, a najveća širina nješto više od 36 „leucarum“. Tim bi se Barosova duljina (1 l.: u tal. m.) s duljinom neznanoga Mletčanina tačno podudarala.

[2] Barthema opisujući Crveno more takodjer iztiče pogibelji brodarske, koje potiču od mnogih plitčina, otočića i grebena, za to se neplovi noću, „et e bisogna, che sempre va un uomo in cima dell albero per veder il camino, il che la notte non si puo fare“. Ramusio, op. c. p. 152.

i provode galije izmedju grebena, a često privežu im pod vodom konope.[1]

Poredjujuć oba putopisa, još mi je glede kronologije koju opaziti. Buduć da Hus, nije vodio dnevnika kao neznani Mletčanin, zato nisu u Husa kronologijski podatci dosta tačni, jer on vrieme od prilike ustanovljuje, držeći se po koledaru većih svetaca. Indijska je vojna trajala po Husu od Ivanja 1538. do Ivanja 1539. godine, dočim se po Mletčaninovu računu otisnulo brodovlje iz Suesa 27. lipnja 1538., a vratilo se 16. lipnja 1539. K Adenu bi prispjelo brodovlje po Husu oko mjeseca listopada (octobris!), a po Mletčaninu 3. kolovoza, što je vjerovatnije; jer bi po Husovu računu trebalo od Suesa do Adena preko tri mjeseca (sic!) Tu se je Hus bez sumnje zapisao. Od Adena do Diu trebalo je brodovlje po Husu 19 dana i noći, po Mletčaninu pako od 19. kolovoza do 4. rujna, dakle 16 dana. Po Husovoj tvrdnji trajala je obsada grada Diu 40 dana, toliko od prilike izlazi i po računu Mletčaninovu. Iza dva mjeseca prispije po Husu portugalsko brodovlje, što bi se i s podatci Mletčanina slagalo, jer 4. rujna prispjelo je tursko brodovlje pred Diu, a 5. studenoga portugalsko brodovlje. Tursko je brodovlje trebalo po Husu do Adena 34 dana, jer se natrag plovilo tišinom, a po Mletčaninovu računu samo mjesec dana (od 6. studenoga do 5. prosinca uključivo).

J. Hammer[2] nacrtao je istu indijsku vojnu po iztočnih i zapadnih izvorih, poredivši ju s pripoviedanjem Husovim; priznati nam valja, da ju i Hus u bitnosti jednako prikazuje, pače znatno obširnije nego li nacrt Hammerov. Sulejman je jur prije muhačkoga boja svrnuo pažnju na Arabiju i Indiju, te je hrabromu kapetanu Selman Reisu zapovjedio, da sueskim brodovljem pazi na arapsko primorje. Bliži je povod dalo onoj vojni indijsko poslanstvo Behadiršaha kneza Gudžeratskoga, koj je tražio u sultana

---

[1] I. de Castro (Matthaei, p. 220) govoreći o otocih u tiesnu Babelmandeb, zove jih *Robonum* insulae, a o žiteljih navodi: „naucleri, qui hic incolunt, et naves ex Oceano appellentes non modo intra angustias ducunt, sed rectum cursum ad loca et portus, quod petunt, certam mercedem pacti commonstrant“. I. de Barros (Matthaei p. 244) navodi o pilotih: „juxta angustias habitant naucleri, qui *Rebones* ipsis appellantur et naves conducere solent mercede 25 vel 30 ducatorum“.

[2] I. Hammer, Geschichte d. Osm. Reiches, I. Aufl., B. III., S. 209 do 211. Svi oni u Hammera navedeni izvori indijske vojne nisu mi bili žalibog pristupni, da bi jih s Husom poredio; a nebi mi ni bili za moj posao od zamašne koristi.

zaštite proti Humajunovoj sili, i položio u pohranu svoje blago u Meki. Nadarivši bogato zaštitnika svetih mjesta, zamoli ujedno pomoć proti novomu neprijatelju, naime proti Portugalcem, koji su mu luku Diu osvojili. Još prije nego li je brodovlje bilo pripravljeno i naoružano, stigao je glas, da su Portugalci Behadiršaha umorili, a Sinan paša pošalje sultanu od onoga blaga, što je bilo u Meki u pohrani, tri sto sanduka zlata i srebra. U isto vrieme, kadno se Hajradinovo brodovlje otisnulo iz Carigrada u Arhipelag, odjedri Sulejman paša iz Suesa u Crveno more. Sulejman bijaše onda starac od 80 godina, starošću i težinom tiela jako neokretan, ali cio duhom i hrabrošću. Hus obširnije pripovieda osvojenje Adena nego li u nacrtu Hammerovu, s kojim se u ostalom slaže, naime kako je ondašnji arapski knez Aamir Ben Daud lukavošću na brod domamljen i ovdje na jarbul objesen, grad osvojen i kao sandžak Behrambegu podieljen. Hus pripoviedajuć o boju i obsadi grada Diu tvrdi, da su Turci na juriš uzeli samo jednu tvrdjicu, dočim Hammerovi izvori navode dvie tvrdjice: *Kuke* i *Kat,* koje su Turci na juriš osvojili. Obsada grada Diu trajala je po Husu i Mletčaninu 40, a po Hammerovih izvorih samo 20 dana, za kojih je zapovjednik Antun Silveyra tvrdju tolikim junačtvom branio, da su i portugalske žene na obrani sudjelovale. Medju topovi, kojimi su Turci udarali na grad, koje Hus i neznani Mletčanin toli iztiču, bilo je devet topova za onda od neobične veličine, kojim je svako tane bilo jednu centu težko; to je oponašanje onih topova, koje je dao lievati Muhamed II. za osvojenje Carigrada; njim se dive toga radi, kako su ukrcavani i dovažani od carigradskoga arsenala do gradu Diu, osobito kroz pieščanu pustinju sueske prevlake. Osvojenje grada Diu nije uspjelo radi nestašice hrane, o kojoj i Hus govori pripoviedajuć, kako su jih cielu godinu kukavno hranili. Na povratku osvoji Sulejman Zebîd, ondašnjega emira Ahmeda pogubi, a Jemen podieli kao namjestničtvo Mustafi begu, sinu Büklü Muhamedu paši osvojitelju Kurdistana. Pristav brodovlje tursko u luci Djidi, uputi se Sulejman u Meku na hodočašće, a od ovud vrati se preko Kaira u Carigrad, gdje bi kao osvojitelj Arabije proslavljen.

U ostalom osim historije o vojni indijskoj druge su Husove znamenitosti, koje je pozorno motrio na tom putovanju, dosta znatne. Njegovi topografijski opisi Tòra, Džide i Adena toli su tačni, da su savršeniji opisi u suvremenih pisaca vrlo riedki. I orientacija mu je na cielom putovanju prilično tačna i pouzdana. Njegova

opažanja i refleksije kod pojedinih sgoda umjestne su i oštroumne te pokazuju darovita pisca, koj je dobro proniknuo i shvatio Turke, njihovu narav i njihove odnošaje. Hus nije propustio i druge stvari priobćiti, koje mu se kao nepoznate prikazivahu, te je mislio da su znanja vriedne, kao o djumbiru, kitu, vadjenju dragocjenoga drva iz Crvenoga mora i dr., a osobito svojim posebnim opisom sueskoga zaljeva *(mare Suff)* očituje višu obrazovanost i poznavanje biblijske geografije i starina.

Putovanja Husova poslije indijskoga rata: 1) na Sinaj; 2) u Palestinu i 3) povratak u domovinu.

1) Pošto se svrši rat, povrati se Hus u Egipat, gdje dobivši opet slobodu, pusti službu i dade se na put; nu putovanje naidje mu na tolike različite zapreke, primjećuje, da su ga sasvim zabunile i od odluke donjekle odvratile; nego krenuvši na put nije mirovao, dok nije stigao kamo bješe nakanio. Ponajprije odluči iz pobožnosti i o svojem trošku putovati iz Egipta na goru *Sinaj*, kamo zaputi s Grci i Jakobiti dne 8. siečnja 1540 godine.[1] Putujuć po pustinji, pošli su, veli, malo ne istim putem, kojim je išao i narod Izraelski, kad je bio vodjen iz sužanjstva Faraonova pustinjom. Arapi, Grci i Jakobiti pokazivahu mu dotična mjesta, osobito gdje je Izraelski narod preko Sueskoga mora pregazio u pustinju Sur.[2] Iztičuć postajališta Izraelaca poziva se naš putopisac na 15. glavu druge knjige Mojsijeve (Exodi c. 15). Ondje ugleda više bielih brežuljaka, sličnih ovnom, za koje misli, da se pjevaju u 113. psalmu. Odanle pošavši stigoše na mjesto, gdje bijaše šator u *Elimu,* gdje je njekad bilo oko 70 paoma i dvanaest zdenaca[3],

[1] Opis puta iz Kaira na Sinaj podaje Guilielmus de Boldensele (Hodoeporicum ad terram sanctam a 1336) ap. Canisium, antiquae lectionis t. V. p. 114—18. P. Belon (fol 121—27) opisujuć put navodi bilje i životinje, što je putem nalazio. Breuning, op. c. p. 173 do 188. Kr. Haranta, Gesta, v Praze 1854, II, 62—70. Knjazja Radzivila, Pohoždenije vъ zemlju svjatuju (1582—1584), Peterburg 1879, p. 171. Važan opis puta od Suesa do Sinaja od Pietra della Valle od g. 1615 (Reisebeschreibung in die orientalischen Länder, Genf 1674 11. S. p 116). Ritter, Erdkunde von Asien, B. XIV, p 619.

[2] *Sur*, sjev. medjašnja pustinja Egipta. Ritter, Asien, XIV, 107, 735, 825.

[3] Boldensele spominje „*Helym,* ubi sunt 12 fontes et 70 palmae“, Canisius, op. c. 115. — Kraj sela „Belled en Nessâra“, što leži na putu od Tora na Sinaj, ima samostan, o kojem se tvrdi, da je na mjestu Elima. Niebuhr ap. Ritter, Erdkunde von Asien, Bd. XIV, S. 435—442.

iz šest njih pio je Hus vodu; iz triuh izvire polagano sladka voda, a iz drugih triuh gorka voda, koje nedaleko od zdenca nestaje; ostalih šest zdenaca je zatrpano, a paoma više neima.[1] Stoprv petnaesti dan iza polazka iz Egipta putujuć pustinjom (Sin) stigoše ka gori Sinaj.[2] Sve što im je trebalo za hranu, pa i vodu, morali su u mješinah nositi dati na devah. Na putu se jako bojahu od Cigana, gorskih Arapa (Bedujina), koji često putnike okradu i opliene, zato je trebalo, da jih mnogo zajedno putuje. Na podanku brda Sinaj-Horeb *(Sina-Oreb)* primiše ga kaludjeri samostana, kojim bijaše preporučen u osobitom pismu egipatskoga patriarhe. Ondje je boravio dvanaest dana, te su ga kaludjeri dva put odveli na vrh obaju brda, Horeba i Sinaja i pokazivali mu tragove starih čudesa, pa i kosti sv. Katarine djevice. Trinaesti dan napokon, zahvalivši im se, oprosti se s kaludjeri i udari s dvojicom kaludjera putem medju gorami do Tora (Tûra).[3] Tu je izvan mjesta pod svodom topla i duboka špilja iz koje suklja žestoka para bez dima. Mnogi se u ovoj pari kupaju (naravna parna kupelj), što je i naš putopisac učinio.[4] Od ovud vrati se s arapskimi trgovci opet u Egipat, gdje je njekoliko dana proveo.[5]

---

[1] Belon (fol. 123) opisujuć vodu 12 bunara tvrdi, da je bila *amere à cause du nitre.* — Breuning (op. c. p. 182) opisujuć dvanaest bunara, posve se slaže s opisom Husovim. Glede paoma tvrdi: „es seien dabey etliche niderträchtige junge unfruchtbare Dattelpalmen". Ritter, Asien, Bd. XVI, 34.

[2] Breuning (op. c. p. 187) tvrdi, da je njegova karavana za *devet* dana put na Sinaj prevalila, buduć je često noću putovao i kraćim putem išao, dočim ravnim putem treba 11 dana (valjda od Suesa). *Pustinja* (Sin), pusta ravnina na zapadnom kraju poluotoka Sinaja. Ritter, Asien, B. XIV, 484, 489. 734, 803.

[3] Opis puta sa Sinaja u Tor podaje P. Belon (chap. LXVI, fol. 129). Današnji put od Tora na Sinaj u Rittera, Asien, B. XIV, 482 do 517, 549, 559, 705.

[4] O toplih vrelih, koja kraj Tora iz vapnene gore izviru, te su pod krovom, potanje govori Burckhardt, ap. Ritter, Asien, B. XIV, p. 440.

[5] P. Belon opisuje put od Tora u Kairo. Chap. LXIX, fol. 132. I Belonu dadoše kalugjeri na polazu veliki štap od akacije, od koje je bio, kako se priča, prut Mojsijev, kojim je udario o stienu iz koje poteče voda. Put do Tora traje puna dva dana. Gorami vidiše čopore gazelja, koje nitko nelovi. Silazeć istom gorom, medju Torom i Sinajem, kojom se mučno uzlazi, dodjoše u prostranu ravninu, medju gorom i Crvenim morem. Spominjuć putem našaste biline nespominje nikakova pristaništa.

U posljednjem dielu svojega putopisa opisuje Hus svoja putovanja poslije indijskoga rata. Ponajprije govori naš putopisac o svojem putovanju od Kaira na goru Sinaj. Buduć da Hus Sinaj i tamošnje znamenitosti napose opisuje, za to se uklanja u putopisu svakomu opisivanju zemlje i naroda. S toga ovo nije pravi putopis, već li popis puta, jer je odveć obćenit, te nit najmanje nenaliči putopisu. Husovo putovanje na Sinaj spada još u ono doba, kada su pobožni putnici svake godine u velikih karavanah od knezova, vitezova, gospode i duhovnika k samostanu sv. Katarine putovali, koj je brojio na stotine redovnika i čete od hodočastnika svakojakih kršćanskih narodnosti nastanjivao, a medju ovakove hodočastnike spadaše i naš Hus. Obično se putovalo iz Palestine (Gaze) na Sinaj[1], a rjedje od Kaira ili Suesa na Sinaj. Medju nebrojenimi putopisi pobožnih putnika idućih na Sinaj ima i znamenitih; ali u svih tih putopisih iztiču se, kao i u Husa, lokalne spomene svetoga pisma staroga zavjeta i druge pobožne priče koje su svakomu opisu zemlje i naroda sasvime podredjene, potonji dapače prema prvomu sasvime gotovo izčezava[2], a s toga gledišta valja i putopis našega putopisca mjeriti. Buduć je Husov opis sinajskoga puta odveć obćenit nepružajući znatnijih geografijskih podataka, koje bi valjalo razsvietliti; za to ni nam nepruža ovdje prilike potanje o njegovom sinajskom putu razpravljati.

2. Pošto se Hus povratio u Egipat, odluči pohoditi sveta mjesta, te zaputi opet s arapskimi trgovci u negdašnji filistejski grad *Gazu*, a odavle stiže na izmaku ožujka gore pomenute godine u *Jerusolim.*[3] Putovao je tamo iz Egipta pustinjom Faran *(Pharan)*[4] petnaest dana, a isto toliko je trebovao za put na Sinaj. Zatim je u Jerusolimu u dvadeset i osam dana razgledao sve ono, što je na svojoj karti zabilježio i što na pose opisuje; ali toj karti neima ni u bečkom ni u vatikanskom rukopisu traga. Na polazu iz Jeruso-

---

[1] Stariji putevi pobožnih putnika na Sinaj u srednjem vieku, u Rittera, Asien, Bd. XIV, 883—902. Röhricht, op. c. p. 36—38.

[2] Putopis P. Belona bitno se razlikuje od putopisa pobožnih putnika, što ponajviše govori o prirodnih odnošajih zemlje, osobito o bilinstvu i životinjstvu.

[3] Opis puta od Kaira na Gazu u Jerusolim podaje P. Belon, fol. 135—40. Putopisi u Röhrichta, op. c.

[4] Phâran; gl. Ritter, Asien XIV, 270. Opis popriečnoga puta od Gaze kroz pustu visoku ravninu Phârân u Rittera, Asien, B. XVI. 128—193.

lima dadoše mu preporučno pismo redovnici sv. brda sionskoga, kojim izkaza naš putopisac u svetom gradu mnogo dobra, jer bijahu uprav u ono vrieme od Turaka radi razmirica s Mletčani zatvoreni u tvrdjavi i trpljahu mnoge nevolje. Hus je iz Jerusolima, kao i mnogi drugi pobožni putnici, proputovao sjevernu Siriju i Damask, i udario preko Libanona u Tripolis. Buduć se njekoji trgovci žurili u Damask, pridruži im se Hus i putovaše od Jerusolima na pravac u *Sichem*[1], gdje je na kraju grada izvrstan zdenac, kod kojega je bio spasitelj sa Samaritankom, kao što se čita u Ivana u glavi IV. Odanle kroz *Samariju* stigoše pod goru *Tabor*, o kojoj primjećuje: „al neka nitko nemisli, da se ta gora odlikuje velikom ogromnošću ili visinom[2]". Dalje su prispjeli u *Kapernaum* i k moru Tiberijaskomu[3] ili Galilejskomu. Pošav odanle stigoše u *Dothaim*, k Josipovom zdencu, o kojem se čita u prvoj knjizi Mojsijevoj, glavi 37. „U ovom zdencu ima sada izvrstne vode", dodaje putopisac, „te se putnici njom napajaju." Za tim stigoše k rieci Jordanu[5], a preko mosta Jakovljeva (*Jaboch*, sic!)[4] dospjeli su napokon u *Damask*, gdje je osam dana boravio.[6] Ima tu stanovnika razne narodnosti, medju kojimi su Arapi najpretežniji, a ovi nisu crni, nego crnkasti. Tu opisuje naš putopisac Jordan, koj izvire iz gore Libanona, a kao što mu njekoji našinci kazivahu, samo iz dvaju vrela, ali zaista izvire iz mnogih vrela. One pako gore dižu se Damasku na zapadu, koje je naš putopisac prevalio širinom i visinom putujuć iz Damaska u primorski Tripolis.[7] Potonji grad opisuje kao tvrdi, leži mu u sutjesci Cilicije, a na

[1] Put u Sichem, putopisi u Röhrichta, op. c. p. 62, 72, 101, 279, 293, 441.

[2] Antoninus Placentinus, pobožni putnik iz početka XVI vieka, podava dobar opis svetih mjesta (Acta Sanctorum, maii, II, p. X—XVIII), opisuje potanje uzlaz na Tabor (p. XI). Röhricht, op. c. p. 440, 446, 467.

[3] Jezero *Tiberias*, nazvano po istoimenom gradu, sagradjenom na mjestu staroga Kinnereth, a bješe u I. i II. stol. najveći grad Galileje. Opis jezera Tiberias i Jordana u Anton. Placentina (p. XI).

[4] Röhricht, op. c. p. 33—35.

[5] *Pons Jacob*, u bečkom rukopisu.

[6] Opis puta preko iztočne obale Tiberias jezera u Damask. Röhricht, p. 40, Nro. 8. Ritter, Asien, B. XV, 354—357. Damask i njegova okolina u P. Belona, fol. 149, 150, 152. Röhricht, p. 107, 436.

[7] Znatan opis Libanona i položaja Tripola podava Joannes Phocas. Acta SS., maii t. II, p. III. Putopisi u Röhrichta, p. 41. Nro. 5, p. 457, 466. Opis puta od Damaska na Libanon u Belona, fol. 152, 153.

glasu je kao znamenito tržište.[1] Jordan mu nije jako širok niti predubok, poredjuje ga s riekom Vagom u Ugarskoj, koj s Liptovskih planina ili Tatra *(Thorkal havasa seu Tatri)* dolazi i teće plahovito pokraj Trenčina, „onako strmo valja se Jordan ondje", opaža, „gdje ga je putopisac prebacio, i brzim tokom ulazi u dva blata, more Galilejsko i jezero Genezaret[2]; protekavši potonje tihijim tokom utiče u Mrtvo more, gdje ga i nestaje." Oko mrtvoga mora, kao što mu kazivahu, sakuplja se paklina ili asfalt, što je kao liek za stoku vrlo koristno.[3] „U Tripolisu, kojega Turci *Trabolosz* zovu"[4], opaža dalje, „pravi se krasan sapun[5] iz pepela drveća, što raste na susjednih gorah; njegda grčki grad, ima svakojakih stanovnika: Jermena, Grka, Arapa, Židova, a ponajviše Turaka."

I putopis po svetoj zemlji malo ne iste mu je naravi kao i sinajski. Buduć da o Jerusolimu, njegovoj topografiji, znamenitostih i svetinjah napose govori, za to ga je i tu mimoišao. O putu iz Gaze do Jerusolima li spominje „da je putovao kroz pustinju Faran", dočim u drugih putopisih pobožnih putnika taj se put od Jerusolima dosta na tanko opisuje.[6] U ovom odsjeku svojega putopisa crta Hus svoj put od Jerusolima u Damask, a od ovud k moru u Tripolis, odkuda je dalje pošao. Ali i opis ovoga puta jako je obćenit prema drugim putopisom, te opet nije drugo van puki popis puta do Tripolisa. U tom opisu čini ipak njeku iznimku s opisom Damaska, Jordana i Tripolisa, buduć mu se činjahu toli znameniti predmeti, te mu je valjalo o pojedinom nješto više reći, a u posebnih opisih neima jim mjesta. Govoreć o Husovu putopisu po svetoj zemlji valja da tu iztaknem sličnu knjigu opet jednoga našinca, *Dubrovčanina Bonifacija Stjepanovića (de Stephanis)*, redovnika reda male braće i poznijega stonskoga biskupa, a knjizi je naslov: *Liber de perenni cultu terrae sanctae* (Venetiis 1573). Ova

---

1 Röhricht op. c. p. 41, 456—60.

2 Galilejsko more isto što i jezero Genesera (Plin. II, 15), Genezareth (Jos. Flav.), Kinnereth, Tiberias, srednje Jordanovo jezero. Opis jezera u Boldensela (ap. Canisium, V. 137) a osobito u Belona (fol. 135, 136).

3 Tripolis (Tarablus), Ritter, Asien, B. XV, 99 Kao známenito tržište u Heyda, Gesch. des Levantehandels, II, 66, 166, 460 i dr.

4 O produkciji sapuna u Tripolisu gl. Heyd, op. c. II, 459.

5 O paklini ili asfaltu oko mrtvoga mora gl. Rittera, Asien, XV, 554, 558, 568, 604, 660, 753.

6 P. Belon (fol. 137—40), Haranta (op. c. II, 1—22), P. della Valle, i dr.

knjiga bješe prije njekoliko godina velika bibliografijska riedkost, da ju Ritter, Robinson i Tobler samo iz druge ruke poznavahu, naime iz navoda u starijih knjigah, žaleć što je neima ni u starih slavnih knjižnicah; a stariji ju pisci osobito hvale kao izvrstnu knjigu svojega doba o svetoj zemlji.[1] Red male braće u Mletcih, odnosno *Cyprianus de Tarvisio,* doskoči toj književnoj potrebi, te priredi drugo izdanje, koje je štampano u Mletcih 1875.[2] Bonifacij bješe suvremenik našega Husa, rodio se početkom XVI. vieka na Lopudu, probavio je svega skupa dvanaest godina u svetoj zemlji, u samostanu na gori Sionskoj, svestrano je proučio svetu zemlju te si stekao svojim znanjem i radnjom za tamošnje svetinje neumrlih zasluga; odrekavši se biskupije stonske bješe papinskim poslanikom u Ugarskoj, Erdelju, Poljskoj i Ruskoj, a umre u Temišvaru 1581. godine.[3] Bonifacij govori u svojoj knjizi i o putovanju po svetoj zemlji, naime o onih putevih i mjestih, kojim i kamo običavahu pobožni putnici putovati, što je hodočastnikom namienjeno kao na uputu. Taj Bonifacijev putopis valja nam tu porediti s Husovim i ovaj prema onomu omjeriti, pošto su oba malo ne jednako stara. Bonifacij posvetio je putopisu dva odsjeka: naime *Descriptio peregrinationis in Hierico ad flumen Jordanis et Quarantanae montem* (p. 234—250); pa *Descriptio eorum quae ab Hierusalem ad Galilaeam per Samariam offenduntur* (p. 250—278). S obsega Bonifacijeve putopisne upute možemo unapried suditi, da mu je putopis daleko specijalniji i savršeniji od Husova, jer se i pisci, sudeć po sadržini njihovih putopisa, učenošću medju sobom znamenito razlikovahu. Naravno da se i Bonifacijev putopis kao i tolikih drugih pobožnih putnika, odnosi po gotovu na samu biblijsku topografiju i na biblijske sgode. Buduć da Hus neopisuje puta, nego samo znatnija na svojem putu ležeća mjesta iztiče, za to se i mi moramo stegnuti li na ta mjesta, poredjujuć jih s Bonifacijevim opisom. Hus na svojem putu od Jerusolima u Damask spominje ponajprije *Sichem*[4], gdje bi bio na kraju grada zdenac, o

[1] Ritter, Erdkunde der Sinaj-Halbinsel, von Palestina und Syrien, II. Bd., I. Abth. S. 49.

[2] Fr. Bonifacii Stephani Ragusini: Liber de perenni cultu terrae sanctae. Venetiis 1875.

[3] Sr. životopis Bonifacijev u istoj knjizi str. 1—XX.

[4] Sichem (*Neapolis,* Mabartha, Nâblus), Burchardus de monte Sion (Laurent, Peregrinationes medii aevi quatuor, Lipsiae 1864, p. 54—57), Joannes Phocas (op. c. p. IV), Bischof u. Möller, Vergl. Wörterbuch

kojem je spomen u evangjelju Ivanovu (cap. IV. v. 5—13); ali ovaj zdenac je po Bonifaciju poznati „Jakovljev zdenac“[1], što zaista leži pred Sihemom, a po strani gore Garizim; tu je Hus kao i drugi pobožni putopisci (Boldensel, A. Placenlinus i dr.) zamienio grad *Sihar*, koj se spominje u onom evangjelju, sa Sihemom. Potonji grad, koj se zvao *Neapolis*, kraj kojega je pred vrati bio takodjer obilan bunar, opisuje Bonifacij (p. 253), poredjujući ga glede položaja s talijanskim Napuljem. Tabor gora po Bonifaciju (p. 259) zvala se je *Itabirum*[2], a iztiče se divnom oblinom sred Galileje, leži gradu Naimu uprav na sjeveru, a na vrh gore je živo vrelo i crkva. *Josipov zdenac* ležao je po Bonifaciju (p. 266), što se i s drugimi putopisci slaže[3], na putu vodećem od Kane na iztok kroz bujno polje, a odovud se dolazi provaljenim putem k moru Galilejskom, pa u Kapernaum[4], koj grad Bonifacij potanje opisuje. „Tu su mu vode ljekovite, izvrstne kupelji, kojih spomen Rimljani zabilježiše na ploči, al ju zub vremena iztrošio, da napisa nije mogao pročitati. K tomu opisuje Bonifacij na kratko i Galilejsko ili Tiberijasko more (p. 270), dočim ga Hus jedva spominje. Husov pako *Dothaim*[5] ležao je u dragi ravnine ezdrelonske, ne daleko puta, što vodi od Sihema u Jezreel. Tu je Hus opet, kao i drugi putopisci (Burchardus p. 39), zamienio Dothaim, mjesto, gdje bijaše Josip prodan, s „Josipovim zdencem“, a ono je od ovoga položajem bitno različito. J. Bonifacij spominje „most Ja-

---

d. alt. mittl. und neuen Geogr., p. 714, 780, 913. Ritter, Asien, XV, 104, 256, 270. XVI, 647—58. Röhricht, l. c. Kiepert, alte Geogr., p. 176, 177.

[1] *Fons Jacobi*, puteus Jac, danas Bir es-Sâmirjeh. Robinson Palestina, III, 329—335. Ritter, XVI, 665.

[2] Itabyrios (Tabor), Bischof u. Möller, p. 650. Dšebel Tôr, Ritter, Asien XV, 40, 45, 156.

[3] *Cisterna Joseph*, Burchardus, Ricoldus (Laurent, p. 39, 106). Robinson (Palestina III, 576) misli, da su pobožni putnici u mjestu griešili, jer odgovara današnjemu Khân Dšub Jûsuf.

[4] *Kapernaum* (Tell Hûm), carinsko mjesto na galilejskom moru, obilno vreli, spominje se i u drugih starih pisaca (Burchardus, p. 36, Boldensel, p. 135). Ritter, Asien, XV, 271, 280, 293, 339—341.

[5] *Dothaym,* stari Dotan, današnji Tell Dothân, 12.000 koraka od Samarije na sjeveru Robinson, III, 576. Ritter, Asien, XV, 425. Bischoff u. Möller, p. 434.

kovljev" na Jordanu (p. 273)[1], kao križopuće, odkuda vodi glavni put iztočno (valjda sjevero-iztočno) za dva dana u Damask. Potonji grad opisuje Bonifacij (p. 275) tačnije; leži mu u ugodnom i obilno navodnjenom priedjelu; neima pisac rieči, da opiše dražesti toga grada: osobito je tržište, puno dragocjenih trgovina, divi se njegovoj krasoti i sjaju[2], ali i plače nad opačinami njegovih stanovnika. Bonifacij opisuje napokon na kratko i put od Damaska u Tripolis, što Hus jedva spominje. Na tom putu navodi kraljevski dvor *Balbech* na podnožju Libanona.[3] Na putu preko Libanona vide se „na obronku ona 23 cedra, koja sa širokimi granami, lišćem i plodom dižu se nebu pod oblake"; silazeć pako sa Libanona dolazi se za 8 milja u *Kanobis*[4], gdje sjedi antiohenski patriarha. Gora rodi obilno žitom, vinom, uljem, svilom i vodom, koja sa vrha gore brzo teče i gradske vrtove, što su pod njom, obilno nataplje." I Bonifacij prihvaća (po sv. Jerolimu) da Jordan izvire iz dva vrela (*Jor* i *Dan*)[5], protiče ponajprije jezero Tiberijas, pa utiče u Mrtvo more, glede kojega upućuje na Plinija (l. VI. c. 15). Hus pako opisuje Jordan, kao što mu kazivahu, vidio ga je samo na mostu Jakovljevu, gdje ga je prešao te ga poredjuje s Vagom kraj Trenčina; protiče mu dva blata, more Galilejsko i Genezerat, a to su imena jednoga te istoga blata, dočim prvomu blatu, naime *Merom*, nezna za ime. S ovoga poredjivanja se razabire, da je Bonifacijev opis puta od Jerusolima u Damask i Tripolis oblikom i sadržinom tačniji i savršeniji od Husova opisa. Onomu drugomu pako Bonifacijevu opisu puta u Jeriho i dalje neima u Husa uporave.

---

[1] Od Jakovljeva mosta (*vadum Jacobi,* Dširer Benàt Yakûb) vodila je s jedne strane cesta od galilejskoga mora u Damask, s druge pako strane trgovačko-pomorska cesta *(via maris)* u primorski grad Aka, medju Tirom i Karmelom. Ritter, Asien, XV, 270. 272.

[2] Damask, položaj u Kieperta (Alte Geogr. 166); o trgovini potanje govori G. de Boldensele (Canisius, V, 142), Belon (fol. 150, 52). Ritter (Asien, XV, 680) i Heyd (Gesch. d. Levantehandels, I, 186, 410; II, 64, 156, 456, 467 i dr.).

[3] Bâlbek i njegove starine opisuje Belon, fol. 153, 154. Ritter, Asien, XV, 157, 184, 244, 513. Kiepert, p. 165.

[4] Kanabi, Ritter, Asien, XV, 184, 186.

[5] Slični opisi Jordana i u drugih pobožnih putopisaca: Burcharda, Ricolda, Odorika i dr. (Laurent, p. 32, 107, 155). G. de Boldensele (Canisius, V, 133), Belona (fol. 148); putopisi u Röhrichta, l. c. O vrelištu Jordana gl. Ritter, Asien, XV, 152—161, 174—77, 195, 207.

3. „Došav dakle u Tripolis“, nastavlja naš putopisac, „ukrca se u turski brod, vidivši na lievo otok Cipar, doplovi u Pamfiliju, vrlo plodnu pokrajinu, po imenu u grad *Attaliju*, gdje su tovar izkrcali. Kad je došao u Attaliju, sa njekoliko Turaka i Grka proputova pješke Frigiju, koju Turci *Anatolijom* zovu, a neće da napominje imena mnogih gradića, kojimi je prošao. Napokon stigoše na otok *Chios*. Al prije nego se izkrca u luci, ondje su mu turski nadstojnici morske skele uz razmiricu jako smetali, pa jih je zavaravao, da putuje u Carigrad, jer mu se to činilo najsgodnije. Napokon poslije mnoge dangube podje mu za rukom, primjećuje, dotjerati ipak do toga, da mu se učini kao da je u onoj razmirici osobitu vještinu pokazao. Jer poznavanje mnogih mjesta nesamo poučava čovjeka, nego kadšto čini ga opreznim i domišljatim. Kao što daleko putovanje, opaža nadalje, pribavlja čovjeku njeku opreznost, tako s druge strane puno je pogibija. I po uvjerenju kaže onim, koji žele nove stvari i nove krajeve spoznati, da se puno sigurnije putuje svietom na zemljokazu, nego po Aziji i Africi s velikimi neprilikami i nevoljami.“

„Otok Chios“, nastavlja svoj putopis, „zovu Turci *Szakosz* (Sakiz) pa i grad na njem, koj ima u svojih vrtovih njeku vrst gumi zvanu mastić *(mastix)*, biela je i miomirisna, radja se na drveću, pa jači čovjeka i čisti zube.“ Ovdje ga primiše na stan redovnici u samostanu. „Poslije njekoliko dana skinuvši turske haljine, ukrca se u brod s kršćanskimi trgovci, putujućimi u Siciliju; i poslije jedno četrnaest dana stigoše u luku glavnoga grada Mesine *(Meszana)*. Ondje su gotovo isto toliko dana čekali (prošli kontumaciju), dok dobiše dozvolju za izkrcanje: jer se na otocih vrlo boje, za to nepuštaju morske putnike iz daleka dolazeće odmah u grad, da nebi kakovu pošast ili kugu od drugud prenieli. U ostalom ovaj je kraj dobro naseljen i svakim plodom obilno radja, ima ondje vrst sira, osobito tečna, a zovu ga po njihovu *caschavali*. Vidi se gora *Etna*, kako iz nje dan i noć dim suklja, i koju je već Virgil (Eneidos l. VIII. v. 417. ed. c. p. 411) opisao. U Mesini slučajno sastane njekoga trgovca iz Genove imenom Jerolima, s kojim je već prije u Aleksandriji prijateljevao, ovaj ga primi na stan, te je ondje donjekle opočinuo. Odavle krenu na španjolskom brodovlju, koje bijaše mjeseca listopada iz Afrike stiglo i odveze se u Napulj, odkuda poslije kratkoga boravka odploviše na pravac u Genovu. Pošto je ondje ostavio zapovjednike brodovlja, stiže pod kraj prosinca u Rim; gdje ga primi na stan nedaleko sv. Petra Pavao

Scindin[1], tadanji sufragan crkve zagrebačke, koj ga i u bolesti njegovaše, koje je iza tolike nevolje dopao. Oporavivši se putuje iz Rima dalje u Jakin *(Anchona)*, gdje se u morskoj luci ukrca u brod; al malo za tim diže se strašna bura. „Svi od straha zapanjeni gledahu", veli putopisac, „kako se morski valovi poput gorâ valjaju, a brod se sad na vrh digne, sad se opet spusti, te im se učini kao da silaze u grob. Napokon se bura utiša, a poslije tri dana prispješe srećno na Rieku *(Fiume, Raeka)*, „grad dalmatinski (sic!)". Dalje zaputiv, svrati se u Metliku *(Methlyka)* i odavle u Zagreb *(Zagrabia)*, a napokon poslije deset godina vrati se u domovinu Slavoniju *(Sclavoniam)*, sjećajuć se one rečenice Juvenalove (sic!): „nescio, qua natale solum" etc.[2] Za tim je prošao njekoje štajerske gradove, Radgonu *(Rakespurg)*, Optuj *(Petovia)* i Varaždin *(Varasdin)*, napokon dodje preko Austrije u ugarski Požun *(Posonium)*, gdje ga prilično primiše i gdje je boravio svoje stare dane.

„Ovo sam želio", završuje Hus svoj putopis, „o mojem putovanju i stvarih, koje izkusih i saznadoh, u kratko zabilježiti; što može biti, kao što prije rekoh, neće biti svakomu ugodno. Ali ima jošte pobožnih duša, koje se boje kazni božje i drage volje sa zahvalnošću prihvaćaju ovakove opomene, dolazile one od koga mu drago, pa može se dogoditi, da će stvari, što no je rieč, razsvietliti sjena, kao što su stari govorili, „da kadšto i budalam pukne medju očima."

Posljedni napokon odsjek Husova putopisa odnosi se na njegovo putovanje od Tripolisa u domovinu; dosta je obćenit i jednoličan, valjda toga radi, što se odnosi na više ili manje poznate krajeve i mjesta. Od Tripolisa do Mesine jošte je o njekojih mjestih po koju znamenitost zabilježio, dalje pako navodi samo glavnija mjesta. Od Tripolisa zaputi naš putopisac po moru u pamfilijski grad *Attalîa* (Adalia), gdje se izkrcao.[3] Odavle je naš putopisac dalje putovao pješke kroz Frigiju ili tursku Anatoliju, te neće da navodi ona mnoga mjesta, kojimi je prošao, dok je došao do obale, njegdi blizu Smirne, odkuda se na otok Chios prevezao. Velika je

---

[1] Zondinus, Krčelić, histor. eccl. zagrabiensis, p. 236.

[2] „Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et immemores non sinit esse sui." *(Ovid. Eleg. lib. II, 4).*

[3] Opis Pamfilije i poglavitih gradova u Kieperta, alte Geogr., p. 126. Izvori o Attaliji (Ἀτταλεία) u Bischoffa i Möllera (p. 129), a kao znamenito tržište 15 stol. u Heyda (op. c., II, 355, 356 i d.).

šteta, što Hus nije priobćio ona mjesta, kroz koja je kopnom putovao, jer težko je označiti Husov put kroz nutrašnjost male Azije, a da je Hus ona mjesta zabilježio i onaj svoj put opisao, tim bi mu putopis jamačno bio znamenitiji, jer putopisi po nutrašnjosti male Azije vrlo su za onda riedki. Pod Frigijom vjerovatno je razumievao najstariju pokrajinu toga imena, koja je zapremala svu nutrašnjost poluotoka, Halisu i središnjoj pustinji na zapadu, ponajviše visoku ravninu, a dopiraše sve do Hellesponta[1], jer za to rabi tursko ime Anatolia, što opet cieli poluotok znači. Dalje napominje otok *Chios* s istoimenim gradom, te iztiče njegovu poglavitu plodinu, naime mastić *(mastix)*, kojega je tu najbolja vrst u velikom obilju radjala, da je otok, kraj svega svojega mršava i brdovita tla, uprav trgovinom mastića moguć i bogat postao.[2] Ostale putopiščeve bilježke na daljem putu u domovinu nepružaju ništa osobita. Tim je i ovaj odsjek Husova putopisa više popis nego pravi opis puta.

* * *

Evo dakle životopisa i putovanja Gjurgja Husa, kako ga je sam putopisac nacrtao. Kao što se iz njegova putopisa nerazabire, kada se rodio, tako se i nezna, kada je umro. Iz posvete putopisa poznato je, da još 1566. godine življaše. Kao što putopisac ništa nekazuje o svojem životu prije zarobljenja, tako mukom prelazi okolnosti života svojega poslije povratka u domovinu, u kojoj, kako se vidi, nije imao obstanka, našavši ju u najžalostnijem stanju, od Turčina tolikimi navalami opuštošenu, osakaćenu i razseljenu, gradove razorene, a uz to nesklad medju stališi, što ga je vjerovatno prinukalo tražiti u susjednoj Štajerskoj i Ugarskoj pristanište, dok se nije u Požunu nastanio. Kako je ovdje živio, i koje mu bješe zanimanje, ništa o tom negovori. Iz samoga pako putopi a dadu se bar glavnije crte njegova značaja ustanoviti. Čitajuć putopis Husov na prvi mah bi se moglo misliti, da imademo pred sobom pisca duhovnika, jer to pokazuje česta uporaba sv. pisma, pobožno

[1] Opis Frigije u Kieperta, op. c. p. 102—108. Obseg u raznih dobah u Bischoffa i Möllera, p. 849.

[2] Opis Chiosa u P. Belona (fol. 83, 84), gdje se potanje o mastiéu razpravlja. Chios dobivaše trgovinom mastića u 15. vieku na godinu 20.000 lira, a centa je mastića 45 lira stajala (Heyd, op. c. II, p. 289 i d.). Belon tvrdi, da prihod od mastića nosi na godinu 4—5000 dukata, a kvintal se prodaje za 105 duk. (fol. 84). O mastiću kao znamenitom predmetu trgovine gl. Heyd, op. c. II, p. 616—618.

čuvstvo putopiščevo, koje često iztiče, mržnja svakoga nedjela, uporaba moralnih rečenica i dr.; al kraj toga se ipak razabire, da je bio svjetovnjak, jako pobožan kršćanin, skroman, pošten, iskren, pravdoljubiv i kriepostan. Hus nepripovieda prekrasne kriepostí i grozovite opačine jednakom ravnodušnošću kao n pr. Marko Polo, J. Šiltberger i dr. Da se je Hus odlučio, kao nebrojeni ini kršćani, primiti Muhamedovu vjeru, na koju ga u Carigradu nukahu, možda bi se bio, poput drugih, dovio velikih časti i dvorskih dostojanstva; al kraj svega izgleda sjajne budućnosti, pa što ga na silu obrezaše, ne samo da se vjere nehtjede odreći, nego je za nju svakojake muke i nevolje strpljivo podnosio. Netom što se dovio žudjene slobode, o kojoj je tolike godine promišljavao, kako da ju steče, dade se na putovanje, nežaleć težkom mukom prištedjena novca, hodočasteć na Sinaj i u svetu zemlju, da i on poput nebrojenih pobožnih putnika pohodi sv. mjesta, s kojimi su spojene uspomene utemeljitelja i prvih zatočnika kršćanstva. Premda naš putopisac nije živio u vieku narodnošću zanešenom, ipak toliko narodne samosviesti očituje, da Slavoniju, kojim imenom se i današnja Hrvatska medju Dravom i Kupom onda zvala, zove „svojom presladkom domovinom"; a koli bješe srećan, da je iz Rieke napravac u svoju otačbinu putovao, koju je iza deset godina, što je u tudjinstvu na dalekom putovanju probavio, pretrpivši tolike nevolje, opet zdrav vidio, pokazuje navedena znamenita Ovidova rečenica, kojom naš putopisac svoju sreću i zadovoljstvo označuje. Ovo su za ono doba riedke i plemenite crte rodoljubja, koje se u našem putopiscu očituju.

Izučivši netom Hus latinske nauke u Pećuhu, zapade robstva, u kojem nije imao više prilike da u naucih napreduje. Al kraj toga Husov putopis svjedoči, da mu pisac bješe prilično uzobražen i dosta vješt jeziku latinskomu, koj se u putopisu onakav pokazuje, kakav je više ili manje za onda bio u Ugarskoj i Hrvatskoj. Ja bih se usudio našega putopisca uvrstiti medju humanističke obrazovanike, koja obrazovanost, robstvom žalibog prekinuta, osta nezavršena. Sve to pokazuje ne samo okretnost njegove latinštine, nego i poznavanje starih klasičkih pisaca, kojih proučavanje nije dugo prije Husa oživljelo, a medju te spise se je onda i sv. pismo obično uvrščivalo. Naš putopisac neoskudjuje, po običaju onoga vremena, návodi iz svetoga pisma i staro-klasičkih pisaca (Homera, Aristotela, Plinija, Seneke, Plauta, Ovida, Virgila i Juvenala); on

vrlo često uporavlja rečenice iz Virgilove Eneide, pisca dakle, kojega humaniste držahu za pjesnika nad svimi pjesnici.

Husov pako putopis očituje pisca okretna i oštroumna motritelja, jer njegove bilježke pokazuju uvježbana putnika, kojega oku ništa se nije izmaklo, što mu se je na putu prikazalo kao znamenito ili neobično. Hus je znao uvaživati geografijski položaj gradova i zemalja, te prirodne njihove osebine, a razumio se ne samo u geografijsko, nego i u etnografijsko poredjivanje, te je bez obzira žigosao mahne i zle navade ne samo tudjega nego i svojega naroda. Ako naš putopisac neluči mjestimice istinu od priče, to je karakteristika onoga doba, jer putnici njegove ruke vjeruju oboje, pripoviedaju jedno kao i drugo; nu ipak se Hus nebavi rado tamnimi i otajstvenimi stvarmi kao drugi stariji i suvremeni putnici; on bo onakove stvari samo mimogred napominje, prihvaćajuć jih od drugih ili prilagodjujuć se tadanjemu mišljenju.[1] U Husovu se putopisu opaža, da se je počela kritika radjati, da je živio u vieku naučnoga prieporoda, u njega bo nepremašuju čudnovate i otajstvene stvari prave poučne sgode. Buduć da naš putopisac nije vodio dnevnika za svojih putovanja, kao što na jednome mjestu izrično govori, prema tomu je mu i putopis glede oblika i sadržine. Naš putopisac, čini se, da nije na to nikad mislio da će doći u priliku da opiše svoj život i putovanja, inače bi bio vjerovatno bilježio svoja motrenja na putevih ili sakupljao u tu svrhu potrebitu gradju, kao što spominje kod opisa indijskoga rata, pozivajuć se na neznana Mletčanina, koj je vodio dnevnik o putovanju u indijski rat. Sve dakle, što je Hus o svojih putevih napisao, potiče vjerovatno iz samoga pamćenja, a to se razabire iz sadržine i oblika starijega i mladjega rukopisa njegova putopisa. Husov dakle putopis, cieneć ga po obliku i sadržini, nije pravi putopis; jer ako se izuzme opis indijskoga rata, što do njekle putopisu naliči, ostalo je ponajviše puki popis putovanja, izprepleten životopisnimi sgodami. Šta drugi stariji i suvremeni pisci odviše čine, uporavljajuć kod svakoga mjesta i zemlje navode iz starijih pisaca i putopisa, pruža naš putopisac premalo gradje gledeć na opis svojih puteva. Ove osebine Husove i njegova putopisa, razabrane iz proučavanja samoga putopisa, valja jošte da i ocjenom posebnih opisa njegovih utvrdimo.

[1] Koli su stariji putopisi pobožnih putnika obilni pričami gl. u Röhrichta, op. c. p. 33—36.

II. Opisi zemalja i naroda.

1. Opis Egipta: vrt balsama, prirodnine, život naroda i piramide.

Glede opisa proputovanih zemalja spada Hus u red onih putnika, koji iz raznih motiva putovahu kroz stoljeća preko mora u Iztok, a ponajviše da iz pobožnih nakana obadju sveta mjesta u Palestini, te spomen na svoje putovanje predadoše potomstvu u putopisih, kojih se nebrojeni u raznih jezicih i iz raznih vjekova uzčuvaše.[1] Ovaj dio Husova putopisa podudara se više ili manje formom i sadržinom s putopisi palestinskih putnika. Pobožni putnici pohodivši sveta mjesta u Palestini proputovaše uz to Siriju, Damask, Sinaj i Egipat: a uprav na sve te zemlje njihove znamenitosti i starinske spomene, kao što iz putopisnoga nacrta razabrasmo, odnose se opisi i našega putopisca.[2]

Pobožni putnici primivši u Egiptu veliko obilje raznovrstnih utisaka opisuju Egipat i njegove znamenitosti dosta na široko i na tanko.

Baveć se Hus dvie godine u Egiptu, dok se indijska vojna pripravljala, pruži mu se prilika da na tanko prouči Egipat, te prikazuje u svojem opisu razmjerno obširno sve što je ondje znamenita vidio i iskusio.[3] Velika znamenitost sredovječnoga Egipta bješe dvorac u *Matareji* sa čudotvornim vrelom, koj bješe Kršćanom i Muhamedovcem jednako svet i svojom vodom natapaše balsamov vrtao. Od tolikih pobožnih putnika, koji na svom putu k svetomu grobu pohodiše Egipat i Sinaj, gotovo ni jedan od njih na putu od Kaira na Sinaj ili obratno nije mimoišao Matareje, gdje je po pričanju Bogorodica s djetetom na bjegu u Egipat boravila.[4] I

---

[1] Tobler, op. c. Röhricht. op. c. p. 463—648.

[2] Gl. Röhrichta, osobito kratak ali jedar historički uvod, u kojem se plastički prikazuju odnošaji pobožnih putovanja u svetu zemlju. Deutsche Pilgerreisen, p. 3—43.

[3] Glede opisa Egipta i njegovih znamenitosti u putopisih pobožnih putnika gl. Röhricht, op. c. p. 38.

[4] *G. de Boldensele* (g. 1336) spominje u svojem putopisu (Canisius, V, 113) blizu *Caira* vrt balsama „non multum magnus, nec forti sepe circumdatus. Arbusta balsami grossa non sunt, aut alta, sed ad modum vitis palmitum ramusculi mediocres.“ *Schiltberger* (g. 1396—1437) takodjer spominje. da je blizu Kaira *(Miser)* vrtao, gdje raste balsam, te da nigdje drugdje do Indije neraste (Reisen, München 1859, p. 117). *Ludolphus de Suchem* (g. 1336—41), Stuttgart 1851. Bibl. d. lit.

Hus počinlje svoj opis Egipta s vrtom balsama, spominjuć takodjer onu pobožnu priču. Ako se Hus u opisih svojih pozivlje na starije pisce, kao što i u putopisu: običavaju i drugi putopisci onoga vieka to isto, rabeć u tolikoj mjeri navode starijih pisaca, da pred njimi njihova motrenja i opisi po gotovu izčezavaju; dočim Hus opisuje vrtao i balsam po svojem vlastitom izkustvu. Taj vrt zovu stariji putopisci *Matharie* ili *Mattarea*, bijaše sultanov i kao takav nepristupan[1], a Hus ga je sa pašinom obitelju u dvie godine samo dva put obišao. Heyd u svojem izvrstnom djelu (Geschichte des Levantehandels) napisa po izvorih članak o „balsamu“ (II, 566—572), koji u glavnih tačkah tu priobćujemo, jer znatno razsvjetljuje opis našega putopisca. „Ovaj dvorac bijaše na rubu pustinje, dobre tri ure od Kaira, nedaleko grada Ain-Šems, po kojem često i arapski geografi balsamov vrtao spominju. Sav prostor, što je Matarea zapremala, bijaše prepleten s onom pobožnom pričom, pa i postanak balsamova vrta pripisivahu čudu i po tom se tvrdilo, da balsamovo grmje nigdje drugdje na svietu neraste. Kadno su u godini grane balsamova grmja sokom nabrekle (po Husovu pripoviedanju u travnju), tada su vrtlari umjetno narezavali koru, ali drva nisu smjeli oštetiti, ili su trgali lišće i mladice, pa je umah iz narezâ kapao balsam, te ga u podmetnuti pamuk i čašice pobirahu. Na poduljoj sunčanoj toplini razlučilo se čisto ulje od ostalih sastavina; plivajuće ulje na vrhu pobiralo se, a na vatri postalo je crveno kao vino. To je bila najbolja vrst balsama, dobivalo ga se na godinu do 60 rotla (1 rotl. = 2 do 3 funte); strogo se pazilo, da se sav balsam izruči sultanu, gospodaru dvorca, koj ga je darivao vladaocem i raznim dostojanstvenikom, a preostalo prodavalo se za skupe novce.[2] Vrtlarom u Matareji prepušćalo se

Ver. Bd. 25. p. 52 i d. *Frescobaldi* (1384—85), Firenze 1862, p. 61 i d. *Fel. Faber* (g. 1480 – 84), Evagatorium, Bibl. d. liter. Ver. in Stuttg. III, 2 – 18 i d. O Mathareji i vrtu balsama gl. Röhricht, op. c. p. 37, Nro. 7.

[1] Leo Afričanin (Africae descriptio, Lugd. Batavorum 1632; ocjena u Rittera, Afrika, p. 434 – 5) opisuje (p. 696) dvorac „*Amalthiriae*, plus minus milliario distat a Cairo, in quo unice arboris balsamum ferentis hortus; in universo orbe praeter hanc solam nulla alia planta existit, in medio fontis insita, quam protinus exarituram ferunt, si fontis aquam diminui contigeret. Hortus perpetuo muro septus, nemini aditum praebet absque praefecti licentia.“

[2] O skupoći balsama osobito govori Gerlach, koj je 1573 godine u Iztoku putovao. Beckmann, I, 392.

odrezane grane, s kojih kuhanjem dobivao se balsam, koj bijaše čistoćom i vrlinom od kapljivoga jako različit, ali se ipak skupo prodavao. Buduć da produkcija balsama nije namirivala potrebe trga, miešalo ga se s drugimi sličnimi tekućinami, s toga se putnici onoga doba toliko tuže na patvoreni balsam, koliko na nijednu drugu trgovinu.[1] Pošto je Arabija prava domovina balsomova grmja, vjerovatno je, da je grmje presadjeno iz Arabije u Palestinu i Egipat, buduć je mladicami donešenimi iz Arabije pomladjivan vrtao u Matareji.[2] Za putovanja Arnolda Harfa (god. 1497) razoriše ustaše vrtao i izkorieniše balsamovo grmje, a tim su na deset godina berbu balsama uništili. S toga nadjoše početkom XVI vieka Petrus Martyr iz Anglerije i Martin Baumgarten nasade balsama zatrte. Osvojivši Turci malo za tim Egipat uzpostaviše vrtao i presadiše mladice iz Meke, gdje je balsamovo grmje u obilju uspievalo".

Hus govoreći o balsamu razlikuje po Pliniju i Erasmu Rotterdamskom tri vrsti: *xylobalsamum* (grane), *carpobalsamum* (plod) i *opobalsamum* (ὀπὸς = sok), koje je dobro raztumačio. Pošto je balsam potonje vrsti bio jako riedak, zadovaljavalo se s lošijim balsamom prvih dviju vrsti, koje se u trgovačkih knjigah onoga doba često navode.[3] Hus tvrdi, da je vrtao jednu milju (valjda geografijsku) od Kaira udaljen, ili po drugih, pet talijanskih milja. Hus opisujuć balsamov grm, poredjuje mu lišće s listom zrele kruške (piretrum), ali ono je lišće kraće i njež nije, grane nisu od kruškinih veće, ali čvršće. Rekoše Husu, što Leo Afričanin (l. c.) drugi pripoviedaju, da je onaj vrt jedino mjesto na svietu, gdje balsamovo grmje raste, a nije mu to mjesto veće od hambara na velikom imanju.[4] Naš putopisac je dobio zelenu mladicu s korienom izčupanu te ju je u gradu posadio, ali bez uspjeha, jer se je posušila. Popunjujući Heyda navesti ćemo još njekoje poznije puto-

---

[1] O patvaranju balsama gl. osobito Schiltbergerov putopis, na str. 117.

[2] Burchard (p. 61) pripovieda, da se oko Engadigore, na jugozapadnom kraju Mrtvoga mora, stere vrt balsama (*vinea balsami*, Robinson, Pal. II, 537), odkuda je Kleopatra pomoću Antonia presadila balsam, iz mržnje proti Jerudu, u egipatski Babilon (Kairo). Kada je bio Burchard u Egiptu, dade ga sultan odvesti u vrt, odkuda je uzeo mnogo balsamova granja i prao se u vrelu, koje vrt natаplje, u kojem je djevica Marija često sina prala. O domovini balsama i njegovu presadjivanju gl. Belon, fol, 111. Heyd, op. c. II, p. 569—72.

[3] Heyd, op. c. II, 571, 572.

[4] „Ortus habet in longitudinem, quantum bis potest jacere arcus, in latitudinem iactum lapidis vel plus." Burchardus, p. 61.

pise, koji našega putopisca do njekle razsvjetljuju. U putopisu Dominika Trevisana, mletačkoga poslanika putujućega g. 1512. u Kairo, opisuje Zaccaria Pagani *Matareu,* koja je četiri milje od Kaira, i pripovieda potanje onu priču o svetoj obitelji.[1] Lišće balsamova drva naliči mu lišću rutvice *(rutta),* a s grma nekaplje više onoliko balsama kao njegda. I Pagani tvrdi, da samo ondje raste balsamov grm, a mjesto da nije veće „di mezzo campo di terra". U svemu da ima deset grmova. Ovo mjesto čuva sultan velikom i jakom stražom te nije lasno pristupno; s toga se poslanik srećnim cieni da je vidio što je jedino na svietu. P. Belon (1546—50), opisujuć na široko balsam-drvo, tvrdi, da je *nature de la vigne,* a lišće da mu je slično onomu *de la rue.* O balsamdrvu u Matareji *(Materèe)* navodi, da ga je sultan dao donieti s velikim troškom sa srećne Arabije. Govoreć u sliedećoj glavi o obelisku i drveću, što u Matariji raste, spominje i onu pobožnu priču o Bogorodici i vrelu.[2] H. Breuning, putujući god. 1579. u iztok[3], posvetio je opisu vrta „Matterea" cielo poglavje (XXVII, p. 167—173), govori potanje o svetoj priči, a o balsamovu grmju navodi: „allda waren zwey stöcklin von Balsam, sehr niederträchtig, gleich den Rautenstocken, so doch sauber verdorben. Also das damalen allhie kein Balsam gefunden." Nego kako mu rekoše tamošnji trgovci, balsam se dovozi iz srećne Arabije (Jemena) nedaleko Meke.[4] Češki putnik Kr. Harant, putujući g. 1598, opisuje na široko vrtao balsama: uza svu preporuku nisu ga nadstojnici u vrt pustili, samo je kroz njeka vratašca smio na balsamovo grmje gledati.[5] O balsamu pako navodi, da mu je domovina u srećnoj Arabiji blizu Meke te da je u Egipat presadjen (II, 58). Pozniji putnici nisu više u Matareji nalazili balsamova grmja.[6] Husov

[1] Viaggio di Domenico Trevisan ambasciatore Veneto al gr. sultan del Cairo nell' a. 1512 descritto da Zaccaria Pagani. Venezia 1875, p. 34—36.

[2] P. Belon op. c. fol. 110, 113.

[3] H. I. Breuning, Orientalische Reyss, Strassburg, 1612.

[4] Heyd, op. c. II, 569—72.

[5] Kr. Haranta, Cesta z kral. Českeho do Benátek odtud do země svaté. V Praze 1854.

[6] Blunt, putujući g. 1634 po Iztoku, govori u svojem putopisu takodjer o vrtu, a zove ga *Materia,* pripovieda priču o bjegu, ali balsama i njegova grmja nit nespominje. H. Blunt, Morgenländische Reise, Helmstädt 1687, S. 48. Beckmann, op. c. II, 279.

dakle opis balsamova vrta i grma u cielom se podudara s opisi drugih putnika onoga vieka.

Opis egipatskih prirodnina bilinstva i životinjstva osniva se u Husa na vlastitih opažanjih, a u drugih suvremenih putopisaca mnogo je toga uzeto odnosno prevedeno iz starijih pisaca.[1] Naš putopisac govoreći o prirodninah bilinstva osobito iztiče datulu, te kazuje kako se bere, suši i spravlja. Vino mu se dovozi iz Krete i Male Azije, ponajviše je kuhano vino, koje se izvodi iz suhoga grożdja a dodaju mu se mirodije i trave. Grožđje raste po vrtovih, malo ga ima, jagode su mu duge, više su mesnate nego sočne, a zrelo je jur o Ivanju (24. lipnja). U mjesto drva pali narod ugalj, gnoj i slamu. Medju drugimi mnogimi plodinami, koje često poredjuje s onimi svoje domovine, spominje i slador što u trski raste, a to je dosta davno poznato, jer arapski pisci jur u XI vieku spominju u Egiptu stùpe za slador.[2] Medju raznimi životinjami osobito spominje lave i jako velike slonove, koje je vidio u dvoru, pa opica tri vrsti; potanje opisuje žirafu. Vidio je i krokodila, što ga dva put donesoše u dvor paše, a uloviše ga Arapi na obali Nila. Ovakovih opisa prirodnina ima malo ne u svakom putopisu onoga doba.[3]

Govoreć nadalje Hus o navadah i životu Egipćana, opisuje osobito narodne svečanosti za poplave Nila. Pošto naš putopisac one svečanosti osudjuje, nemože čuvstvu pravednosti odoljeti da neosudi i naše plesove, o kojih veli, da se čovječja srca ruše (corda ruunt) te im posvećuje posebnu glavu. Buduć je Hus dvie godine u Egiptu živio te imao priliku vidjeti poplavu Nila, misli, da je u odsjeku svojega putopisa, gdje govori o navadah naroda, najzgodnije, da progovori i o poplavi, o kojoj malo ne svaki stariji[4] i noviji putnik egipatski razpravlja. „Kao što Egipćani", opaža putopisac „svetkuju dva put u godini svoj muhamedovski uzkrs, tako i poklade neposredno pred uskrsom. Prvi put svetkuju poklade kada karavane polaze na hodočašće u Meku; drugi put za poplave Nila." Igre i svečanosti onom prilikom obdržavane toli su mu

---

[1] Röhricht, op. c., p. 38, Nota 2 i 3.

[2] Heyd, op. c. II, 669.

[3] Opis prirodnina Egipta, osobito slona i žirafe *(jeraffa)* podaje jur Boldensel, ap. Canisium, V, 111—13. O bilinstvu i životinjstvu Egipta na tanko razpravlja P. Belon (op. c. fol. 107—113, 118—121), Ludolf Sudheimski, Harf, Faber i dr.

[4] Röhricht, op. c. p. 40, Nota 3.

mrzke, jer se u Egiptu onom sgodom stiču sve vrsti zala, opačina, razkalašenosti i razpuštenosti, kojimi Egipćani nadmašuju negdašnje Sodomićane. Dva put je Hus vidio (godine 1536, 1537) onaj veličanstveni pojav, poplavu Nila, koja u srpnju nastaje. „Arapi veoma pomnjivo motre zareze na kamenom stupu, utvrdjenom na vrh njekoga otoka sred Nila, kako rieka postupno raste. Poplava nastaje na Jakovljevo (25 srpnja)[1], kada se izlaz otvori, te se voda pušta u grad, kroz nekoje priedjele (vicus) kojih su vrata (zajazi) prije i poslije toga pojava zatvorena. Ima podalekih sela, kojih se jame i zdenci za poplave vodom izpune, a livade za cielu godinu natope; buduć da u Egiptu neima nikad kiše, koju nadomješćuje obilna jutrnja rosa.“ Iz ovoga se opisa razabire, da je poplava Nila bila onih godina obilna, pošto je već pod kraj srpnja dosta jaka bila; ako se nije naš putopisac u vremenu nješto prevario, ali prema gore navedenom Paganijevu izvješštaju mislimo, da je u oznaki vremena prilično točan. Ona nilska mjera kod Kaira na južnom je kraju otok Roudah. druga je za nilometrom na Elefantini, a zove se *Mequyas.* Od Herodota (lib. II,) počamši pa sve do novijih putnika, svaki, koj je bio u Egiptu i opisao svoj put, opisuje onaj vel čanstveni pojav.[2] U starijih putopisih ima o toj poplavi svakojakih priča i netačnosti, da jih je veoma težko u sklad svesti. Našemu putopiscu imali bi možda to prigovoriti, da odveć obćenito opisuje onaj veličanstveni pojav, uzimajuć ga više mimogredno kao povod onih razkalašenih svečanosti. Izmedju tolikih starijih pisaca govorećih o Egiptu i o poplavi Nila, osobito se iztiče Lav Afričanin *(Alhasan Ebn Mohamed Alvazzan)*, koj je za prva dva desetka XVI vieka proputovao sjevernu Afriku, i svojimi znamenitimi bilježkami. koje sakupi riedkom pomnjom i pažljivošću, popuni svoje predšastnike. Onaj otok, što Hus sred Nila spominje, pa kameniti stup ili mjerilo kao i cielu poplavu,

[1] „In quello stesso giorno (26 luglio, 1512) si taglio la acqua del Nilo, e si fa in quel giorno la più bella festa di tutto l' anno. Viaggio di Dom. Trevisan p. 39.

[2] Breuning, govoreći o poplavi Nila (cap. XXIV. p. 153—56) spominje kraj Kaira sred Nila otok *Michias,* na kojem je mjera, gdje se pomnjivo motri prirast Nila. Govori i o veselju, koje za poplave vlada. Za njega je Nil 16 *verga* narasao (verga = 24 palca). Blunt (op. c. p. 43) takodjer spominje otok, na kojem je „Wasserhaus, in welchem eine seule gesetzt ist mit unterschiedlichen Zeichen.“ Nil počimlje mu rasti kad je sunce na vrhu suncopasa, a raste 80 do 100 dana. Opis Ni'a i poplave u Haranta, op. c. II 180—185. Ritter, Afrika, p. 835.

Lav točnije opisuje nego li drugi suvremeni putopisci.[1] I Lav navodi (p. 700) one svečanosti, koje sedam dana i noći traju te mnogi tom prilikom u veselju i razkošju lakoumno potroše, što se ciele godine težkom mukom zaslužilo. Poredjujuć našega putopisca glede opisa Egipta s Lavom opaža se medju obima neka sličnost te bi se dalo misliti, ni je li Husu možda Lav rabio?, Ali onakove sličnosti nisu u putopisaca riedke, te bi se većim pravom moglo tvrditi, da je Lav svoje viesti uprav o Nilu iz Herodota uzeo.

Napokon opisuje Hus medju starinami Egipta samo *piramide*, koje je sa svojim družtvom god. 1538 obišao. Piramide su mu dvie milje od Kaira udaljene, dižu se na ravnini (gorskoj), ima jih šest, te su, kako mu pričahu, grobnice kraljeva egipatskih. Dvie su jako visoke[2] i vide se s daleka, ostale su niže, a sagradjene su iz sječenoga i gladkoga kamena; sve su četverouglaste, temeljnica im je najviše prostrana, a što su više, to su šiljastije. U jednu od velikih je Hus sa svojimi drugovi unišao, a prije toga izmjeriše po širini pojedine strane piramide, ima svaka 146 dobrih stopa, a na dnu ili tlu su uzka vratašca, kojimi se ulazi. Družtvo dobro oružano obskrbi se konopcem, koji su za sobom vukli, i svjetiljkami, buduć su u tmini po raznih hodnicih prolazili. Uzlazeć i silazeć strminom dodjoše od prilike do polovice piramide. Tu se namjeriše na silnu kamenu gromadu (sarkofag) poput groba pod velikim svodom, sagradjenu iz bieloga vrlo gladkoga mramora (možda alabastra), a kad se ga dotaknuli, zvonio je kao da bi bio od stakla. Bojeć se družtvo, da mu se neugasnu svjetiljke, koje su mnogi šišmiši obletavali, i prem da mu je konopac bio vodiocem, ipak krenu natrag, jer bi mu veoma težko bilo u tmini na polje izići. Medjutim njekoji od drugova ostaše vani te pažahu na glavicah, da jih nebi arapski Cigani zatekli. Za taj put, u nutra i van,

---

[1] „In medio Nili (kraj Kaira) *Michias*, h. e. mensurae insula. In medio insulae fossa quadrangularis per aquae ductum subterraneum aquam ex Nilo porrigit. In fossae meditulio columna totidem cubitis signata et divisa spectatur, cumque Nilus XVII junii exundare incipit, subito aqua per aquaeductum infunditur. In 15. columnae cubitum ubi pervenerit, annum colligunt fertilissimum; inter 12 et 15 mediocrem; si in 18 evadere incipit, cladem ex inundatione denunciari.“ Leo Africanus, ed. c. p. 697.

[2] G. de Boldensele (Canisius, V, 113) takodjer ističe *dvie* piramide „mirae magnitudinis et altitudinis“; ali latinski stihovi, koje je s vana nalazio, potiču vjerovatno od kojekakvih putnika. Glede opisa piramida u putopisih pobožnih putnika gl. Röhricht, op. c. p. 38 Nota 8, p. 440.

trebovaše dvie ure. Pošto izidjoše, odaslaše ostale drugove u piramidu s istimi spravami, ali oni onako daleko nedospješe. Poslije toga uzidje jih njekoliko na vrh piramide po stubah četverastih, pravljenih iz laštenoga kamena. Na vrhu piramide toliko je prostora, da se može mali šator razapeti, dočim se sa tla čini da bi jedva mogao na vrhu jedan čovjek stajati. Ovakovi opisi piramida ako ne slabiji, dolazc u mnogih starijih i poznijih putopisaca.[1] Hus bar jednostavno i vjerno pripovieda kako je obišao piramidu i što je u nutri našao, neupuštajuć se u opise i razprave starijih pisaca o tom predmetu, kao što čine mnogi drugi putopisci, nakitivši opise piramida svakojakimi pričami. P. Belon, kao naobraženiji putnik, savršenije opisuje piramide[2] no što naš putopisac. I on svraća pažnju na dvie najveće, od kojih je takodjer jednu obišao s nutra i s vana. Belonu su piramide 4 milje udaljene od Nila, a 2 milje od Busyrisa (Abušira) te su na kraju ceste, što vodi od Busyrisa, a prestaje u pustinji kod piramida. Belon primjećuje da su piramide u istinu više divne, no što se iz opisa razabire. Najvećoj mieri temeljnica 324 koraka od jednoga do drugoga ugla; s vana pako vodi na vrh piramide 250 stupanja. Ulaz i izlaz u piramidi opisuje gotovo jednako kao i Hus, a nješto potanje opisuje sobu, u kojoj je sarkofag. Soba mu je četvorasta, 6 koraka duga, a 4 široka, 4—6 *toisa* visoka. Sarkofag mu je od crnoga mramora, 12 stopa dug, 5 st. visok, a isto toliko i širok. I Belonovo družtvo nije dalje išlo, već se vratilo i s vana se popelo na vrh piramide, na kojoj može 50 ljudi stajati. Belon opisuje i vidik s vrha piramida, te opaža, da se prema sjeveru čini kao da je Egipat u more utonuo. Opis dakle Belonove piramide odnosi se na jednu kod Abušira. Izmedju drugih starijih putopisaca, opisujućih piramide, Breuningov je opis tako sličan Husovu. da bi strog kritik lasno posumnjao, nijeli možda Breuningu donjekle opis Husov rabio. Breuning (c. XXV. XXVI. p. 156, 167) govoreć u svojem putopisu o piramidah osobito spominje staromu Memfisu na zapadu, četiri milje od Nila, tri znatnije piramide; poredjujuć jih sa sedam svjetskih čudesa, dodaje im slike; najvećoj je podložnica do 560

---

[1] Piramide opisuju: Harant (op. c. II, 41, 156—160): Blunt (op. c. p. 49—51), kojemu je zvučnije zvonio sarkofag nego li zvon; Neitzschitz, Poullet, Boullaye — le — Goux i Cornelis de Bruyn (Beckmann Litter. der älteren Reisebeschr. I, 229, 236, 590, II. 423, 424) i dr.

[2] Observation des pyramides. Belon, op. c. chap. XLII—XLVI, fol. 113—16.

stopa široka, a svaka strana ima 140 stopa. Po mjeri sudeć, ovo bi mogla biti ona piramida, koju je i Hus izmjerio. Breuning opisuje potanje najveću piramidu, koju je kao i Hus s nutra i vana obišao. Piramida, na koju se Breuning uzpeo, ima s vana 250 stupanja, na vrhu je četvorast prostor, na kojem ima za 40 osoba mjesta, a sa tla se čini da joj je vrh šiljast. Opisujuć nutrašnjost piramide, pripovieda kao i Hus, da se na polovini visine namjerio na sobicu, u kojoj je grob „von pollirten Stein", a kada se po njem udari „so giebt es klang gleich einer hellen Glocke." I Breuning nije dalje išao, a spominje mnoge šišmiše, (Fledermäuse), koje mu baklje i svjetiljke ugasiše. Breuningov dakle opis čini se, da se odnosi na onu istu piramidu koju je Belon opisao. Topografijski pako opis, što podava Hus o piramidah, tako je obćenit, da je težko označiti, jesu li Husove piramide one kraj Abušira ili kraj Gize, i kojoj od danas poznatih piramida odgovara ona koju Hus opisuje. U ostalom buduć su piramide gradjene po istom slogu, zato su opisi starijih putopisaca o nutrašnjosti i vanjštini piramida tako slični kao da se ti opisi odnose na jednu te istu piramidu. Najbitnije pako podatke, naime visinu, što bi potanje označivalo piramidu, o tom neima u tadanjih pisaca spomena.

2. More Suesko.

Opisujuć Hus Suesko more *(mare Suff)*[1] tvrdi, da se tako zove po arapskoj varošici Sues, luci Crvenoga mora. Uz to navodi i drugo mnienje, da je blizu Suesa bio za egipatskih vremena velik grad, po njegovu mišljenju onaj isti, koj se spominje u sv. pismu, po imenu *Phiaret* (Pihachirot ili Hachirot).[2] Naš putopisac dakle stalno drži, da su tamošnje ruševine ostanci biblijskoga grada Pihachirota, koj je velik imao biti.[3] Da su pako one ruševine pokraj Suesa ostanci stare Arsinoë, toga naš putopisac nezna. Prema tomu traži naš putopisac topografijski položaj i onih drugih mjesta, koja se u istoj glavi Mojsijeve knjige spominju. Tim bi mu ostanci grada *Magdala* (Migdol, Ritter Asien, XIV, 34) „bili toranj i ru-

[1] *Suph mare* (Exodi, c. 10, v. 19) sjeverni kraj mora, koje Izraelci pregaziše. *Heroopoliticus sinus* ili „more suesko", u Bischoff-Möllera, vergl. geogr. Wörterb. p. 606. Potanje razpravlja Ritter, Asien, B. XIII, 253—258.

[2] Exodi, cap. XIV, v. 2. Numeri, cap. XXXIII, v. 8.

[3] Möller (geogr. Wörterb. p. 109) još drži, da je Arsinoë bio ondje gdje njegda bijaše Pihachirot.

ševine kraj onoga zdenca, koj je blizu mora Sueskoga, naime kraj puta, kojim se ulazi iz Egipta u Sues, a taj zdenac, kojemu je voda još uviek slanasta, bio bi po milje od Suesa udaljen.[1] Putnici pako, idući iz Egipta na Sinaj, saviju s daleka i obidju zdenac, Sues, a dvie milje na lievo i sjeverni kut sueskoga mora".[2] Kraj svega, što je naš putopisac dobro poznavao, kako reče, onaj priedjel, često ga obišao god. 1537 i 1538 na svojih putovanjih medju Kairom i Suesom, te put dosta tačno označuje: ipak je toli silno djelovala biblijska tradicija na nj, da je u onih ruševinah vidio samo ona biblijska mjesta bez obzira na poznija mjesta, njihova imena i postanak. U navedenoj glavi II. knjige Mojsijeve pripovieda se, kako je bog zapovjedio Izraelićanom da se utabore pred gradom *Pihachirot* medju *Migdolom* i morem, prema *Balzephonu.* Po novijih iztraživanjih dade se jedino položaj Pihachirota ustanoviti; jer se to ime sačuvalo u Edrisija, koj ga zove *Adšrud* (Agirud), a danas je tvrdjica (toranj Husov) kraj zdenca, komu je voda tako slana da ju ni deve nemogu piti, a leži na putu hodočastničkom od Kaira u Meku, četiri ure Suesu na sjeverozapadu.[3] Ona pako dva ostala mjesta imala su ležati njegdi blizu Adšruda.[4] Onaj dakle Husov toranj kraj zdenca nebi bili ostanci Migdola, nego Pihachirota. I onomu trećemu biblijskomu mjestu, naime Beelsephonu *(Bâlzephom),* zna naš putopisac označiti položaj. Ali Bâlzephon mu nije mjesto, kao u bibliji, nego kako je ondje doznao i kako se uvjerio, planina, (sic!)[5], koja mu se na jugu, odnosno prema Suesu diže, pašuć Sues s desna, zatvara ga od mora na jugu. Ova gora biti će vjerovatno sjeverni ogranak Tih-gore koja se proteže ravnim smjerom do Suesa, a zovu ju putnici (Burckhardt,

---

[1] *La description d' un puiz. — Castelet du puiz du Sues.* Belon, op. c. fol. 122. Breuning (Reise, p. 179) spominje takodjer „zdenac", koj mu je od Suesa pet milja udaljen, a Sues leži mu po strani običnoga puta.

[2] P. Belon živo opisuje put i priedjel od Kaira na Sinaj, navodeć bilinstvo i životinjstvo, što je putem nalazio. Les observations, fol. 121—27.

[3] Adšrud, tvrdjica sa zdencem, na mjestu staroga Pihachirota, Niebuhr, Reise, I, 216 Burckhardt Reisen in Syrien, S. 750, Robinson, Palestina I, 72. Ritter, Asien, XIV, I, 47, 70, 150, 153. Keil, Biblischer Commentar über die Bücher Mose's, Leipzig 1866, B. I, p. 413.

[4] O položaju Migdola i Bâlzephona gl. Keil, op. c. p. 413, 414.

[5] *Belsephon*, goru, spominje i Breuning, Reise, p. 180.

Robinson, i dr.) „Hamam Faraun“.[1] „Po ravnici izmedju Belsephona i Suesa“ (umjesto izmedju Migdola i mora[2] prema Bâlzephonu), nastavlja Hus, „vodio je gospod Izraelićane na pravac k moru te se ondje utaborili. Napokon su morali ondje kroz more prolaziti, buduć od svakuda stisnuti, naime s desna od Bâlzephona, s lieva od Suesa ili Pahachirota, a Faraon je s traga za njimi išao. Ali zaljev gdje su pregazili Izraelićani more Crveno jedva je jednu milju širok.“ Ona ravnica, koju Hus spominje, dobro je poznata te se proteže od Adšruda do mora Suesu na zapadu, a od podnožja Atakâ sve do zaljeva Suesu na sjeveru.[3] Naš putopisac prihvatio je bez sumnje tamošnju tradiciju o mjestu i putu, kojim su prošli Izraelićani kroz Crveno more; jer Husov se opis o tom predmetu više ili manje podudara s putopisi drugih pobožnih putnika.[4] Hus dalje primjećuje, da Crveno more svaki dan izmjenice raste i pada jutrom i večerom (plima i osjeka) i da je na mjestu, gdje su ga pregazili Izraelićani. uviek jako nemirno i burno[5], što je putopisac takodjer vidio i izkusio kad je onuda u indijski rat plovio i natrag se vraćao, uviek je ondje more bučilo i vrelo, te jih je bura dočekala. Arapi, putujući trgovinom od Tora u Sues, pripoviedahu mu, da jih je na onom mjestu svagda zastala oluja, koja mu se pravilno s onih gora (Beelsephom) diže. I tu je prihvatio naš putopisac tamošnju tradiciju o vjekovitom talasanju mora usljed plime, osjeke i vjetrova; jer se to isto opetuje ne samo u starih putopisaca nego još i danas tamošnji beduini tvrde, da su tomu krive duše potopljenih Faraonovih vojnika.[6] O onih pako gorah još tvrdi, da se prostiru dvie milje Suesu na desno, a te je gore naš putopisac obišao s kapetanovom obitelju god. 1538 prigodom ustanka Arapa, koji se opirahu vući brodove. Opisujuć varošicu Sues, navodi, da je „na rubu Crvenoga mora,

---

[1] Hamman Faraun, potanje u Rittera, Asien, XIV, 279, 762—768, 782.

[2] Sr. Exodi c. 14, v. 2, koje mjesto je Hus prema svojem shvaćanju preinačio.

[3] Robinson, I p. 71 ap. Keil, op. c. I, 413.

[4] „Ueber das rothe Meer wurden uns mächtige hohe Felsen im Gebirg gewiesen, welche weit von einander getheilet oder zerspalten, und sollen um dieselbe Gegend die Kinder Israel trucknes Fusses durch Schilfmeer gezogen.“ Breuning, p. 182. Novija iztraživanja o prolazu Izraelićana kroz Crveno more, gl. u Kei'a, I, p. 413—419.

[5] Faran, burno mjesto na Suesu, gdje se Faraon potopio. Ritter, Asien, XIV, 47, 64, 151, 237, 252 i dr.

[6] Ritter, Asien, XIV, p. 764.

gdje je bilo 30 arapskih koliba s tvrdjicom, u kojoj je stanovao kapetan i gdje se čuvale brodarske sprave.[1] Kad god putovaše k Crvenom moru, trebovahu tri dana[2], jer putovahu noću, pošto im danom sunčana žega nesnosno činila putovanje: jer sparina ljetnoga sunca kada žeže piesak sve se suši, te se čini, kao da gori, od vatre." Dalje opisuje njeki „bunar u pustinji, na medji Ethana[3], dubak i prazan, izkopan troškom egipatskih kraljeva, da putnici budu imali vode: ali uzalud, jer kraj sve dubljine od 60 stopa, ipak neima u njem vode." Tu je i Hus pristajao, a „odmaraju se ondje i putnici putujući iz Egipta na Crveno more ili na Sinaj; putuje se u družtvu, od straha, da putnike neorobe i nezatuku arapski Cigani (beduini), koji nisu nijednom kralju podložni, a živu samo o hajdučtvu. U obće sav lies, s kojega se brodovlje gradilo na Crvenom moru, dovozi se iz Libanona i Pamfilije, po sredozemnom moru i Nilu u Egipat, pa na devah do sueskoga mora." Ovàj opis sueskoga zaljeva više se odnosi na okolinu, na obale poluotoka Sinajskoga, koje ga s iztoka zatvaraju, nego li na samo more, o kojem je razmjerno jako malo kazano. Tu je bio Husu pred očima osobito prolaz Izraelićana kroz more i ona mjesta biblijska, koja se na to odnose; za to traži putopisac u današnjih ona stara u bibliji pominjana mjesta i prilagodjuje svoj putopis, kao i mnogi drugi pobožni putnici, onomu biblijskomu pripoviedanju.

3. Opis Sinaja i njekojih mjesta u njegovoj okolini.

Opis Sinaja razsvjetljuje naš putopisac tobožnjim kartografijskim nacrtom, koj bi imao raztumačiti opis. U bečkom i vatikanskom rukopisu one su kartografijske slike Sinaja jedna drugoj od posljednje crte jednake. Slike su crtane perom dosta prosto, jer se putopisac u crtanje vjerovatno nije mnogo ruzumio. U putopisih njekojih pobožnih putnika, koji su na putu u svetu zemlju i Sinaj pohodili, do-

---

[1] Znatan je opis Suesa u Belona (fol. 32) i Breuninga, p. 180. Potonji je mnogo upotrebljavao prvoga, a sva je prilika, da je i kartu Sinaja od Belona preštampao.

[2] Ramusio (p. 324) takodjer tvrdi, da su tri dana od Kaira do Suesa.

[3] *Etham* pustinja s istoimenim mjestom (Exodi, c. 13, v. 20. Num. 33, 8), zove se na drugom mjestu (Exodi, 15, 22) pustinjom *Šur*. Etham pustinja je dakle ondje gdje se svršuje Egipat, a nastaje arapska pustinja, prostire se od sjevernoga kuta sueskoga zaljeva do Menzaleh-jezera, Adšrudu na iztoku, a zaprema obkope staroga priekopa. Potanje oznake u Keila, I, 410, 411.

laze takodjer onakove kartografijske slike, kojimi se opis sinajskih svetinja razsvjetljuje i tumači, kao n. pr. u Ivana Phocasa, P. Belona (fol. 127), Breuninga, (p. 197), Neutschitza i dr. Budué su pobožni putnici dobivali od kaludjera na Sinaju nacrt gore i tamošnjih svetinja[1], sva je prilika, da je i Hus svoj zemljokaz Sinaja iz onakova kaludjerskoga nacrta ili iz njekoga starijega putopisa precrtao; jer glede orientacije iste se pogreške iztiču u Husa kao i u nacrtih drugih pobožnih putnika. Kao što je u Husa opis puta od Kaira na Sinaj odveć obćenit prema drugim putopisom onoga doba; tako i opis Sinaja više mu se odnosi na tamošnje svetinje, uego li na oro- i topografiju Sinaja: udešava opis svagdje prema sv. pismu, tražeći tadanja u današnjih mjestih. U tom pravcu napisani su i putopisi gotovo svih pobožnih putnika, kojim je i Husov putopis s toga gledišta jako sličan.[2]

Hus s preporukom egipatskoga patriarhe zaputi se u siečnju 1540 godine na Sinaj, gdje ga u samostanu svete Katarine gostoljubivo primiše kaludjeri grčke izpoviesti, a popeo se u njihovoj pratnji dva put na vrh jednoga i drugoga brda Horeba i Sinaja, gdje mu kaludjeri sve ondašnje znamenitosti pokazaše i tumačiše.[3] Opisujuć položaj samostana, navodi, „da leži u dolini pod brdom Oreb-Sinaj i da je s obje strane brdinami utvrdjen." Dalje opisuje naš putopisac gorje Sinaja, kako ga je shvatio i kako mu ga pratioci opisaše. Hus uzimlje, kao njekoji drugi pobožni putnici, jedan gorski sklop ili korien, koj iztiče „dva jako visoka brda, naime, *Sinaj* i *Sinaj-Oreb*, a ta su medju sobom odieljena dubokom dolinom.[4] Potonje brdo zove na prosto Horeb *(Oreb)*, na koji

---

[1] Acta SS. maii, tom II, p. II. Beckmann, Litteratur der älteren Reisebeschreibungen, II, 235.

[2] Röhricht, op. c. p. 36—38, 59, 104, 114, 280, 313 i dr.

[3] P. Belon plastički opisuje uzlaz na Sinaj (od Suesa do manastira) osobito seoce arapsko *Pharagon*, kojim putem prodjoše. Ph. leži u oazi plodonosna drveća, ima obilje žive vode, što je tamo velika riedkost, prvo mjesto, osim Suesa, na putu od Kaira, a žitelji su maslinaste boje. Dalnji put do podnožja gore vodi dolinom izmedju gora. Uzlazeći pako gorom ide se donjekle stubami usječenimi u goru, pa dolinom. O gorah Sinaja navodi, da su *comme buttes rondes*, *ça et là, distantes les unes des autres*, *situées au plus hault faistes, dessus la plus grande montaigne: et y en a de plus grandes les unes que les autres.* Observations, fol. 126.

[4] Husova dolina, koja razstavlja oba brda, položita je uvala ili prevoj, koj spaja oba brda i doline Vadi Šoeib i El Ledša.

se uspeo Mojsija i na njem primio zapoviedi. Horeb mu je nadalje sastavina gore Sinaja od koje se nerazlikuje ni duljinom ni širinom, nego se iztiče poput piramide, ozdo prostran, a ozgo se svršuje u šiljak; diže se u vis kao tri šatora, jedan na drugi, a posljednji je na vrhu najviše zašiljen.[1] „Za drugo brdo, koje se zove na prosto *Sinaj*", nastavlja, „znade se, da je tik do onoga prvašnjega i to sa zapada; nego čini se, da Sinaj nadmašuje i veličinom i visinom brdo Horeb, koje mu je kao podnožje.[2] Sinaj se kadio i gorio, a ne Horeb, na nj se spustio gospod u plamenu (Exod. c. 19 et 20), a sada je kao izpaljeno brdo. Za to se na ovom brdu medju kamenjem vidi ovo znamenje: kad tko ondje kamen izkopa, umah mu se na njem ukaže kao slika drveta cepresa" (bilinske okamine).[3] I ovom prilikom navodi naš putopisac, poput drugih pobožnih putnika, poglavita mjesta iz knjiga Mojsijevih, koja se na oba brda odnose. Govoreć o uzlazu na Horeb, opisuje sva ona mjesta sa svetinjami, kao Antoninus Placentinus[4], P. Belon (fol. 128, 29), Breuning P. della Valle i dr., naime potočić, crkvicu bl. Djevice, sv. Ilije i na vrhu one dvie kapele, kršćansku i muhamedovsku, a na sva ta mjesta navezuje spomene iz biblijske povjesti osobito o boravljenju Izraelaca u tamošnjih krajevih. Povrativši se sa Horeba drugim putem u dolinu (El Arbain), k ja oba brda razstavlja, popne se od ovud i na vrh Sinaja, k crkvici sv. Katarine, gdje su sahranjene kosti njezine u škrinji

---

[1] Schiltberger (Reisen, p. 113) nazivlje goru, na kojoj je Ilijina kapela, *Oreb*, a goru, kamo su angjeli sv. Katarinu donieli „Katharinenberg" i dodaje: „es sint och zwein berg, gehaissen *Sinay* (Husov Sinaj-Oreb i Sinaj), darumb das sie nach byeinander sint, wenn nun ein tal enzwischen ist." Opis Sinaja i Oreba u Belona, fol. 127. O Sinaju primjećuje, da je viši od Oreba i kao što Athos zasjenjuje Lemnos, tako isto baca sjenu, kad se sunce radja, Sinaj na Oreb. Sinaj je ogradjen nižimi gorami, a visok je kao Ida na Kreti. Sinaj je tako visok, da kada se B. okrenuo k jugu, vidio je obje obale Crvenoga mora. Dalje opisuje na tanko vidik sa Sinaja. „Die zweien Berge, Horeb u. Sinai, sind nur ein Berg, alle beide nur eine Wurzel haben. . . So seyend da 5 oder 6 hohe Berge die auf einander stehen." Niže brdo služi višemu kao za branište (Bollwerk). Petri della Valle, Reissbeschreibung in die orientalische Länder. Genf 1674, I. Th., p. 116.

[2] Schubert (Reise, II, 332) zove Horeb „nižim katom" (niedere Stockwerk) Sinaja.

[3] O množini okamenjenih drveta na Sinaju gl. Ritter, Asien, XIV, 782, 854.

[4] Acta Sanctorum, m. Maii, tom II, p. XIV.

iz bieloga mramora. Napokon spominje u dolini medju Horebom i Sinajem Majsijevu stienu *(petra Oreb)*, s koje na udarac poteče voda.[1]

Husov opis Horeba i Sinaja i njihovih svetinja sasvime se podudara s opisi u nebrojenih putopisih pobožnih putnika[2]; s tom ipak razlikom, da se Hus pozivlje za potvrdu na svoje vlastito motrenje i izkustvo, a nepozivlje se kao drugi na starije putopisce[3]; pa što Hus oba brda medju sobom tačnije razlikuje te jih nezamjenjuje kao njekoji drugi putopisci.[4] Iz nesavršena pako opisa našega i drugih pobožnih putopisaca razabire se, da je današnje Katarinino brdo Sinaj pobožnih putnika, a današnji Dšebel Musa jest njihov Horeb. Iz svih onih opisa Sinaja, što jih podaju pobožni putnici, nije se dalo stvoriti prave orografijske slike o središnjoj planini Sinaja, dok nije Seetzen (g. 1807) svojimi iztraživanji orografijskomu poznavanju poluotoka put utro.[5] Iz opisa našega i drugih putopisaca razabire se napokon, da se uzlazilo na Dšebel Musu (Horeb) s iztočne strane samostana sv. Katarine iz Vadi Šoeib, a silazilo se na zapadnoj strani k El Arbainu, pa se na ravnici Râhah obišlo njegov sjeverni podanak i vratilo se u samostan sv. Katarine natrag. Na brdo pako sv. Katarine (Sinaj) uzlazilo se iz El Arbaina dolinom „el Ledša“.[6] Nebrojene opise uz toliko stotine raznovrstnih priča, što se sačuvalo u starijih putopisih o tih gorah i njihovih svetinjah, priobćivahu jim pobožni putnici, kao što jih slušahu od kaludjera ili Arapa, koji su im bili vodioci, a za to su ti opisi i pričanja kroz stoljeća u bitnosti ista ostala.

---

[1] O „stieni Mojsijevoj“ govori napose P. Belon (fol. 128), P. della Valle (Reise, I. Th., p. 119) i slaže se u bitnosti s Husovim opisom.

[2] Poredi li se opis Husov s opisi u Breuninga ili P. della Valle, lasno bi se moglo pomisliti, da su oba pisca Husa kao starijega upotrebljavali. To će pako odatle polaziti, što su arapski vodioci i kalugjeri pobožnim putnikom kroz stoljeća stereotipno stvari opisivali.

[3] Harant (II, 67) i Breuning (p. 197) pozivlju se kod opisa Sinaja na putopis učenoga francezkoga putnika i prirodopisca *Pierre Bellon*, kao na prvi auktoritet svojega doba.

[4] O zamjenjivanju Horeba sa Sinajem i obratno gl. G. de Boldensele (Canisius, V, 115—17), Harant (II, 75—77), Nicolai (Vier Bücher von der Raiss und Schiffahrt in die Türkey (p. 235) i dr.

[5] O orografiji i topografiji središnjega gorja sr. Rittera, Asien, XIV, 517—638. Novija iztraživanja o gorah Sinaja prema pripoviedanju biblijskomu, gl. Keil, op. c. I, 450—462.

[6] Potanji opis uzlaza na Horeb i Sinaj u Rittera, XIV, 568—596.

4. Njekoja mjesta svete zemlje ili njihovi tragovi.

Husov opis svetih mjesta spada opet u red onih nebrojenih starih putopisa pobožnih putnika, koji u svetu zemlju putovahu iz pobožnih nakana, da potraže spomenike staroga zavjeta i prvih kršćanskih vremena, naime da pohode mjesta posvećena djelovanjem Kristovim, apoštola i prvih mučenika. U ovom odsjeku nepodava Hus opisa zemlje i naroda, nit geografijsko-topografijskih podataka, nego opisuje obzirom na sv. pismo sveta mjesta i njihove znamenitosti, kakovi se opisi opetuju u onoj povorci rečenih putopisa, koji često dopiru do Indije, a mnogi su puni romantičkoga poleta. Ali i ti Husovi opisi razlikuju se opet tim, što jih naš putopisac podaje bez obzira na starije i suvremene putopise i druge pisce; već kao što mu se stvari prikazivahu i kako mu jih vodioci opisaše, osnivaju se dakle stranom na vlastitom motrenju i izkustvu, a ponajviše na tamošnjem pričanju. Mnogi pako putopisi tih pobožnih putnika tako su znatni, da jih nauka nije mogla mimoići, te su jih svi dojakošnji znamenitiji pisci o geografiji Palestine, osobito Robinson, Ritter i dr., u svojih djelih uvažavali.[1]

Izmedju svih tih mjesta ponajprije govori Hus o *Sionu* i njegovih svetinjah *(De monte Sion et coenaculo Domini)*, dočim ga drugi pobožni putopisci zajedno s Jerusolimom kao njegovu sastavinu opisuju. Sion iztiče naš putopisac kao stari i glavni dio negdašnjega Jerusolima, položen na uzvisitom mjestu, bješe tvrdja ili grad Jerusolima.[2] Na to upućuju našega putopisca stare ruševine, koje su mu trag staroga grada, a gledao je, kako su Turci kopali u starinskih temeljih i ogromna kamenja vadili, kojimi su dogradjivali zidine s južne strane. Hus dosta tačno nabraja sve one na Sionu nalazeće se svetinje, kao tolike spomene na život Kristov, koje i

---

[1] O starijih putopisih u svetu zemlju gl. Toblera, op. c. Ritter, Asien, XV, 33—62. Röhricht podava i zanimiv historički razvitak tih putovanja, p. 3—43. Korist tih putopisa i za sredovječnu geografiju balkanskoga poluotoka pokazah u razpravi: „putovanja po balkanskom poluotoku srednjega vieka.“ Rad knj. XLII. 56—185.

[2] Opis Siona u G. de Boldensele (Canisius, V, 123) i Burcharda, Laurent: Peregrinationes medii aevi quatuor. Lip. 1864, p. 64. Joannes Phocas, A. SS. maii, t. II, p. V. U putopisih kod Röhrichta, op. c. gl. Zion, p. 79—81 i dr. Ritter, Asien, XV, 118.

drugi pobožni putopisci navode.[1] I B. Stjepanović je posvetio Sionu posebnu glavu.[2] Spominjuć samo svetinje, nepodaje o Sionu nikakova topografijskoga opisa; no kod svake svetinje navodi pobožnosti (molitve i štenja), koje pobožni putnici obavljati imaju. Tim je Stjepanovićeva knjiga ponajviše uputa ili vodioc pobožnih putnika.

Dalje opisuje Hus Jerusolim *(de civitate Hierusalem* etc.), koj mu je visoko sagradjeni grad (2472 stope[3]); prostire se medju dolinom Josafat, koja ga na iztoku od Maslinske gore dieli, i dolinom Siloah na južnoj mu strani. Lik mu je četvorast, a obzidan je naokolo zidinami; zaprema i brdo Kalvariju, koje je njegda izvan grada bilo.[4] Osim ovoga kratkoga topografijskoga opisa ostali se Husov opis Jerusolima odnosi na svetinje, osobito na crkvu sv. groba, što je potanko jur opisano u nebrojenih putopisih pobožnih putopisaca.[5] Naš putopisac govori i o Salamunovu hramu *(de templo Salamonis)*, to jest o mošeji, koju kalif Omar na mjestu Salamunova hrama sagradi, što se riedko nalazi u drugih putopisaca onoga doba.[6] Hus govori za to o rečenoj bogomolji, što ju je često pohadjao s Muhamedovci, koji ga držahu za suvjernika, budući je bio po turski odjeven. Pomenuta mošeja (Haram) spada, kao što je poznato, na poglavite svetinje Muhamedovaca, radi koje hodočaste u Jerusolim, a to je hodočašćė za onim u Meku najzasluž-

---

[1] Burchardus de monte Sion, Ricoldus de monte Crucis, Odoricus de Foro Julii (Laurent, op. c. p. 64, 108, 150); Breuning (Reise, p. 147—152); putopisi u Röhrichta, p. 196—8 i dr.

[2] Sacri montis Sion et eorum, quae in eo sunt descriptio. Bonif. Stephani op. c. p. 103—120.

[3] Ritter, Asien, XV, 600.

[4] Belon opisujuć (fol. 140) položaj Jerusolima medju gorami, osobito iztiče kulturu onih kamenitih gora, koje su pune drveća i aromatičkih bilina. Potanki i jezgroviti opis staroga Jerusolima u Burcharda (Laurent, p. 63—76) i u putopisih kod Röhrichta Topografija u Rittera (Asien, XV, 600, 603, 618. XVI, 297—515) i Toblera (Zwei Bücher Topographie von Jerusalem u. seinen Umgepungen, Berlin 1853).

[5] Burchardus, Ricoldus, Odoricus, (Laurent, p. 63, 108, 149), Joannes Phocas (A. SS. maii, t. II, p. V), G. de Boldensele (Canisius, V, 121—18), Antoninus Placentinus (op. c. p. XII, XIII), P. Belon (fol. 141, 142, 143), u putopisih kod Rohrichta, Harant (op. c. I, 216 do 240) i dr. Stjepanović nabraja u najvećoj potankosti jerusolimske svetinje (op. c. p. 219—234).

[6] Röhricht, p. 75, 157, 206, 271, 406.

nije za svakoga slugu korana.[1] Ona mošeja spadaše medju one muhamedovske svetinje u Jerusolimu, koje nisu bile kršćanom pristupne, ili kako naš putopisac navodi, da je polaz tih svetinja bio za svakoga kršćanina pogibelju života skopčan, ako se nije hotio svojoj vjeri odmetnuti. Onoga sjaja nije Hus našao u Omarovoj mošeji, kakav je bio po sv. pismu (III, Reg. c. 6) u hramu Salamunovu; u mjesto toga spominje špilju (tur. *podrum*), koju je često polazio Muhamed vjere radi, i nad kojom visi kamen, a to mu je mjesto ili kamen biblijski *Bethel* (Gen. c. 28), gdje je patriarh Jakov spavao.[2] Husov polaz mošeje držao se za toliku riedkost od kršćana, da je morao samostancem komadić onoga Jakovljeva kamena na spomen donieti. Spominje uz to i ribnjak, nazvan od pobožnih putnika *piscina probatica* (Birket es-Seraîn)[3], u kojem za onda nije bilo vode. Medju vrati hramu bližnjimi spominje i zlatna vrata *(porta aurea)*, koja potanje označuje.[4] Opisujuć nadalje okolinu Jerusolima, najprije govori o dolini *Josaphat*, naime „da se prostire izmedju Jerusolima i gore Maslinske, protiče ju potok *Cedron* (Kidron), koj se za kiše razlije.“ Hus valjda za to govori napose o Josafatu, da spomene tamošnje svetínje, osobito grob bl. Djevice, o kojem i drugi pobožni putnici govore.[5] Govoreć o uzlazu na goru Maslinsku *(ad montem Olivarum de monte Sion perexi)*, neopisuje gore ni uzlaza, već navodi uz poziv na evangjeliste tamošnje svetinje, što na putu leže, koje svi pobožni putopisci na tanko opisuju.[6] Spominjuć seoce *Bethphage*, označuje mu prilično točno položaj i podudara se s drugimi putopisci[7]; naime „da leži kraj Maslinske gore, nedaleko puta, što vodi iz Jeruso-

---

[1] Ritter. Asien, XVI, 419—421.

[2] O Bethelu gl. Keil, op. c. I, 209, 210.

[3] Robinson tvrdi, da se *piscina probatica* prvi put u Burcharda spominje. Laurent, op. c. p. 66. n. 449.

[4] Burchard ap. Laurent, p. 74. Röhricht, p. 57, 75.

[5] O Josafatu i Kidronu, gl. Burchard, op. c., p. 67, 68. G. de Boldensele (Canisius, V, 129), Harant (I, 133—136), Bon. de Stephanis (p. 120—122), Röhricht, p. 75, 171, 272, 327 i dr. Belon (fol. 142), Ritter, Asien, XV, 599, 600. O grobu bl. Djevice gl. Burchard, l. c. Ricoldus, op. c. p. 111. B. de Stephanis, p. 135. Belon, fol. 124. Röhricht op. c.

[6] Opis maslinske gore podava Joannes Phocas, op. c. p. V. Röhricht, p. 76, 78 i dr.

[7] Burchard, p. 62, B. Stephani, p. 148, Harant, I, 40, Röhricht, p. 88, 273, Ritter, Asien, XV, 486, 492.

lima u Betaniju, njegda selo, kao što se iz tragova razabire, a za putopiščeva vremena sami vinogradi i vrtovi. O Betaniji (d. el-'Asirîjeh) pako navodi, da je bila, kao što mu pripoviedahu, „njegda velika varoš, po milje puta od Jerusolima udaljena, a za putopiščeva vremena jako ružna, imala je samo njekoliko kućica." Obični put pobožnih putnika vodio je od Jerusolima na iztok, kroz dolinu Kidrona preko južnih visina Maslinske gore u Betaniju. I tu govori Hus o svetinjah, navlastito o grobu Lazarovu, kamo ga odvedoše, o kojem govore i drugi pobožni putopisci[1], s kojimi se Hus prilično podudara. I dolinu *Siloë,* koja mu se od Siona stere Jerusolimu na jugu, spominje radi tamošnjih biblijskih spomena, naime vrelo Siloah *(Natatoria Siloë)*[2], grob Isaije kraj mjesta Rogel, polje *Acheldemach,* što i drugi putopisci potanje navode.[3]

Od Jerusolima, odnosno od gore Sionske putova Hus s dvima samostanci iz pobožnosti u Betlehem, da vidi rodno mjesto Kristovo. Puta po običaju ne opisuje. Put iz Jerusolima u Betlehem, kao što se iz tadanjih putopisa razabire, bješe obična ekskurzija pobožnih putnika. O *Betlehemu* navodi naš putopisac da je jednu milju od Jerusolima udaljen i da ima jedva 15 kuća. Uz to navodi sve one biblijske spomene i svetinje, koje se na ovaj put odnose, a na tanko su zabilježene i u drugih starijih putopisaca, s kojimi se Hus posvema podudara.[4] Pošto je obavio kroz dan i

---

[1] Burchard, Ricoldus, Odoricus (op. c. p. 62, 109, 151). G. de Boldensele (op. c. p. 131), Röhricht, op. c. B. Stephani posvećuje Bethaniji i tamošnjim svetinjam posebni odsjek, p. 140—147. Harant, I, 140—143, Ritter, Asien, XVI, 509—512.

[2] Antoninus Placentinus, op. c. p. XIII. Röhricht, p. 78, 274, 327. Ritter, Asien, XV, 599. XVI, 446—50.

[3] Burchard, Ricoldus (Laurent, p. 67, 69, 75, 111), Anton. Placentinus, B. Stephani i dr. Ritter, Asien, B. XVI, p. 444.

[4] Joannes Phocas (op. c. p. VII). G. de Boldensele (Canisius, V, 131), Burchardus, Ricoldus, Odoricus (Laurent, p. 78, 110, 153). Belon, opisujuć put u Betlehem (fol. 145) tvrdi, da je potonje mjesto *deux lieus* od Jerusolima udaljeno. Spominje drvo terebint, gdje je bogorodica običavala počivati. Betlehem mu je *petit village mal basti de petites maisonnetes,* opisuje manastir, rodilište i dr. svetinje. Stjepanović posvetio Betlehemu i tamošnjim svetinjam posebni odsjek, p. 192—204, gl. Betlehem u putopisaca kod Röhrichta, p. 71, 85—7, 102—4, 206—8 i dr. Harant (I, 185—190) opisuje put i navadja sve one biblijske spomene kao i Hus, na ime „bunare triju kralja", „rodilište Ilije", „grob Rahele". Isto opisuje knez Radzivil (p. 70) i Breuning (p. 256), a svi ti pisci na tanko opisuju crkvu i kapelu, gdje je bila štalica. T. Tobler: Betlehem in Palestina. St. Gallen u. Bern 1849. Ritter, Asien, XVI, 284—296.

noć svoju pobožnost u rodilištu Kristovu (kapeli), koje naliči špiljici, skrivajuć se u crkvi pred Arapi, buduć je bio po turski odjeven, vrati se napokon sa svojimi pratioci u Jerusolim.

Hus namjeri se u Jerusolimu na povorku kršćana i Muhamedovaca, koji se spremahu na pobožni put u Hebron ka grobu Abramovu, kamo se običaje svake godine hodočastiti, jer ga oboji jednako štuju. Želeć Hus pomenuti grob takodjer pohoditi, pridruži se karavani, a to mu bješe posljednji izlet iz Jerusolima i tim zaključuje svoje opise svetih mjesta. „Hebron daleko mu je od Jerusolima jedan dobar dan puta, ako se na brzih devah ili oslih putuje.[1] Ondje u hramu vidio je osim grobova patriarha i njihovih žena njeku špilju ili jamu, po imenu *mambre*[2], za što se tako zove, nezna, možda za to, što se tim imenom zove dolina a prvoj knjizi Mojsijevoj (Gen. c. 18. v. 1)." U ostalom Hebron mu leži u dubokoj dolini, u okolini brežuljastoj, s obilnom vodom i drvećem. Hram pako iztiče se na visini doline prema iztoku. Stanovnici su Arapi, prem jih neima mnogo, ipak priedjel nije siguran, za to nije dobro onud bez pratnje putovati.[3] I njegovo su družtvo napali arapski beduini na povratku, bili bi jih porobili, da nisu brojem i oružjem bili jači.[4] Hebron, o kojem Hus govori, po starijih i po poznijih putopiscih je *Novi Hebron* (d. el-Khalîl?) te

---

[1] Pobožni putnici putovahu obično na Betlehem u Hebron i taj put potanje označuju i opisuju: Burchardus (op. c. p. 80), Antoninus Placentinus (A. SS. maii, II, XIII), Belon (fol. 145), Röhricht, op. c. Stjepanović, p. 204—10; Odoricus, p. 153, 154. Harant, (I, 198 do 202) i dr.

[2] *Mambre* danas „er-Râm" blizu Hebrona, spominju pobožni putnici. Po Burchardu je Mambre kraj puta na desno, po *leuke* od Hebrona, ondje je dugo stanovao Abraham. Boldensele spominje dolinu *Mambre* kao grobnicu patriarha (Canisius, V, 118). Anton. Placentinus (op. c. p. XIII) navodi „de Betleem ad ilicem *Mambre* sunt milia 33." Stjepanović i Harant (l c.) vele, da je Mambre dolina, koja bi se po Odoriku protezala od Hebrona malo ne do Jerusolima. — Mambre kao lug i kao obiteljska grobnica Abramova gl. u Rittera, Asien, XV, 110, 490, 544. O tradiciji da je u Mambre bila kuća Abramova gl. Rittera, XVI, 225, 229.

[3] Hebron opisuju i drugi pobožni putopisci: Burchardus (p. 81), Odoricus (p. 154). P. Belon (fol. 145), putopisi u Röhrichta, op. c, Harant (I, 201) i dr., s kojimi se opis u Husa prilično podudara. Ritter Asien, XVI, 209—260.

[4] Hajdučkih beduina radi nije se knez Radzivil usudio iz Betlehema u Hebron putovati; op. c. p. 71.

*

leži u dolini; po Burchardu i dr. dvie su špilje, u kojih su bili grobovi patriarha i njihovih žena. Stari Hebron pako, najstariji glavni grad Kanaana, gdje umre Sara (Gen. c. 23), bijaše na razkošnoj visini (gori Juda), nazvan po Burchardu (p. 81) i Stjepanoviću (p. 206) *Cariatbarbe* ili *Chariat-Arbe* (Est Kiriath Arba), a po ruševinah sudeć imao je biti slavni i veliki grad.[1]

Hus prema Schiltbergeru i erdeljskomu učitelju iz Sebeša.

Još nam valja koju reći ob onom Hammerovom poredjivanju Husa sa Schiltbergerom i erdeljskim učiteljem iz Šebeša. Povod Hammerovomu poredjivanju dalo je bez sumnje robstvo tursko, usljed kojega su sva tri djela postala. Zaista da nisu pomenuti pisci dospjeli u tursko robstvo, vjerovatno nebi ni povoda imali niti gradje da napišu svoja djela. S toga gledišta umjestno je Hammerovo poredjivanje, u ostalom se rečeni pisci i njihova djela oblikom i sadržinom bitno medju sobom razlikuju. Schiltberger dopao u boju nikopoljskom robstva turskoga, proputovao (od g. 1394 do 1427) ponajprije kao rob Bajazitov (do g. 1402), pa kao rob Timurov, njegovih sinova i unuka, osim Ugarske, Erdelja, Vlaške i Moldavske, pokrajine bizantinskoga i turskoga carstva malu Aziju, Siriju, Egipat, Perziju, srednjo-azijski Turkestan, pa sa vrelišta Eufrata i Tigra kroz Armeniju i Georgiju uputi se kroz Derbent ka Kavkazu te je podulje u Kipčaku boravio, a od ovud proputova daleke zemlje Rusa i Fina. Schiltberger življaše gotovo 34 godine s Azijci kao Azijac. Hus se dakle glede obsega proputovanih zemalja i glede vremena na putovanjih provedena nemože sa Schiltbergerom ni s daleka porediti; jer putovanja Husova trajahu u svem devet godina, a obseg putovanja zaprema balkanski poluotok (o kojem neima putopisa), pa Egipat medju Aleksandrijom i Suesom, pomorsko putovanje medju Suesom i Diu-om, Sinaj, Palestinu sa Sirijom, jugo-zapadni kraj male Azije, grčke otoke i Italiju. Oba su si pako putopisca tim slična, što nepodavaju pravoga putopisa, nego više slike proputovanih zemalja. Kraj svega što su ti putopisi rečenih putnika dobom preko jednoga stoljeća medju sobom razmaknuti, bitno se njihovi putopisi razlikuju takodjer glede oblika i sadržine, a iz samih se putopisa razabire,

[1] Antoninus Martyr i Benjamin Tudelitanski (Ritter, XVI, 225, 228, 236), Burchard (p. 81), Odoricus (p. 154), Harant (I, 200, 201). Ritter, XV, 108, 110, 121, 642.

da su im pisci obrazovanošću bili različiti. Schiltberger, zanimanjem vojnik, pokazuje obično znanje te vrsti ljudi, koje se preko čitanja i pisanja nije daleko protezalo; usuprot se opaža na svakom listu Husova putopisa da je bio humanistički uzobražen i dobar poznavalac staro-klasičke književnosti, a taj biljeg obrazozovanosti jednoga i drngoga putopisaca nose i njihovi putopisi, Vrh toga prikazuje se Schiltberger u svojem putopisu prema svojemu vieku i obrazovanosti kao naivan čovjek, u kojega istina i bajka, moguće i nemoguće, od iste je ciene; on bo vjeruje oboje, pripovieda jedno kao i drugo; pače više ga zanimaju otajstvene i čudnovite stvari, negoli naravne, više negoli istinite poučne zgode. Tim se razlikuje Schiltbergerov putopis od Husova, koj je prema svojemu vieku u svem od Schiltbergera naprednijí, kritičniji i umniji. O tom se može svaki uvjerit, ako poredi one glave Schiltbergerova putopisa s Husovim, što se odnose na one zemlje, koje oba putopisca proputovaše i u svojem jih putopisu opisuju, osobito Egipat, Sinaj i Palestinu.[1] Erdeljski pako učitelj iz Šebeša nije napisao putopisa nego opis u kojem pripovieda „običaje i navade Turaka.“ Djelo to pokazuje pisca. vrlo dobro upućena u život turski, koji opisuje za ono doba riedkom vještinom i vjernošću. Pisac je poznat u historijskoj literaturi pod imenom „*Mühlenbacher*“[2]; sam sebe zove „Erdeljcem i učiteljem“, a djelo mu je mnogovrstno latinski i njemački izdano.[3] Pisac pripovieda u pristupu (prologus) svojega djela, kada i kojom sgodom bje od Turaka zarobljen i u Tursku odveden. „Provalivši naime Murat g. 1436 sa silnom vojskom (300.000 equitum) u Ugarsku da ju opustoši, što bi bio

[1] Reise des Joh. Schiltberger aus München. Ed. v. K. Fr. Neumann. München 1859, S. 18—43, 111—121.

[2] A. L. Schlözer's kritisch-historische Nebenstunden. Göttingen 1797, S. 91, 92.

[3] *Tractatus de ritu et moribus Turcorum.* Prvotisak XV vieka bez imena pisca, mjesta i godine tiska, i bez paginacije. — Turkei-Chronica, Glaube, Gesetz, Sittenn, Herkommen, Weiss und alle Geberden der Turken; von einem Siebenburger, so dass in Turkei gefencklich gebracht und viel Jar nachmals darinen gewonet. MCCCCXXXVI Jar beschriben. Die Zehen Nationen und Secten der Christenheit. Zu Strassburg bei Christian Egenolph im Jenner des MDXXX Jars. Ovo njemačko više je izvod onoga latinskoga izdanja, nego li vjeran prievod. Ja sam imao pri ruci oba izdanja, koja su iz c. kr. dvorske knjižnice, te sam ono latinsko kao starije i podpuno izdanje (vjerovatno najstarije) upotrebio, jer u njemačkom izdanju neima životopisa piščeva.

izveo, da ga nije poplava njeke rieke zapriečila; toga radi obori se na zagorsku pokrajinu, naime Sedmigradsku *(provincia ultramontana, septemcastra)* te sve okrutno satre i opustoši, što mu je na putu bilo.[1] Piscu bijaše onda 15 ili 16 godina, rodom je bio iz iste pokrajine Sedmigradske, dodje prediduće godine iz svojega rodnoga mjesta u grad imenom *Schebesch,* koj se njemački *Muelenbag* (Mühlenbach) zove, da ondje uči nauke (studenti gratia). Pisac dalje na tanko crta osvojenje Šebeša, kojom prilikom bje, kao Hus kod Rasinje, ulovljen, trgovcem prodan i okovan s drugim robljem odveden preko Dunava u Jedrene (Edrenopolim), gdje je onda bila turska priestolnica. K tomu pisac dodaje: „de anno predicto usque ad annum MCCCCLVIII inclusive illius durissime captivitatis gravissima onera et intollerabiles angustias non sine corporis et animae periculo et tandem deo auxiliante liberatus superavi.“ U zaglavku (oratio testimonialis eorum, quae dicta sunt) svojega spisa nastavlja crtati svoje okrutno robovanje, kojega da se oslobodi, osam je puta uzmakao (octo solemnes fugas peregi); sedam puta bi za novce prodan, i toliko puta opet kupljen; pozabio je u robstvu svoj materinski, a izvrstno naučio njihov barbarski jezik, i toli je vrstno poznavao njihovu književnost, da mu je njeki turski duhovnik, koj ga obljubi, nudio crkvenu službu s dosta izdašnim prihodom. Svojemu pako gospodaru bješe toli mio, da ga je više slušao negoli svojega jedinca te ga poslje stečene slobode nastojao obećanji i molhami kod sebe pridržati. Stekavši slobodu, buduć željan nauke (avidus ad discendum litteras), vrati se u domovinu, posveti se svećeničkom stališu i napisa ovu knjigu. Buduć da spis erdeljskoga učitelja iz Šebeša nije putopis, nit ima u nj geografijske gradje, s toga nespada u okvir ove razprave, da o vrlo zanimivoj sadržini[2] te knjige potanje ovdje razpravljamo i s Husovim ju putopisom poredimo, prem da je inače za historijske i kulturne odnošaje onoga doba dosta znatna Vrh toga ima veliko obilje spisa iz XVI vieka, koji govore o Turcih, njihovoj vjeri, životu i državnoj snazi.[3] Hammerovo dakle poredjivanje Husa s erdeljskim učiteljem iz Šebeša neodnosi se na sa-

---

[1] O provali Muratovoj u Erdelj gl. Hammer, Gesch. I. Aufl. I. B. S. 447

[2] Medju ostalimi odsjeci osobito je znatan: „Quomodo captos conservant, emunt et vendunt“: pa „de aviditate eorum possidendi servos et ancillas et de fuga servorum et liberatione.“

[3] Petančić i njegov opis puteva u Tursku. Rad, XLIX, 107—118.

držinu njihovih djela, nego na prigodu, usljed koje su postala oba djela; jer kao što je djelo erdeljskoga učitelja postalo usljed njegova robstva, tako je i Husov putopis djelo njegova robstva.

* * *

Napokon motreć Husov putopis prema dobi kada je pisan i prema svrsi, koje radi je pisan, mjereć ga prema drugim putopisom onoga doba, spada bez sumnje Husov putopis medju bolje putopise onoga vieka. Jer kao što su drugi tadanji putopisci htjeli svojimi putopisi ostaviti spomen na svoja putovanja, tako i Hus htjede svojim putopisom prikazati ne samo svoja trpljenja u turskom robstvu, nego i obseg svojih putovanja; jer bješe sviestan da je medju riedkimi izmedju svojih zemljaka, koji bi bili onoga doba tolike i tako daleke krajeve proputovali. Prikazav znatnijega hrvatskoga putnika, o kojega putovanju se sačuva putopis, te iznoseć na sviet jedan od najstarijih putopisa u književnosti hrvatskoga naroda, koj nam je tim dragocjeniji, što starija literatura našega naroda nije toli obilna na putopisih, koli literatura talijanskoga, francezkoga, njemačkoga, ruskoga i drugih naroda[1] svraćam u jedno pažnju na takove spise, koji bi još možda u rukopisih koje kuda zakopani bili. Stariji bo su putopisi za znanstvena iztraživanja od velike ciene, jer ne prikazuju samo kulturno stanje naroda, od kojega je putopisac potekao, nego se u njih zrcale raznovrstni odnošaji putopiščeve domovine prema proputovanim zemljam.

---

[1] Tobler, op. c. Röhricht, Deutsche Pilgerreisen: Verzeichniss der wichtigsten deutschen Pilger v. 1300—1600, p. 463—546, Bibliografija putopisa u svete zemlje u raznih jezicih, p. 547—648.

Descriptio peregrinationis Georgii Huszthii.

(Codex bibliothecae vaticanae Romae; Reg. num. 931).

Vera vox fidelium testatur ex evangelio Matthei secundo: „per mortem impiorum solvuntur sepe exilia et vincula piorum“.

Homerus: „Qui de se ipso testimonium debet dare istum magis decet opere quam verbis testari.“ Huic simile *Aristotelis* dictum: „non sufficit verum simpliciter dicere, sed ea, quae homo loquitur, certis rationibus debet approbare“.

AD LECTOREM:

Vivitur exilio, terris quodcunque caducis
  Vivitur, aetheria patria sede manet,
Et tu quisquis eris nostri lecture labores
  Exulis, et sevi vincla iugumque Gethae,
Quasque vias alio peregrinus in orbe notavit,
  Quae loca, quae terre tot monumenta sacrae:
Sis pius et precibus lenito Numinis iram,
  Ut nos hic misero ducat in exilio,
Omnibus et tandem finitis casibus aevi
  Hinc nos ad patriam perferat aetheriam.

Johannes Seccervitius.

Aspera sustinui peragrando plurima vidi
  Quae signata tibi pagina nostra refert

Georgius Huszthi.

AD EPITAPHIUM SUUM PER JOHANNEM SECCERVITIUM GEORGIUS HUSZTHI.

Vita fugax homini, duri data plena laboris,
  Heu stabile, excepta nil pietate tenet.
Pannona cum Geticus vastaret regna tyrannus,
  Et Sclavos, patriam diriperetque meam,
Ductus in aexilium misere iuvenilibus annis,
  Vincula, servitium, verbera dura tuli,
Casibus et variis actus terraque, marique,
  Vidi Arabes, Indos, Niliacumque solum,

Et terra in sancta Christi ad cunabula reptans
Rupe tuaque Syon, rupe Synaeque fui.
Omnibus exhaustis portum, finemque malorum
Haec dat, et exiguo me tegit urna solo.
Posteritas sis, oro, memor, placidamque quietem,
Tu quoque per vite turbide fata pete;
Quod petis. hoc solum pietas dabit auspice Christo,
Hanc colui, hac salvus mox super astra ferar.

Benevolo et magnifico domino Hieronimo Bechk a Leopoldstorff, sacrae romanorum caesareae regiaeque Maiestatis consiliario, camerae aule et supremo annone prefecto, domino suo colendissimo Georgius Huszti de Raszinya S. P. D.

Divinus ille Homerus describens virum sapientissimum, qui foris domique consiliis sanis optime gubernat omnia, imponit ei nomen ὁδυαστευς (sic!), quod *viatorem* significat, qui multos hominum mores cognovit et urbes, ut Horatius Homericum illud inter suos versus annotavit. Nimirum voluit nomine isto ostendere, tales demum ad gubernacula rerum collocandos esse, et consiliis principum tum togatis, tum bellicis foeliciter adhiberi posse, qui vario rerum usu, atque experientia prae ceteris instructi, adeoque eciam peregrinando in diversa loca didicerint et observaverint quam plurima, quae ipsis exempli loco esse possint, ad quod consilia sua adaptent, noxia, si quae viderint, omittant, salutaria imitentur. Quod si laudandi sunt illi, qui merces necessarias e longinquo adportant, quanto magis hac laude et commendatione dignum est, si bonae leges et consuetudines ex uno loco in alium propagentur: quod utique ope et industria istorum fit, qui (ut poëticum dictum repetamus), multos hominum mores scrutantur et urbes.

Talem cum et te, generose vir et magnifice domine, esse norim, qui illa loca iuvenis adiisti, vidisti singula, narras luculenter et vere, multa quoque fidei causa tecum deportasti, quae amicis ostendere soles, volui hanc mei itineris et peregrinationis qualemcunque recitationem sub nomine tuo in lucem prodire, ut et opusculo ipsi inde aliquid fidei, ponderisque accedat, et ut tibi occasionem et calcar praebeam, melius de hoc argumento scribendi. Ex hac itaque lectione si utilitatis non multum, voluptatis tamen, spero, capere aliquid poteris. Verum quicquid est hoc omne, rogo ut placidov ultu perlegas, et tum me, tum libellum meum patrocinio tuo fovere digneris. Deus te et nos omnes conservet amen. Date in Sarendorff die 27. octobris, anno gratiae 1566.[1]

[1] *Generoso ac egregio magistro, domino Michaeli de Rawen judici curie atque regni Sclavonie prothonotario etc., domino et patrono suo observantissimo, Georgius Hwz, rascinynus, deditissimus clientulus salutem et servitutem.*

Gracia sancti spiritus a deo patre per fidem in Christum, juxta promissionem in illum credentibus adaugeatur. Amen. Cum ex regionibus sclavo-

Georgius Huszti de Raszinya, peregrinus Syna montis, atque Hierosolymorum pio lectori salutem precatur.

Quisquis tandem fueris pie lector, cui has meae captivitatis et praesertim peregrinationis consignationes intueri libuerit, videlicet loca quaedam terrae sanctae, montis Syna ac Hierosolymorum, quamvis non uberem fructum ex eiusmodi commemoratione capere possis, tamen, nisi fallor, admirationis, delectationis et consolationis aliquid ex ea cognitione adipisci licebit. Quemadmodum enim e scripturis sacris veterum miraculorum vestigia concipimus animo, fideliqne et iucunda quadam contemplatione venerantur; ita haec lectioni et tanquam oculorum iudicio subiecta pium et cordatum lectorem haud dubie mirum in modum afficiunt. Ego vero cum haec ago, tantisper per presens adesse his locis, quae studiose perlustravi, denuoque illa videre mihi videor, atque ut mens eius, qui bene et beate vitam instituere cupit, ad exemplar quoddam absolutissimarum virtutum aut, ut manus et cogitacio pictoris, ad ideam alicuius pulcherrimae imaginis dirigenda est: ita ego speciem et quasi iutuitum horum locorum mihi animo informans, plane extra me totus isthuc rapior, et me dulci illa imagine rerum pasco atque oblecto.

Queso igitur, pie lector, ne contemnas meum hoc institutum, quo non tam meo animo satisfacere, aut gloriolae nonnihil et aurae popularis captare, quam huius peregrinationis, cuius olim multos scriptores fuisse varieque eam tractasse constat, veram, planam, atque perspicuam quandam delineationem tibi proponere adprime cupio. Neque vero libet ab historicis vetustis quicquid mutuari, sed ut praesencia mihi praesenti visa sunt, atque ut didici testimonio recentium incolarum, videlicet Graecorum, Latinorum, Ara-

---

nicis decederem, patrone mi magnificentissime, semper propositum habui redire patriam, ac statutus, exiguam mei aliquam memoriam apud dominos patronos et pios christianos ubique relinquere; nemo nostri primum occurrit vestra dominatione ex omni munificencia et charitate et insigni prudencia prudencior, ac preclaris meritis erga me ab infancia illustrior, quem ut doctorem ita et munificentissimum in has oras semper veneratus sum, quare inter omnium patronum nostri habere perspicio, quapropter vestram generosam dominationem in maiorem modum rogo, ut has meas mee peregrinationis consignationes, quas sub hac forma regie majestati quoque 19 die augusti Vienne porrexi; nec in eum finem, ut aliquem uberem fructum adferrent, sed ut de mea calamitate et peregrinatione consolacionem et admirationem portendent, quarum copiam, tamquam pignus mee humillime servitutis erga suam amplitudinem, ea complecti dignetur charitate, qua me aliquando coram frontis hilaritate aura excepit. — Me certe, quamvis infra omnem mediocritatem positum in omni foris ac vel longissimo locorum spacio abreptum sibi addictissimum servulum habet. Quare deus optimus maximus ad vota reique publice ad communem commodum servet. Amen. Posonii die 10 novembris anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo octavo.

(E codice bibliothecae palatinae vindobonensis, num. 9528.)

*

bum, Jacobitarum, et Armeniorum compertissima quaeque referre; qua in re si quid humanitus erratum fuerit, tuae modestie erit venia dignari, cum non ambitionis alicuius studio, sed inprimis quidem veritatis, quatenus illam adipisci licuit, et instruendae augendaeque cognitionis tuae, liberali ac candido amore munus hoc a me susceptum sit. Caeterum falso peregrinationis titulo sibi blandientes et vana iactancia sese venditantes, nihil moror. Quippe fretus testimonio conscientie meae non dubito, quin et per haec mea qualiacunque veritas illis satis, quandoque ora possit obstruere; interim candide lector tu bene vale.

Compendiosa ac brevis captivitatis et peregrinationis meae enarratio.

Anno, ab incarnatione domini millesimo quingentesimo tricesimo secundo, cum Turcarum caesar, *Szuliman* nomine, validissimo et crudelissimo exercitu in Hungariae civitatem *Kewzegh* dictam, alias germanice *Güns,* adiacentem finibus Austriae oppugnaret, et re infeliciter gesta per Sclavoniam, patriam mihi dulcissimam, iter faciendo ad propria redire contenderet, vastatis compluribus locis, ac depopulationibus factis, inter captivam multitudinem comprehensus et ipse, rectaque *Constantinopolin* perductus, multis illic aerumnis, verberibus, caeterisque iniuriis expositus fui, dum per quatuor annos in curia tum temporis praefecti, supremique thesaurarii Turcarum caesaris (quem Turci ex officio *thevterdar* vocant, nomine quidem suo *Zkender Celebiam* nuncupatum), heu miserandum et tam afflictissimum quam contemptissimum mancipium agerem. Comperit autem patronus ille (si modo homo barbarus ac tirannus ita appellandus est), me utcunque scire literas latinas, utpote quibus paulo ante Quinqueecclesiis, licet brevi quidem tempore, operam dederam. Itaque mox illic traditus sum sacerdotibus sive doctoribus eorum, quos ipsi vocant *hoyalar* ad discendas mahometicas literas. Sperabat enim ita me vel induci, vel urgeri posse commodius ad denegandum Christum. Verum mihi tunc illud in memoriam percurrebat, literas his parum conferre, qui illis apposite et in loco uti nesciant, non Hercle magis quam cithara prodest ei, qui ad canendum usum illius haud accomodare novit. Denique nihil ex affectuum impotencia agere, sed pocius ex rationis iudicio res meas instituere, et posthabita vanitate temporali, solidam atque perpetuam foelicitatem preoptare et sequi malui. Spretis igitur illorum literis et opinionibus, expedivi artem tubicinariam, qua instructus bella frequentare, et per occasionem ex barbaricae ac idolatricae tirannidis iugo auffugere possem. Porro re succedente ex voto meo, artis eius discende gratia. commendatus fui ad magistrum caesaris tubicinem, qui *Chalate* in urbe proxima habebat aedes (cui nomen erat *Uzta pervanna*), quo in loco inquietudine, laboribus et afflictionibus variis me conflictari oportuit. Nihilominus cogitatio fructus propositi retinebat me in

illis difficultatibus; ac quod dicitur: spes praemii minuebat mihi vim flagelli, eamque spem post aliquantulum temporis praecio non emptam, sed pacientia adeptam habui deo propicio. Per id temporis sequente videlicet anno 1533, circiter mensem septembrem legatus ab Hungaria a Johanne rege Stephanus Werbeczi ad caesarem Szulimannum cum pompa non modica advenit, et memoria teneo quendam Gritti Ludovicum, nothum (quem Turci appellabant nomine *Frenk begh oghli*, idest dominum seu filium Italicae prosapiae), valde gratum tunc in aula Turcarum caesaris et familiaritate, usuque graeci idiomatis cum passa Ebrahimo coniunctissimum fuisse, cuius palatium in summitate supra Chalatam urbem et supra tophanam caesaris extabat, ubi et tentoria Werbeczi planeque in propinquo tophanae colloccata erant (sic autem Turci vocant domum aerariam, ubi conflantur et reconduntur machinae bellicae ex aere factae). Postquam igitur legatum illum advenisse audiveram, occulte accessi, deprecans, me ex manu mahometica, si posset, in suum famulicium transferret. Verum ita responsum ab eo tuli, quod et si vellet, nullo praecio me redimere posset, summi enim viri me esse mancipium, eum nec egere pecunia, nec me venumdaturum esse. Sicque multorum hominum boni et mali sermones animum meum obstupescere faciebant. Consultis demum illius duobus sacellanis et quodam Hieronimo Adurno doctore, animadverti, clam me et furtim finita legatione una cum illis discedere posse. Cum itaque uno vespere in curru ipsorum occultatus fuissem, in festo undecim millium virginum mane discessimus, et *Spendorobum*[1] usque, quae est ad Danubium e regione Hungariae civitas munitissima, die tercio ante festum Catharinae virginis pervenimus cum destinatis a caesare Szulymanno comissariis, quos vocant *cyavoglar,* qui scilicet pro custodia et administrandis ubique victualibus ipsi Werbeczi aderant. Comitantibus istis nos, neque in via, neque in curru manus iniicere persecutores mei in me unquam acesi fuerunt; et putabam tot dierum itinere iam me periculum omne evasisse, nec quenquam me ulterius persequi, siquidem stationem semper habebamus in tentoriis iuxta villas aut civitates, nec aliquis ex Turcis praeter commissarios in tentoria nostra venire ausus fuit. At postquam in civitatem Spendorobum, sitam in ripa Danubii fluminis, aliquot nostrum ingressi fuimus, mox exclamant alta voce Turci unacum persecutoribus meis: me esse profugum illum et mancipium supremi thesaurarii, pro quo comprehendendo emissi tot aspera itinera et molestias susceperint. Facto igitur in me impetu, remotis Hungaris, detentus et captus, de novo plagis et verberibus additis in cathenas detrudor, compedibusque ferreis constrictus, atque custodiae traditus, dura premente bruma, et variis opprobriis subsannatus tantisper, donec fatigatis equis propriasque molestias demerent, postea iterum in equo Constantinopolin retro in aulam perducor.

---

[1] Nunc *Smederevo.*

Interea, iam castris motis patronus meus supradictus cum basca Ebrahimo in bellum contra Persas profectus fuerat, caesare adhuc Constantinopoli remanente, vernumque tempus expectante. Ibi per magistrum curiae sive provisorem (quem vocant illi *kyhaia*) iussus post dies aliquos e carcere produci, lataque capitali sententia, prostratus humi, baculis bis binis crudeliter caesus, tandem quasi semimortuus relictus fui. Postera die his non contenti, plantis pedum in instrumentum velut in laqueum iniectis (quod Turci vocant *falaka*), me ita miserrime caesum decumbere fecerunt. Hinc paulatim curatus, postremo et vi circumcisus, atque iterum ad magistrum tubicinem loco pristino restitutus fui. Ecquid dicam aliud, nisi in talibus aut in similibus poenis et erumnis, pii discant deum semper sibi adesse solatio, iuxta illud psalmi 49: invoca me in die tribulationis et eripiam te et glorificabis me. Cui et Ecclesiasticus consonat, capite 27: vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis. Proinde ethnici quoque nos ad patienciam adhortantur, ut illud opud poëtam:[1]

Nate dea quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Et apud Píthagoram: Quotque diuinis fortunis mortales dolores habent horum quamcunque partem habeas, aequo animo fer, neque aegre feras.

Erat itaque eo tempore bellum quod dixi, motum contra Persas iussu Turcarum caesaris, quod continuabatur indesinenter per triennium, iuchoatum anno domini 1533 sub finem. Siquidem verno tempore post et ipso caesare subsequente cum reliquis copiis in quartum et quintum annum duravit. Demum excussa omni molestia belli, Szulimanno caesare rerum potito, atque Babilonia capta, et sub iugum redacta. Subinde, tum et repente illa victoria patroni seu domini illius, cuius mancipium fueram, sanguine cruentata ac polluta est; lata enim, nescio quas ob caussas, sententia caesaris in illum fuit, tradicionis eum notam incurrisse (a quo maiore formidine et callidiore timiditate omnium illorum vita pendet), mox que eiusdem iussu suspensus, et porte urbis Babiloniae affixus, triduo ibi antequam sepeliretur in terrorem conspectui publico expositus fuit. Quid enim hic estimare poteris adversus malorum regum impotenciam tutum esse, aut quo consilio, quo remedio effrenate eorum tirannidi occurras, apud quos, nihil pium, nihil pensum est, nec ius, nec fas, nec racio quicquam valet, quorum pectora nulla pietate formantur.

Interea bassa Ebrahim, qui solus Szulimanni caesaris stemmata prae ceteris tunc gessit, iussit per commissarios, meae artis complices, nonnullosque ex pocioribus mancipiis Constantinopoli existentes, omnes subiici et astrictos esse suae servituti, qui, et de victoria et capta Babilonia, ita ut iussi erant, triumphum denun-

[1] Aeneidos, l. V., v. 710, ed. Gossrau.

ciantes, totam tum perambulabant, tum personabant Constantinopolin. Commissum erat hic a caesare ut omne genus laetitiae non tantum in victoriam, sed et in sui nominis gloriam (quod Turci vocant suo vocabulo *donanma,* id est ornamentum victoriae) celebraretur. Cuius sententiae consona haec verba Ovidii astipulantur:

Victorque volentes per populos dat iura
Victaque pugnaci iura sub ense iacent.

Itaque omnes turpitudines, luxus, libidines, crapula, lasciviae, pudoris prophanacio, libere in euneium (?), obscena convivia noctu dieque impune et summa licentia per octiduum exerceri conspiciebantur. Erant et in plateis omnes vici illorum, domus et testudines purpura et pannis splendidissime exornatae. Nec deerant ubique custodes vigilantissimi baculati, quas vocant Turci *haszazlar,* qui rixas et discordias arcerent et tumultus atque homicidia publice committi prohiberent (hoc enim inveterati moris est, et observant, quociescunque victoria potiti aut regnum, adepti triumphantes sese obscenis baccabundi involvunt). Hoc genere stultitiae imo magis contumeliae coguntur omnes inhabitatores Christiani cum Turcis pariter sese polluere, quibus hoc dictum merito ascribere possum: video meliora, proboque, deteriora sequor. Addi huc potest et illud psalmi: et cum viro electo electus eris, et cum perverso perverteris. Vidi tunc Chaelate, in proxima urbe, venetorum mercatorum testudinibus tabulas affixas figuris et imaginibus pulchre concinnatas, quae, haud dubie historias seu fabulas aliquas repraesentabant. Erant ad quamvis tabulam duo carmina ascripta, quae memoriae mandata hic subiicio:

Non modo mortales omnes, sed et ipse triumphans
Caecus amor pharetris vincit et igne Deos.
Nigra pudicitiam superat mors, namque trucidat
Omnia, quae tellus, pontus et aer alit.
Mors non cuncta coepit quanquam metat omnia falce
Post mortem siquidem splendida fama manet.
Nil nomen nil fama iuvat nil candida virtus,
Tempus enim rapido singula dente vorat.
Cedit amor, cedit pudor, et lethum, inclita fama,
Tempus, quod solum non perit, usque manens.

Tu autem domine in aeternum permanes.

Considerabis hic pie lector, quid ex his omnibus perspicitur, quam vere illa dicta sunt, ut Ecclesiastes primo: „vanitus vanitatum, et omnia vanitas". Idem septimo: „cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi letitia est". Et Esdre 4, capite 13: „beatus homo qui vitam suam disponit in sapientiam". Nunc redeo ad propositum. — Cum itaque tanto post intervallo, caesar et bassa Ebrahimus iam cenfecto bello babilonico domum se recepissent, et circa inicium quadragesimae proximae suae, quam ipsi observant per dies triginta a novilunio mensis, quem *robazan*

vocant, usque ad sequens novilunium, ubi *baryam* (poschatis nomen est) celebrant: ecce miserabilem et tragicum casum, qui paucis deinde diebus interiectis subsecutus est. Etenim iam imminente illa solemnitate paschatis, et die forte octava antea, noctu in aula caesaris, capite truncatur dictus bassa Ebrahim, quem adeo charum et propinquum sibi caesar habuerat, ut quicquam sine eo neque a dextris neque a sinistris ageret, multa enim prospere gesserat ad commodum caesaris acer consilio, gratus populis, militum cohortibus liberaliter explicuit munera, et quamplurimos ad sublime erigi valuit fastigium, quanquam istud ambigi potest de eo, quae perstrepuerant, christicolam fuisse occultum, et de contracta coniuratione ad imperatorem Carolum scripta eiusdem per Barbarosam intercepta dictabantur; alii aliter in caput caesaris subornatum iri, foedus eciam cum Persis inisse spargebant, vicit ergo utcumque cupido saepe sui racionem. At tandem ibi miserabiliter trucidatus, clam involvitur, et nescitur ubi sepelitur, publice enim in conspectum non est prolatus amplius Post haec ex aula et uxor illius eiicitur, bona proscribuntur et publicantur, et in fiscum caesaris invehuntur. Haud dissimile praemium et vite sue exitum, veluti dux Parmenion, ab Alexandro Macedonum, hic Ebrahimus a Szulimanno tulit, quorum nomina quanvis attramento scripta, polluta tamen sanguine commemorantur. Vixerunt enim cum iis, quorum, ut poëta sic ait:

Nescia sunt humanis precibus mansuescere corda
Et qui visceribus miserorum et sanguine vescuntur atro
At ubi rare habentur virtutes, rara sequitur et foelicitas
Item, non diu et semper spirant omnibus venti secundi.

Addam huc et proverbium turcicum, quo utuntur ad similia, idest, „bunardaen aerak' oglan tangrye iakonder“, quod nil aliud sonat, quam „ab aulis potentum procul existens deo est propinquus“. Cui et illud poëticum consonat: „Exeat aula qui vult esse pius“.

Ceterum hic equidem dici non potest, quantus ibi terror invaserit et concusserit omnes. Ceptum est postea quaeri de mancipiis arte excultis, inter quae et ego iam tercio productus, et in servitutem caesaream translatus fui, anno domini millesimo quingentesimo trigesimo sexto. Tandem sic obtinui diploma regium, et libertatem deo propitio, salariumque adeptus sum, idque non sine labore, verum scilicet illud esse comperiens. Venare ubique tuum commodum ubi prospexeris, et habitare utile ubicunque melius et commodius potueris.

Verum ubi libertatem adeptus essem, et veteris adhuc periculi memoria non exutam, praesentis fortunae cura solicitaret multo spectata cum labore, cui me vix tutius committerem, et explicitus magis possem reddi cogitabam, memor veteris huius proverbii, uti paulo antea annos quattuor expertus eram, dum scilicet in fugam me cum Werbeczi commisissem: crux, cumulus, plecta hominem

docent, quae sit via recta; perinde, glaties concreta, verbera dura, torrida vincula, semper mihi erant in oculis, quae antea sustinui, et cui generi vitae me tradam tunc cogitavi. Sed paulo post meliori stipendio fui conductus, propter tubae officium favente numine, ad capitaneum Arabem quendam, qui tunc circiter mensem martium in classe ex Aegipto, Alexandria iussus pro informacione indiaci belli advenerat. Is namque Szulimanno videbatur ingenio et consilio parere et utilis esse, alioquin celeber natione Arabs de reliquiis aule zoldani, per quem ocultata diuque voluntate caesaris commissa est ad bassam in Memphim perferre. Quem postquam audiveram repetere velle per insulas Aegiptum, relicto caesaris stipendio me illi in ministrum seu tubicinem applicui, non quidem maioris, quod mihi dabat stipendii gratia, neque quod in Aegiptum libenter proficiscerer, sed ut ex insulis me commodius committere in fugam possem (quippe ita me posse illorum votum fallere sperabam). At ubi in *Chium* et *Rhodum* insulas ventum est, contra meam voluntatem secus accidit, neque deflectere, necque secedere potui; sed recto et inevitabili itinere ad Alexandriam Aegipti perlatus fui. Ibi commutata denique aura substitimus ad recreandas vires nostras, aliquantulum morae et quieti indulsimus omnes. Erat enim valde dives capitaneus ille et proprias aedes habebat in suburbio, ac rerum omnium copia abundabat. Deinceps profecti in camelis nocturnum iter ingressi, venimus *Raesetum* oppidum, haerens in ripa fluminis Nili, quod distat ab Alexandria quasi quattuor aut quinque milliaribus (castrum *Damiata* ibi est a sinistris, quod a longe vidi sed non accessi). Siquidem pro detinendis advenis in Raeseto est elegans balneum super ripam fluminis Nili, in quo valde reficiuntur per laevacrum et consolidantur advaenae a conflagratione aestus defatigati. Porro Raeseto vecti per Nilum flumen ad *Alchairum*, italice sic vocant, quam latine *Memphim*, Turci suo idiomate *Miszier* appelant, magnam atque inclitam urbem pervenimus, idque triduo postquam Alexandria fuissemus egressi; ubi cominus convocatur in aulam capitaneus, salutatur bassa, tractatur consilium, postea ceptum est mandatum exequi.

Atque hic in terra Aegipti per biennium mihi perseverandum fuit quo ad usque in *mari rubro* perficiebantur naves et classica expedicio. Circumferebamur subinde sepius nocturno itinere, id propter aestum, et ardorem solis aquarumque penuria ad alia atque alia loca, nunc ad mare rubrum reparandis navibus intenti, nunc Alexandriam recurrentes ad inspicienda et ordinanda negotia domesticae familiae.

Hic commemorabo aliqua terrae et situm Aegipti.

De balsamo primum.

Interea cum familia bassae bis accessum habui ad hortum balsami, milliari ab urbe distantem, ubi fertur Christus inffans aliquantisper hospicio exceptus fuisse, cum metu Herodis in Aegiptum

profugisset, sicut Mathaei secundo legitur. Hic de balsamo quidem peritioribus cedo, docerique me permitto, et nihil a scriptoribus certe vetustis accipio: neque unquam didici, quidam ei tribuunt vocabula tria, ut audivi tradere Plinium, videlicet *xilobalsamum*, lignum vel corticem balsami appellari; *carpobalsamum*, fructum balsami (quem ibidem neque audivi nec vidi habere); *opobalsamum*, liquorem ipsum nominant. Verum Plinius certe visere omnia in mundo non potuit, ideoque potuit ipsi contingere quod dicitur: errare hominem et labi posse. Nec existimo omnia genera questionum ab uno tantum auctore peti posse, sed pocius pluribus idem cognoscendum esse, quae quisque optima et compertissima tradiderit, praesertim cum audita et visa narrare diversum sit, tenere. Quanquam etiam Erasmus Roterodanus ita tradit, figurarum sive vocabulorum varietas, non verborum lectione, sed magis ratione summitur, et idem eundem Plinium ait dixisse: stultissimum esse non optima quaeque ad imitandum proponere. Itaque quanquam nulli suam autoritatem detraho, adeoque me magnis illis viris comparare, nec volo nec possum. Tamen hoc mihi concedet aequus lector, ut simpliciter tantum prout vidi, et meis manibus in illo ipso geniali loco contrectavi: de arbuscula balsami et liquore loquar. Habet certe folia, prout coniecturare possum ad eum modum, quo apud nos in hortulis maturum piretrum, quod *thareon* et Arabibus et Hungaris dicitur, sed paulo tenuiora et breviora folia, ramosque similes, non altiores, sed certe firmiores, et semper prout intellexi, mense aprili exstillat liquor ipse (me eo nanque tempore semper absente). Arte quidem amputatur et colligitur liquor odoris eximii; neque nascitur in mundo praeterquam in eo loco, ut declarant Arabes, etiamsi excerpere ex illo loco, ac plantare coneris alibi. Sunt autem duo loca sibi vicina in uno horto ubi nascitur, neque ampliori spatio constat quam opulenti viri horreum unum. Id quod ego bis vidi, neque contentus videre tantum, sed et virgultum vivum ex favore obtinui, quod radicitus evulsi, et in urbe defodi, ut ibi radices ageret, sed frustra, tandem enim exaruit, cuius et particulam mecum adduxi et habeo etiamnum. Sed postquam arbuscula arida fit, vel exiccatur, odore et liquore statim privatur. Duxi et alterius generis mecum particulam ligni, scilicet de monte *Syna*, ex quo Mosis virga fuisse fertur, et idem genus ad montes Syna raro reperitur. Quod et si gloriae aut praecii nihil adferat, tamen pro memoria retinere mihi iucundum est.

Caeterum et de fructibus terrae Aegipti, qua usus sum per biennium.

Non erit absurdum si brevem hoc loco commemorationem inseram: caerasa et merasa illic nec vidi, nec habentur, et quanplures alii fructus, quos Europa nostra producit, desunt. Cassia illic habetur, sicomorus, seu ficus fatua, quae vocatur, et palmae arbores ubertatem sui fructus generant. Et est dulcis nimirum ac

elegaus palmae fructus, similisque nostris glandibus, sed grossior et pinguior longiorisque staturae. Arabes *churma,* nostrates *caricas,* aliqui et *dactilum,* vel *datulas* vocant, et exiccare solent in aestu solis, veluti apud nos damascena pruna, et conduntur in utres sicque perferuntur pro itinere. Item pira et persica, exigua pomaque. Vinum malvaticum purum ab insula Creta adfertur, id charum et rarum. Nec aliud genus vini ibi reperitur, praeter id, quod fit ex siccatis uvis a Iudeis et Graecis de longinquo a Frigia et Pamphilia invectis; decoquitur autem addendo aliquid ex speciebus et herbis, ut ita dolia impleantur. Plus enim ex czukaro illic cum aqua diluitur, et consummitur, quando ex vino bibitur. Producit quidem et uvas terra Aegipti de genere malvatici, sed in hortulis tantum idque parum, quarum instar digitorum longitudine grana reperiuntur, et plus carnosa quam aquosa, et tantum comeduntur non exprimuntur, tempore messis, de quibus ad festum Johannis baptistae recordor me comedisse. Ligna item rara sunt, virgulta quidem magnatibus aliunde et a longe per Nilum advehuntur, quibus pistatur, et coquitur illis, vulgus plus stercoribus carbonibusque ad focum utitur et stipulis omnis generis combustioni obnoxiis. Caulibus etiam de oleribus diversis non nostri quidem generis abundant omnibus, Arabes unum genus caulium *cholkasz* vocant, quod valde in usu apud illos habetur, lactucas, caepas, petrosolium, et huiusmodi similium fertilitas; lini et leguminis omnis generis copia, pepones et melones duplicis generis, et sane admodum magnum genus unum melonum, illud *battycha* Arabes appellant, et sunt aquosi nimium, dulces et per longum tempus durabiles, saepe refocillat aegrotos eorum usus. Orizam, et hordeum, et triticum optimum, et czukari in arundine generatur magna copia, quod et excoquitur ibi. Limones, aurea poma duplicia, id est narancz, morus duplex, et unum aliud genus, quod vocant Arabes *musz,* romana lingua arbitror vocari *meloparadisi,* est et id genus rarum et charum. Nescio unde adfertur, stipitem seu arborem illius non vidi, sed fructum tantummodo comedi in aula bassae, et est crocei coloris, suavis nimirum et instar cucumeris, tenuis et mollis, nec diu durat, neque vidi unquam in aliis locis. Nuces, indiacas quas appellant, vidi et earundem nucleos comedi, sunt enim magnitudine instar anseris ovorum, ea non illic generantur, sed advehuntur cum mercibus ex felici Arabia, de India, et sunt nostris salubriores.

De Animalibus.

Item pullorum, gallinarum, avium magna abundantia, nec anserum copia deest, pisciculos affatim praebet Nilus similes his, quos hic nostrates Hungari vocant *derghecz;* lucios et carpones illic non vidi, aliosque quamplurimos, quales in flumine Danubio reperiuntur. Praeterea pecoribus, camelis, burdonibus, mulis, equis, bubalis et asinis, ovibusque abundant, ac habent illius regionis oves caudas

admodum latas et pingues. Caeterum leones et elephantes, quos vidi vehementer grandes, servabantur aliqui in aula. Simias triplicis generis in urbe vidi, et quoddam animal, cameleopardum puto. Eminet collo longo, dorso protervo, pedibus anterioribus longis, posterioribus breviusculis, capite et pilis simile vaccae, staturam habet instar cameli, Arabes vocant *zurnapa*, animal illud, neque id praeterea unquam vidi, nisi in aula Aegipti. Vidi et crocodilum unum bis ad bassam in aulam perductum, ligatum anterioribus et posterioribus pedibus per Arabes iuxta ripas Nili arte quidem captum (quod et illi observant, pluris excellere ingenium hominis, et in homine magis racionem, quam in brutis naturam valere), expositunque exercitio iuvenibus id quidem pro spectaculo publice proclamatum. Iussit bassa in conspectu suo tentare armis squamam illius, quorum arma penetrare forcius seu vulnera infligere possent, quod plerisque pro delectatione fuit. Habet vero hanc proprietatem crocodilus, prout tradunt Arabes: saepe solet aestuanti die egredi ex flumine Nili, ad varii generis sementa ripae fluminis propinqua (nam in Nilo flumine complures nascuntur), et prostratus humi volutari delectatur, somnoque sese exponit; denique assueto loco arte capitur.

De moribus Aegipciorum et quidem institutis vite humanae.

Non libet mihi aperte proloqui, quae et qualia in Aegipto vidi etc; bis celebrant Aegipcii pascalia Mahometo vendicata, quemadmodum et Turci. Accedunt praeterea reliqua bina enchenia sive bacchanalia, quae eciam in singulis annis celebrat Aegiptus; primum tunc, quando peregrinantium Arabum ad Mecham (maxima quandoque cum turpitudine) peragitur expeditio, in qua Mahometiste aedem sacram (ut putant) a Mahometo sibi vendicatam in cultum dei frequentant, et in memoriam ipsius solemniter observant (etenim Aegiptiorum bacchanalium ludorunque celebrationes deorum illorum festa sunt, et honos tribui isdem eis putant). Deinceps quando Nilus fluvius emittitur tempore inundationis (o bone deus, qui tot humani generis scelera tam pacienter toleras!) quanta cum solennitate et gaudio colluvies omnis impudicitiae et turpitudinis tunc effunditur et prostituitur cum lasciva saltatione, tum opere gestientes. Apud quos et quid potest esse sanctum vel pudicum, qui aetatem ita suam imbecillam et praesidio indigentem libidini suae depopulandam foedandanque substernant. Vere nec aequare solummodo sed et superare malitiam Sodomorum tempora atque exempla istiusmodi cognoscas. Dum utique in orbe et ubique deest omnis vigilantia, nec ullum scelus imperpetuum apud nullos eradicatur. Bis me praesente et semper in mense julio exundavit vehementer Nilus, cuius crescenciam valde observant Arabes et ad auctam lineam super columna petrea in capite insulae in medio Nili ad hoc firmata advigilant. Exitu patefacto, quod memini factum die divi Jacobi Apostoli, permittitur per vicos aliquot in urbe

diffluere, quorum hostia post inundationem et ante clauduntur. Et sunt quidem pagi a longe, quorum valles et cisternae tempore inundationis implentur aqua prataque irrigantur pro anni sustentatione. Nec praeterea pluit in terra Aegipti, sed imbres raro ex nebulis cadunt, quae ex vapore quandoque insurgunt et ex rore matutino humor existit.

Hic de nostris choreis
(quae sic dictae, quasi ubi hominum corda ruant).

Respectu Aegiptiorum aliquid dicendum duxi. Et huc me compulit partim illorum vitae improbitas de his mentionem facere, partim nostrorum corruptio, nec non piorum iuventuti ne forte aliqua utilitas, quibus in hac vita nihil iucundius aliud magis esse potest, quam vitae aeterne meditatio, in quam oportet omnes omnibus bonis studiis et moribus incumbere; mores autem hominum mendatium esse sine honore et timore dei, et confusio illorum cum ipsis sine intermissione, Ecclesiasticus ait 20. Choreae istae more nostro publice nec in Aegipto nec apud orientales ducuntur, apud nos quidem frequentantur nimis effuse; et inter multas Bacchi laudes magnifice primarium locum obtinent; idque quod non solum corporis delicias, sed et animi molestias his elui posse aut effugere videantur. Age vero, ne cui videar difficilior ob ea, quae hoc loco insero, mea sic est ratio, teste Lactantio, qui et ipse sic asserit in libro *de ira Dei*, capite 16: esse quosdam mortales liberalibus et sanioribus natos ingeniis, qui omissis vanis arguciis persaepe a labe atque peste detecta revocari et flecti ad meliora honestis monitis possint, iuxta quod dicitur: pudor optimus innocentiae, et fidelis timor est custos. Si quis igitur prius intueatur aevo nostro, quanta perinde ut ex encheniis et ludibus Aegiptiorum, ita apud nostrates mala atque absurda propeque inter se similia, iam ex choreis iam ex poculis saepe oriantur, quemadmodum perspicuum est. Si non affectu carnali, certe cordis luminibus, subinde per haec corrumpi et transferri ad exitium, praesertim lubricam et iuvenilem aetatem, sicut *Genesis* testatur, quod omnis caro corrupta sit et semper prona ad malum. Et Seneca praeclare Romae dixit: vitia vino concepta, eciam sine vino valere. Satis hinc certe edocebitur, choreas iuxta cum poculis nihil aliud esse nisi instrumentum sathanae et proprissimas furiarum diabolicarum impulsiones, ad comfusionem libidinum, quae excecant oculos, provocantque corda hominum ad lasciviam et immundicitiam. Nimirum, quae est alea martis, haec est et insania mentis, et haec inter cetera vitia quis credat curam esse sapientie advestigandum imitari volentibus iam moris est, et quod enim penitus infixum est animis hominum multoque usu confirmatum inveteravit, ac veluti in naturam abiit, subito tolli sine magna pernicie non potest. Vitandae ergo sunt choreae et eorum spectacula omnia, nequid non solum vitiorum pectoribus insideat, sed ne cuius nos

voluptatis consuetudo deliniat, et a deo atque a bonis operibus avertat. Constat enim bonos malorum consuetudine saepe depravari. Legitur identidem Matthei 14, de saltu et chorea Herodiadis filiae, quae, saltu lasciviaque viri sancti Johannis baptiste caput impetravit, dum vino expletus Herodes promissum exhibere non dubitat, cuius mentem gravatam ebrietate factique tandem poenituit. Quanquam et David reperitur saltasse coram plebe et archa Domini, Regum 2 capite 6, cum enim illa introduceretur, exultavit et tripudiavit cum gaudio, sed non more nostro duxit choream, quippe solus saltans, non cum puellis at coram levitis ad gloriam Dei, quod ex eo quoque patet, quia ab uxore Michol despicitur, nec impunis evadit ipsa. Non igitur locum obtineat apud christicolas vana institutio, sed gaudium sit vite corruptae et pessimorum morum emendatio, ut et Ecclesiasticus nos docet, 9 capite, de vitandis periculis pudicitiae, et vulgare proverbium est: „alea et chorea rem et pecuniam saepe dissipat et perdit."

De pyramidibus Aegipciorum regum, inter quas figura unius descripta cum enarratione brevi.

Quando quidem non omnibus datum est omnia perambulare aut videre, narrabo et hoc, quod mihi perlustrasse visum fuit operae precium. Tempore scilicet mensis januarii et februarii anno domini 1538, quando visebamus equos magnatum remissos ad gramina et pascua in terra Aegipti, et iam seminata capata lentibus nostris similia, servantur in pascuis equi eorum ad ulteriorem ripam Nili. Tunc uno dierum mane complures ex aula asinos conscendimus, armatique pervenimus deambulando usque ad structuras altas sex piramides appellatas, duobus ab urbe milliaribus in planitie sitas, quas aliqui ferebant constructas fuisse a Simone Machabeo supra sepulturam patris ac fratrum suorum, ut legitur simile libro primo capite 13 Machabeorum. Alii vero affirmabant, a pharaone olim et a regibus Aegiptiorum in sepulturam illis esse constructas, quod est verius. Turci enim eas vocant *phiraon daglar*, id est, „montes pharaonis". Ex quibus duae sunt nimirum grandes et conspiciuntur a longe, reliquae quattuor sunt minores, lapide polito constructae et quadrangulares omnes, quarum ima omnium spaciosiora sunt, alciora in acutum coeunt, et in unam grandem, quam tantum aliqui, antequam ingressi fuimus, illius latitudinem emensi sumus, per singula latera (prout recordor) bonos passus pedum centum quadraginta sex, quod dicitur turcicho ideomate videlicet *krok alti korak;* cuius piramidis ab imo et uno hostiolo est via angusta. Porro tenuem funem nobiscum dispositum, et per longum trahentes, nec non cum lucernis instructi per varios meatus, tenebris obnoxium iter, emetiebamur; nunc in altum, nunc in demissum, loca declivia, alias ascendendo, alias descendendo; ac ubi ad medietatem usque piramidis intus pervenimus, moles quaedam instar saepulchri sub testudine magna nobis apparuit, eaque ex

marmore albo miro modo lubrice fabricata, quae cum manu tacta sonum explicabat et edebat, aeque ut aes seu vitrum tinniens. Valde autem timendum erat, ne lumina nostra extinguerentur, alioquin ex tenebris etiam pro itineris duce funem habentibus, nequaquam nobis evadere licuisset. Multi quidem vespertiliones reptitabant ad lucernas nostras; illos Arabes eciam *jarasza* vocant. Interim foris ex sodalibus aliqui in cacumine advigilabant, ne nos opprimerent Arabes Cingani. Vix in duabus horis egressum et ingressum absolvere potuimus. Post exitum reliquis sodalibus ingressum admisimus cum simili apparatu, qui eo non pervenerant. Post haec ascendimus aliqui in cacumen altum per gradus quadrangulares, polito lapide omnes; piramidis autem altitudo equare vel excedere latitudinem vix potest. Etenim in cacumine tam latum spacium est, ut tentoriolum commode unum quis ibi sistere posset, quod tamen cum ab imo conspicitur, putatur vix hominem posse sedere supra, atque ibi ego tuba cecini sodalibus. Sic perlustratis piramidibus redivimus in urbem Memphim. Haec ita de terra Aegipti simplici declaratione aliqua protulisse per me satis sit.

(Sequitur penna delineata imago pyramidis, quae, cum nullius sit momenti, hic omittitur).

Profectus in indiacum bellum ex terra Aegipti.

Finitis itaque in terra Aegipti duobus annis, et navibus iam impositis *mari rubro* (rubrum quidem non est id per se, ne colore quidem abhorret a ceteris, quod plerique ignari rubere aquas putant, sed causa est ista nec alia maior: marmore rubro littora eius et scopulis rubeis certe abundans crebris, indeque procellis et per impetum fluctus agitatum, quandoque videtur attrahere inde a marmore rubro colorem rubrum), quod extenditur alias magis, alias minus latitudine, nec est alia praeterea causa nominis, vel coloris. Sed ad rem. Concitatur tandem et inchoatur bellum illud indiacum iussu caesaris contra Portugalenses, qui paulo antea iam expugnarunt regulum e regno Zambri idolatram, capta eiusdem civitate regali *Deu* nomine dicta, ab illis portugalice *Dio* appellata. Qui cum resistere hosti se non posse sentiret, confugerat per legatum ad bassam Szuleiman existentem in Memphi primum, postea et ad caesarem pecunia missa opem postulaturus, cuius causa bellum hoc indiacum instructum fuit, idque tractatum per multum temporis in aula non sine dolis.

Igitur missus fuit Szuleiman bassa gubernator Aegipti, potens armis, bellicis cum machinis militibusque anno domini 1538 in festo Johannis baptistae. Datis velis per mare rubrum, quippe arridebat haec occasio Turcis, ut quos non tam pietas amicitiae, quam spes et cupiditas praedae saepe pertrahit in bellum, quod et apud nostrates, haud dissimilis intentio saepe fit, quos non tam

hostilia arma, quam propria vicia frangunt, hinc illud dicitur: „nulla fides pietasque viris qui castra sequuntur."

Itaque venimus in primis ad *Thoro* oppidulum, quod est in terra Madian, in deserto Arabiae a montibus Syna non procul, ubi in vehendis et exponendis mercibus ex Aegipto, aut felici Arabia seu India aptum emporium est; exponunturque ibi merces Arabum, hinc in camelis adportantur et exponuntur in Aegipto. Et post dies hinc multos appulimus ad civitatem *Gydam* in petraea Arabia, quae est et ipsa maritima civitas subiecta iam antea Turcis, simile emporium perinde Thoro. Tandem et ad felicem Arabiam et ad portum urbis *Aden* circiter mensem octobrem venimus; hic diuque cunctantes, delitescebamur, variantibus Turcis consilia. Demum regulus ex Aden percontatur sentenciamque requirit, prorsus ut ille Vergilianus:[1]

Quisquis es, armatus, qui nostram qui tendis ad urbem,
Fare age, quid venias iam istic, et comprime gressum.

Hic bassa missis legatis ad regulum urbis Aden, arte et blandiciis ei persuasit, oblatis eciam muneribus, ne videretur iniquae aut indigne hoc petere, ut pateretur classem turcici caesaris, velut hospitem unacum militibus in interiorem portum ingredi sub praetextu comparandorum victualium pro pecunia. Fuit sane tum temporis Aden primaria civitas felicis Arabie non situ solum, sed et opere munita, cum propugnaculis in tutissimo loco, cui ab ortu solis adiacent praerupti et excelsi montes, perinde exusti, et ad radices eorundem montium fundata est civitas ipsa, et ab occidente tutissimum portum maris habet, atque in alto proximoque scopulo fortissimum propugnaculum eminet, id e latere meridiei, ex quo propugnaculo per singulas noctes, antequam a Turcis caperetur, ignem flamivolum cum scintillulis demissum excutebant Arabes, converrebatque, quod conspiciebatur provinciis a longe ardere, designantes, hostem seu Turcam presentem adesse. Caeterum in ea urbe propter altitudinem extendentium montium exortus sol ante horam septimam in aestate, hibernis diebus ante octavam conspici non potest. Dixi, Turcam misisse legatos ad regulum huius urbis Aden, mahomaeticae secte, qui ubi hoc modo postulatis ingressum tandem omnibus admisit, postea et ipse, tum ad colloquium, tum ad convivium eadem arte et vafricie basse pertractus est, cui tum forte solennes dapes et tristia dona libabat, qui post dies aliquod in navim descendisset quartusmet, capciose salutatus exceptusque, blande prima fronte nonnisi leticiam et amicitiam mense regali et opiparis epulis adhibitus somniabat. Verum ubi post convivium, nescio qua occasione inventa, et de quibus argutiis, tum miser sentire demum cepit improborum munera non esse sine dolis, ac si non antea, tunc nimmis magno suo malo expertus est, longe prestare convivam habere domi quam convivatorem esse. Tum in-

[1] Aeneidos, l. VI., ed c. p. 285.

terea milites complures civitatem ex industria ingressi praetextu querendi victualia (ita quod non poterant vi, fraude assequi solent). Atque hac voce solati ad bassam denunciat significantes, posse illum regulum eludi resistereque adversariis ipsis; si rediens in civitatem res et copias suas instructas haberet, quas adventare fama perstrepuerat, satius ipsis Turcis visum fuit praevenire quam praeveniri, quod et apud Ovidium (?) simile sic legitur:

Consule quaeis aetas longa magistra fuit
Et cum fortuna, statque caditque fides.

Itaque per absentiam reguli occupantur portae et capitur Aden civitas, moxque ipse regulus producitur et super arborem ratis in altum suspenditur quartusmet, et conspectui suorum civium exhibetur et huc accomodari potest hoc Vergilii[1] dictum:

Huc omnis turba ad portus effusa ruebat,
Cernit ibi mestos et mortis honore carentes.
Exoritur procurva ingens per littora fletus;
Unum pro multis dependitur caput.[2]

Infelix ille, quae tanta animum illius dementia cepit, qui ita se vanis promissis ludificari passus est, male malis credulus, nec observans vetus hoc dictum: Nescit ille blandiri qui non vult mentiri, sed non tantum mentiri secus promissum multi solent transire. Atqui saepe hoc accidit hominibus nimia simplicitate inprovidis, ut talibus praebent nimirum hospicium, a quibus sibi paratur exitium, et in memoriam huius rei subieci hos trimetros:

Insignis Aden civitasque regia
Cum regulo subacta fraude turcica,
Pugna cruenta capta Zebetho altera;
Quo non scelesta penetrat gens armis dolo.

Populus, ubi conspexit ita regi suo illusum et fraudolento cum convivio circumventum esse, magnopere expavit, et ut truncus sine capite, ita turba illa sine principe, consilii inops subiugata, et civitas in servitutem et ad imperata redacta est in quam mox milites praesidio collocati provido scilicet bassae consilio, ne, si quo videret infortunio se a Portugalensibus opprimi, seu territum, vicinum sibi deesset refugium. Neque enim post terga Turca patitur adversarium, quod destinata impedire posset, aut moveretur. Estque hoc genus hominum ut astutissimum ita presentibus et futuris circumspiciendis longe intentissimum, praesertim cum causantur regnum affectare, et haec verba Plauti, quae hic subiicio, nos admonent, quae in exemplum nobis nostraeque aetati ascribi possunt:

Tum denique homines nostra intelligimus bona,
Cum quae in potestate habuimus ea amisimus.

---

[1] Aeneidos, l. VI., ?
[2] Idem, l. V., tertius versus, ed. c. p. 256, quartus p. 259.

Et Vergilius Aeneidos:[1]

> Nos, patria amissa, dominis parere superbis
> Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.

Porro cum iam Aden civitas in potestatem turcicam devenisset, ingressus eam bassa, dato signo proclamare iussit, ne civium illorum bona seu merces venirent omnino in praedam (detruncarique permittit ex vilioribus unum in terrorem caeteris in porta media speciosa urbis), sed unusquisque rebus suis uteretur libere.

Ibi tunc vidi quidem praecio vili circiter sub finem mensem octobrem copiam recentis zinziberis in cimbis parvis in portum advectam, cuius folia mihi non fuere conspectu, sed radices recentes tantummodo degustavi, et sunt multum asperiores, quam ubi exiccate fuerint. Cortici zinziberis primo albus color est, et postquam mercibus exponitur et in Aegiptum variaque loca advehitur, colore rubro tandem tingitur, ne vermium corrosione pereat.

De pipere etiam ibidem aliqua audivi, sed non vidi, cuius stipulas declarabant nobis Arabes similes esse stipitibus cepis rubri seu porri nostratis, et sicut in his in aestate nigrum semen in summitate capitis generatur, ita ad eundem modum et piper generari, quanquam istud pro comperto non loquor, sed audita et declarata tantum reddo.

Caeterum sinus Arabicus in finibus Aden suscipit originem, inde videntur Abessinorum Aethiopiae montes et conterminia, hinc et Oceanus late diffusus praebet navigantibus amplum et vastum ingressum. Denique Abessini, qui vocantur Aethiopae, quorum de genere nigra mancipia in terra Aegipti et in Hierusalem vidi habent loco baptismi facies charactere ignis munitas in medio frontis, et ab utroque levo et dextro oculo, qui unius dei trinitatem apprehendentes, sub Johanne presbitero degunt habiti pro christianis. At illorum ceremoniae nostris ceremoniis in omnibus non conveniunt. Tantummodo promissionem divinam de Messia ac trinitatem divinitatis amplectuntur. Sentiunt se per Thomam Apostolum conversos, prout ego intellexi. Demum et illi captivantur in mancipia et abducuntur per Arabes mahometistas, veluti hic nostrates per Turcas. Et nemo putet ita potentissimum florere *prete*, uti vocant, quemadmodum nostrae relligionis romanum pontificem. Alioqui certe blandiretur ipsi.

Ex Aden felicis Arabiae urbe egressi.

Reassumptis itaque viribus, et victualibus in naves abunde repositis amplo nos Oceano commisimus, expansisque velis delati nimio flatu impetuque ventorum decem et novem dies noctesque pariter in maritimo cursu consumpsimus, similes nimirum illis de quibus sic canit Vergilius, Aeneidos III.:

---

[1] XII., ed. cit. p. 598.

Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis.
Vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor,
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullae
Apparent terre, coelum undique et undique pontus.

Et praeter nauigavimus in Oceano insulam quandam nomine *Ormosat*, quam conspeximus a sinistris, et ad confinia *Kalekuth* pervenimus. Unde demum bassa caepit Portugalenses adoriri, quem sanguine pecoris horrere constabat, humano tamen inhiare caepit, et iussit obsidere civitatem regiam illam, *Deu* nomine, munitissimam, iamque antea a Portugalibus occupatam atque captam, quam, extractis e navibus bellicis machinis in aridam, caepimus oppugnare, et moenia fortiter contundere insultusque facere, id fere per dies 40, ex altera parte maris capitaneus ipse faciebat idem. At eo multo felicius Portugalenses audaces resistebant et dimicabant cum Turcis in obsessa urbe, multique cecidere Turci in impetu pugnae, et nihil effecimus neque profecimus. Accensus itaque furore bassa Suleiman, frendens, cum videret sauciata fractaque iam multo labore suorum militum membra, exhortatur, et sparsa voce exacerbatos sic acclamabat: O othmanli milites et amici, quos vivere fas est, et quos dulcis patriae honor spesque certa praemii expectat, omnibus enim hic honor unus; occurrite saltem posticae turri, additisque prope similibus verbis. Nunc animis opus est, nunc pectore firmo, quum iam nunc aut deditio tentanda, aut extrema queque mors ipsa perferenda! Tantum effatus furens militem iussit progredi. Tandem convertimur ad turrem, id est propugnaculum unum, quod erat stadiis II ab urbe praesidii loco, in eo collocati milites Portugalesi, octuaginta viri, qui demolito propugnaculo illo capti, tandem distributique sunt omnes in turcicam classem.

At ubi post menses duos cepit apparere armata classis Portugalensium et opem ferre suis, protinus terror non exiguus bassam invasit ibi, praesertim cum cognosceret per exploratores multo plures et fortiores imminere sibi, nec posse se illis resistere, et iam tonabant bombardis utrique terrorem mutuo incucientes, distantibusque inter se magno intervallo, et res utrinque ad cruentum atque anceps proelium iam spectabat. Cernebat enim bassa contra se classem illorum facile (cum flatu ventorum) invehi posse et prosperare, iamque praesentis periculi species simul omnium nostrorum corda et animos horrore perstrinxerat. Quibus subit: convocatis, velut vates, rumpit e pectore haud dissimilem vocem:

Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur.[1]

Paulo post repente iussit imponi machinas bellicas in classem, et aqua impleri naves, quasi proelium contra hostem commissurus, ad noctem tandem unam tuba et buttina clangitur, Turca in fugam convertitur intermissa obsidione. Acceptisque captivis octuaginta

[1] Aeneidos, l. V., ed. c. p. 218.

viris et perductis nobiscum usque Aden, et a Zebetho civitate non procul ad quandam ripam foras educti, et una hora decollati sunt ab uno tortore pariter omnes, in quos, sic sevit amor ferri et scelerata insania belli. Nec praeterea quidquam victoriae adeptus Turca in India, sed haec inanis, cum dolo fuit huius belli gloria, quod est omnibus ita assuetum, si eciam vanum tamen non parum iactatur.

Eramus quidem in ipsa expeditione belli cum classibus quinquaginta et cum quattuor galionis per integrum annum, videlicet 1538, inchoatum in festo Johannis baptistae, et iterum ad aliud festum Johannis baptistae anno 1539. In qua quidem expeditione ego vi ac iure gentium stipendio conductus fui, tubaque ex officio cecini ac inservivi Turcis, sicut optime pro comperto habent ista omnia Venetorum aliqui testimonium mihi ferentes, qui circiter tempore illo propter dissidia unacum invectis mercibus in Alexandria Aegipti cum duabus conservantie mahunis fuerunt detenti et nobiscum pertracti ad hoc bellum trahere navigia, quod me eloquentioribus narrare relinquo, videlicet, qui eo non veneram illorum acta scribere, sed semper tantum curabam effugere.

Dixi iam, sicut ab Aden ad portum ulteriorem in Indiam proficiscendo in amplo Oceano dies noctesque decem et novem cum vehementi flatu ventorum consumpsimus, sic et in redeundo graviter triginta quatuor diebus noctibusque ad Aden usque pervenire potuimus, alias mari tranquillo. Tunc in Oceano ter visus est nobis caete grandis, belua inusitate magnitudinis, et semel non procul emergebat a classe nostra, cuius solummodo dorsum apparebat conspectui nostro, instar magnae rupis aut domus unius, quantitatem seu imaginem illius narrare non possum, praeter quod vidi cum delectatur mari tranquillo, aquas evomere solet in altum instar quantitatis magne turris, quod conspici navigantibus potest a longe, fere ad sex vel octo aut ultra milliaria in superficie maris; et quamplurima horrenda et miranda vidi, quae hic commemorare omitto, et nemo est, qui monstra marina scriptis aut verbis satis enarrare queat.

Caeterum classis capitanei in qua ego tuba ex officio inservivi, praecedebat reliquas semper, quae ferebat ardentem lampadem noctu conspiciendam reliquis omnibus in alta puppi, ne errarent disperse sequentes, quod verisimile eciam apud Vergilium sic descriptum est:[1]

Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen; adhuc alii cursum contendere iussi.
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua detorquentque; ferunt sua flamina classem.

Rursum posteaquam in Aden recreati pluribusque militibus confirmati, hinc revertimur ad portum propinquiorem *Zebetho,* ibique

---

[1] Aeneidos, l. V., 1 et 2 v., ed. c. p. 261, 1 et 4 v. ?

collectis et perlustratis militibus et tormentorum machinis extractis e navibus, pugnatum est cum praefecto Zebethi, profligatisque Arabibus Saracenis, eorunque pocioribus trucidatis demum capitur et Zebethum civitas. Sic Szulimanno et Arabia felix in servitutem subiicitur. Itaque quoniam vidi Saracenorum Arabum vires imbecilles esse, minutosque exangues et excoctos: nec robore pares unquam Turcis futuros, nisi ope vicinorum et ab extraneis subleventur. Tandem a Zebetho ad *Gydam* in Arabiam Paetream redimus. Atque ibidem in ea civitate recognoscunt omnes inhabitantes naciones (si fame libet credere) omnium nostrum parentem Evam humatam esse. Et reperitur illic in mari rubro quoddam genus ligni, *juszur* illi vocant, quod valde nigrum est, et inprimis dura arbuscula et quidem in magno precio habetur. Submerguntur Arabes cum instrumentis ferreis in profundum ibi, maxime cum sint natatores praecipui, habentes instrumentum, quo per nares suspiria contrahi possunt, nec arbusculam illam evellere secus possunt nisi radicitus praecidatur. Hinc legibula seu sphaerule oratorie conficiuntur, de quo genere et ego unum tale legibulum pie memoriae regi Ferdinando Viennae anno Domini 1549 obtuli, quod genus ligni puto latine *ebenum* nominari. — *Mecha* autem civitas inde distat longius a portu maris rubri duorum dierum itinere, in qua templum per Mahometum deo suo vendicatum dicitur, et observatur honorifice a Mahometistis prout antea commemoravi. — *Mydina* vero in hac regione civitas altera est, quae distat a Mecha itinere dierum septem, sicut intellexi, in qua sepultum Mahometum esse tradunt impostorem illum. At mihi sepulturam illius visitare aut eo ire non libuit neque placuit.

Hic commemorabo de victualibus aliqua.

De cibo et potu vili quidem, et est aliquid mihi dicendum. O pie deus habent illi pro comperto, quos diucius excipit mare navigantes, quam dura fame et siti praemuntur! Insuper tetris flagris ceduntur, hi, quos misera necessitas praebet, et urget trahere navigia. Semper profecto secum habent haec tria supplicia: famem, sitim, tempestatem horribilem, et hostem sevientem, ut nihilo tuciores saepe futuros in navi quam in mari, quemadmodum et poëtica haec vox indicat:

Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, et turpis Egestas,
Terribiles visu, formae, Lethumque, Laborque.[1]

Hic non loquor de christianorum victu, quibus habitus et victus distinguitur, et interdum in crapula aliquid abusius insummitur. Nobis certe aquam foetidam eamque ad mensuram et raro recentem, biscotum panem mucidum vermibusque scaturientem, carnem

[1] Aeneidos, l. VI. 275, ed. c. p. 279.

parum fumatam, cepas cum turpi sale caseoque, raro oleum olive, acetum et aleum dabant. Haec per integrum amum dabantur nobis edulia, vinum ne auribus quidem auditum, et ut dicitur: tempus aliud, alii hospites, alios requirunt cibos. Paulatim itaque demum redivimus ad Thoro oppidulum et ad mare Suff, *Szues*, unde solveramus classem.

Quid sit mare Suff.

De huius nominis ratione haud scio aliud posse dici, praeter id, quod Arabes oppidulum *Szues* ad portum maris rubri nunc incolunt et appellant, quae appellatio vicina est cognomento maris *Suff* ita, ut alterum ex altero nomine ortum habere videatur; puto autem utrumque derivari a montibus *Beelsephon*, affinitate scilicet loci permotus. Dicitur et olim Aegiptiorum temporibus magnam ibi fuisse civitatem in propinquo, quam arbitror in nostris bibliis nominari *Phiairot* (Exodi 14, 2), cuius certe amplissima apparent vestigia, quae oculis propriis vidi, et dirupta fundamenta perambulavi, praesertim, quando parabatur turcica classis ibi anno Domini 1537 et 1838. Atque *Magdalum* puto appellatam turrem fuisse illam, cuius fundamentum apud cisternam conspicitur, et est vicina ad mare Suff e latere, imo penes viam intrando oppidulum Szues ex Aegipto; quae cisterna distat ab oppidulo milliare medium, unde et hodie aqua fruuntur Arabes illic in locis existentes. Hinc in camelis et utribus adfertur illis, nec est praeter ea aqua ad bibendum ibi, paululum quidem amara est, de qua quam pluries usum habui, dum eo loci commoror. Et qui iam ad montem Syna ex Aegipto contendunt, non veniunt ad cisternam illam, neque ad oppidulum Szues, sed ante et a longe declinant, sic coguntur circuire extremitatem maris rubri, idque fere duobus milliaribus a sinistris. Nam mare illud Suff in sinu illo Arabico singulis diebus augescit, crescit et decrescit cum magno tractu, alias ad diluculum reciprocare videtur, alias post meridiem. Id illius elementi, id est maris rubri, natura subito in suum fraetum redit et excurrit. Porro sunt et adiacent illic valde excelsi montes a meridie, contra Szues oppidulum et contra olim Phiairot ad dextrum cornu, quibus cingitur et clauditur ad mare usque meridies. Illos non dubito appellare *Beelsephon*, prout accepi ibi, quorum e regione per planiciem et inter Szues id est inter Phiairot duxit Dominus Israhelem ad mare recta, et castra ibidem ponere Tandem et coacti sunt inde pertranssire coarctante eos undique augustia, siquidem a dextris Beelsephon montibus, a sinistris civitate Phiairot insinuabantur (Exodi 14), unde pharao post terga sequebatur illos. At sinus ille, ibi, ubi filii Israel pertransierunt rubrum mare, vix est latitudine milliaris, equidem ea affirmare sustineo, quod vidi ac expertus vera loquor, cum ibi suscepto bello in Indiam navigavimus, tam abeundo, quam in redeundo semper illo in loco fluctu fremituque mare insaniit et procellis excepti fuimus. Arbitror autem

a montibus illis, Beelsephon dictis, inchoari nimbos, et sic tradunt Arabes, qui saepius quandoque cum mercibus ex Thoro oppidulo usque ad Szues locum illum penetrant, affirmantes semper ibi quandam tempestatem sibi ob tare. Distantque montes illi a conspectu Szues quasi milliaribus duobus ad latus dextrum, quae ego prope perambulavi cum capitanei familia in camelis quidem. Tunc praesertim cum Arabes ex Aegipto erant conducti ad naves trahendas, qui incumberent remis anno domini 1538 in mense iunio, rebellantibus postea istis amisso stipendio, belli metu territi in fugam sunt conversi, quos altera pars persequebatur gladio, et capitaneus ipse, sedens super mulam cum reliqua sua familia, coëgitque illos rursus ad obsequium servitutis, cui ego adfui et inserviebam tuba. Dixi oppidulum esse Szues in margine maris rubri, ubi et naves construebantur, in quo extabant Arabum tuguriola fere ad triginta, et castellulum unum, in quo commorabatur capitaneus cum sua familia, reponebanturque in illud nautis et navibus nece saria, cuius curae fuit ex officio naves et artifices sepius providere, quos vocant *chalaffagilar*, sunt autem hi artifices eorum vocabulo, qui stuppa in picem cum bitumine intincta, navium cancellos poliunt atque interliniunt. Et quociescunque ex Aegipto proficiscebamur ad mare rubrum, semper trium dierum itinere eo pervenimus, per totam noctem properantes splendente saepe luna, valde autem parum in die propter ardorem et aestum solis, arenas enim vapor aestivi solis cum accendit, cuncta torrentur, haud secus quam continenti incendio flagrare videntur, propterea nocturnum iter tolerabile est, et semper camelis usi et omnia necessaria victus nobiscum deferentes eciam pro animalibus. Atque ibi in solitudine saepe nobis penes viam videbantur struthiones, alias grege maiori, alias minori, quos cum persequeremur concitatis camelis, illi subnixis pedibus et extentis alis sublevabantur, magis apti et velociores ad currendum quam ad volandum sunt.

In eadem solitudine quasi in media via, utpote in finibus *Ethan*, est quaedam cisterna, profunda nimis, sed aquis vacua, sumptu et expensis Aegipciorum regum effossa, qui viatoribus videlicet aquas invenire et exhibere ibi posse arbitrati, sed frustra, nec ulla enim aqua inventa est; profunditas tamen illius plus sexaginta cubitorum esse dicitur, apud quam aliquocies substitimus, et ad quam explor ndam ex aggere illius saxa iniecimus, quorum prolapsu ingens strepitus et per longum intus excitabatur exaudiebaturque, nec ausus fuit aliquis nostrum ad hostium illius ire aut introspicere aliter, nisi prostratus humi et fune praecinctus ab aliis teneretur. Adeo terribile chaos in illud barathrum despectantibus prominebat. Caeterum quicunque ad mare rubrum vel ad montem Syna gradiuntur ex Aegipto, necesse est ad illum locum venire, nisi metu Arabum Cinganorum moveantur, complures enim quandoque ab eisdem ibi expoliantur et trucidantur. Qui nulli regum tributo subditi tantummodo praede sunt dediti, illi nominantur Arabes Cingani.

Denique, unquam vidi in terra Aegipti aliquod genus vehiculorum, praeter sub bellicis machinis rotas; sed et trabes et baasa, et arborum truncos, lignaque omnia, ex quibus naves constructae erant mari rubro, plerunque per mare mediterraneum aliunde et ex montibus Libani et a Pamphilia invecta, per Nilumque in Aegiptum, postea artificiose in camelis usque ad mare Suff adportata memini.

Absoluto itaque bello indiaco, profectus fui ad peregrinandum Syna montem.

Finito itaque bello indiaco, redivimus in Aegiptum, ubi libertate et licencia de novo impetrata, et dimisso stipendio, peregrinationi me dedidi. Peregrinanti vero mihi multe et varie saepe obiecte offensiones fuerunt, quae me adeo perturbarunt, ut a recto vivendi proposito quodam modo me avocarent, verum iter ingressus non conquievi, donec perveni eo quo constitui. Primum cum ex mea devocione et propriis impensis me ex Aegipto contulissem ad visitandum *Syna* montem cum comitibus Graecis, Jacobitis, octavo die ianuarii anno domini 1540. Non procul aberravimus a vestigiis ducti populi Israhel ex captivitate pharaonica per desertum solitudinis, quorum locorum noticia (velut paulo ante de iis mencionem feci) Arabes, Graeci, Jacobiteque mihi declararunt, praesertim ubi populus mare Suff pertransierat in desertum Sur (Exodi 15); ibi complures conspicui erant nobis albi colles velut arietes, de quibus puto cani psalmum 113.: Montes exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium. Inde pervenimus ad eum locum ubi illis tabernaculum situm fuit in Helim, iuxtaque septuaginta palme ubi erant et duodecim fontes aquarum, eorum foncium e sex aquam bibi, tres dulcem aquam, alii tres amaram paulatim effundunt, et non longo meatu evanescunt, id quod pro miraculo habui. Alii sex fontes obstructi sunt, et palme deficiunt. Decima quinta demum die ab Aegipto per solitudinem ad montem Syna perventum est, omnia necessaria, quae ad victum spectant, cibum et aquam in utribus una deferre oportuit, proecio conductis camelis; et cum plurimis comitibus proficiscendum fuit, valdeque timendum et cavendum ab Cynganis, id est a montanis Arabibus, qui saepe viatores exspoliant ac depredari solent. Porro iuxta radices montium *Syna Oreb* in monasterio exceptus fui, apud chaloieros, quibus commendatus eram per literas a patriarcha Aegipti, duodecim diebus cum illis permansi, qui me bina vice usque ad cacumina utriusque montis Oreb et Syna perduxerunt atque vestigia veterum miraculorum declararunt, ossaque sancte Chaterine virginis commonstrarunt, prout infra ordine conscripta et quasi depicta conspici possunt. Decimo tandem tercio die, exhibitis gratiarum actionibus, valedixi illis et descendi unacum duobus chaloieris inter montes ad Thoro (ibidem extra vicum in scopulo uno apparet quaedam magna testudo, et in ea calidum antrum et profundum,

ex quo vehemens vapor calidus evomitur absque fumo, multique balneo sicco ibi fruuntur, et ego usus eo fui).

Nactus ibi demum in comitatum Arabes cum mercibus, redii iterum in Aegiptum, et commoratus ibi aliquot diebus, postea in simili comitatu recta ad *Gazam,* olim Philisteorum civitatem, inde Hierusalem sub finem mensis marcii perveni, anno suprascripto. Veni autem eo scilicet ab Aegipto per desertum *Pharan* quindecim diebus, quemadmodum et iter montis Syna tot diebus confeci. Deinceps Hierosolimis viginti octo diebus ea, quae charta mea de locis eciam illis habet infra consignata, perscrutatus sum, et antiqua vestigia observavi.[1]

Cumque Hierosolymis me itineri accinsissem, dato mihi salvo conductu in cenaculo domini a fratribus (erant quidam ex eorum ordine in carcerem coniecti per Turcam propter dissidia cum Venetis habita) properantibus hinc mercatoribus aliquibus versus Damascum, venimus recta ad *Sychem,* ubi fons optimus vico sub finem adiacet, ad quem fuit servator cum muliercula Samaratina sicut Johannis 4. legitur. Ex eo optimam et elegantem aquam pro potu habui. Inde per *Samariam* et sub montem *Thalor* venimus, quem, ne putet aliquis, amplitudine vel excelsum valde esse. Inde *Capernaum* civitatem, et ad mare Tiberiadis, quod et Galileae dicitur, nec est procul ab ipsa civitate stagnum illud. Profectus inde veni in *Dothaim,* ad cisternam Joseph, de qua Genesis 37. legitur, in quam a fratribus suis proiectus fuit, inde venditus; quae, aquam elegantissimam nunc continet, et praetereuntes potum inde exhauriunt Posthac ad flumen *Jordanis* et super pontem, quem vocant *Jaboch*[2], et *Damascum* tandem venimus, ibi per octiduum sum commoratus. Homines alit diversarum nacionum, fluviolis amaenis abundat, Arabes in ea reliquos numero superant, non nigri quidem sed subalbi coloris sunt.

Hic commemorabo breviter aliquid de flumine Jordanis.

Flumen Jordanis summit a montibus Libani originem, certum est, et ut etiam aliqui nostrates tradunt, ex fontibus duobus tantum, cum sit verum, ex quampluribus scaturire Atque montes excelsi illi ab occidente Damasco adiacent, quorum altitudinem et latitudinem ex Damasco pertransivi usque ad maris portum, et ad civitatem Tripolis descendi. Civitas ea munita et quasi tripartita est, in faucibus Ciliciae celebre emporium. Caeterum quanquam ampliorem interpretacionem incolis ibidem, illis pocius committo. Non est igitur nimium amplus Jordanis fluvius, neque nimium profundus. Similis est Wago fluvio, qui scaturit a montibus Liptovie *Tharkal havasa*[3] seu *Thatri* dictis, et excurrit penes Trenschinium rapide ad eundem modum, ubi Jordanem pertransivi, praeceps de-

[1] *Charta de locis sanctis Palestinae deest in utroque codice.*

[2] *Jacob,* in codice vindobonensi.

[3] Karpat-hegyek ?

volvitur et celeri cursu ingreditur duo stagna, mare *Galilee* et lacum *Genesareth*, quem praetergressus, postremo intrat clemenciore alveo in mare Sodomorum, quod et *mortuum* dicitur, in quo nunquam exundat neque minuitur, sed in eo lacu consummitur. Spumas audivi aliquas nigras colligere illic velut resinam seu bitumen, quod asphalton graece dicitur, valde utile est pro medela pecoribus.

Tripolim civitatem Turci *Traebolosz* appellant, et elegans ibi smigma de cinere arborum ex montibus adiacentibus conficitur; olim Graecorum civitas erat, alit et ipsa Armaenios, Graecos, Arabes, Judeos, et Turcas maxime omnium genere institoriales.

Nactus igitur hic, conscendi navim turcicam et per mare sive pelagus, quod est contra Ciliciam, venimus in Pamphiliam, regionem fertilem, et in civitatem Attaliam (nam istic exponebant onus), navigantibus autem Tripoli videbatur nobis a sinistris *Cyprus* insula. Posteaquam solvimus *Attalia*, circumivi pedes cum aliquot Turcis et Graecis per partes Phrygie, Turci vocant Anattoliam, sed plurimorum oppidulorum nomina comprehendere omittam. Tandem tranavimus in Chium insulam. Et antequam traiecti sumus in portu, ibi acriter aliqui ex Turcis, scalae marine prefecti, resistebant mihi multa cum disceptacione, quibus fingebam Constantinopolim me ire, ad quod iter maxime videbatur mihi apposita negociatio. Itaque rem per multa licet dispendia eo tantem (laus deo) deduxi, ut ex illa disceptacione compendium quasi quoddam maioris industriae adeptus mihi viderer. Non enim multorum locorum notitia instruit tantum linguam hominis, verum eciam prudentem et consilii divitem quandoque efficit; quandoquidem prudentiam aliud non esse dicunt, quam quid consentiat aut repugnet, aut comitetur, et quid quaeque res in se contineat, animadvertere iuxta hoc dictum: iniuriam condonare misericordiae est, cavere autem sibi prudentiae est. Verum ut ita longinque peregrinationes addunt aliquam prudentiam homini, ita plurimum habent periculorum. Et persuasum affirmo, natura sitientibus cognoscendi res novas et varias regiones, tucius orbem obire in tabula geographica, quam cum multis molestiis peragrare, seu ferre erumnas, in Asia et Affrica.

Insulam quam dixi *Chium,* Turci vocant *Szakosz* et ipsam in ea urbem, quae in hortulis habet quoddam genus gummi *mastix* appellatum, albi coloris est et optimi odoris; nascitur in arboribus, valdeque consolidat hominum purgatque dentes. Hic cum salutatis et consultis fratribus ab eis in monasterio fuissem exceptus hospitio. Post dies aliquot abiecto turchali habitu commendatus nauclero, navim conscendi cum mercatoribus christicolis, navigantibus in Siciliam, et post dies fere quattuordecim ad portum civitatis metropolitane (quam *Meszanam* vocant) pervenimus. Ibidem fere tot dies nos expectare licentiam egrediendi oportuit. Cavent enim sibi valde in insulis, et est pro consuetudine illic, navigantes repente a longinquis, propter metum, statim non admittere in urbes,

ne tabem aliquam vel luem ex aëre corrupto adferant illic. Caeterum in insula regio illa populosa omniumque rerum fertilis, et unum genus caseorum longa quidem forma exprimitur ibi, optimi saporis, quos vocant *caschavali* suo vocabulo. Atque mons *Aethna* conspicitur ibi, per dies noctesque perpetuo fumum eructans, cuius descriptio apud Virgilium sic legitur Aeneidos 8:

Insula Sicanium iuxta latus, Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quem subter specus, et Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnea tonant, validique incudibus ictus
Non secus, atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.

Postquam admissa venia intravi civitatem Meszanam, casu fortuito mercatorem quendam, nomine Hyeronimum, Genuensem, obvium reperi, quem antea familiarem Alexandriae in Aegipto habebam A quo exceptus hospicio, aliquantisper ibi quievi, memor tunc temporis veteris illius dicti: „neque divitiae, neque dignitatum apices hominem satis tueri possunt, unum et summum praesidium est, complurium amicitia."

Hinc demum auspiciis bonis profectus in classe hispanica, quae advenerat ad mensem octobrem ex Affrica, Neapolim appuli. Ubi postquam milites commorati paululum, subito tandem datis velis Genuam accessimus, ibi relictis classium praefectis et graciis actis sub finem mensis decembris *Romam* veni. Romae exceptus hospitio fui non procul ab aede divi Petri apud reverendum dominum Paulum Scyndinum eo tempore suffraganeum ecclesie Zagrabiensis. Verum non multo postquam Romam ingressus morbo ibi correptus fui. Ac qualia praeterea ibi expertus sim, tacitus omitto. Inde venimus *Anchonam* et ad portum maris, ubi cum navim conscendissemus, paulo post tempestate super nos valida coorta, et intumescente mari exanimes metu omnes, tollebamur in altum in fluctibus, qui similes montibus erant, si conferantur, multi superius, alii aliter se devolventes, rursum quocies demittebamur, videbamur dehiscente terra ire in barathrum. Tandem sedata tempestate post triduum absque iactura ad *Fiumem*, Dalmatiae civitatem traiecti sumus; Dalmatae *Raekam* illam vocant. Itaque propicio domino redii in oppidum *Methlykam*, hinc *Zagrabiam*. Tandem et in patriam Sclavoniam intra decennium memor huius dicti quod refert ita Juvenalis:[1]

Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et immemores non sinit esse sui.

Peragratis etiam in Stiria aliquot civitatibus Rakespurg, Petovia, Varasdino, postremo quae me excepit et alit utcunque in senectute misere, in Austriam, et in Hungaria Posonium veni.

[1] Ovidii Eleg. lib. I, 4.

Haec ita de peregrinatione mea et rebus istis, que experientiae meae innotuerunt breviter aunotare volui, quae quamvis (ut supra dixi) forte non omnibus grata erunt. Reperiuntur tamen passim pia corda, quae paenam et iram Dei metuunt et huiusmodi admonitiones a quovis homine oblatas grato animo suscipiunt et amplectuntur. Et fieri potest, ut rebus obscuris, sicut aiunt, lucem adferat quandoque umbra, id quod et apud veteres sic dicitur: „saepe etiam stultus, fuit oportuna locutus".[1]

---

[1] *Compendium mee peregrinationis breviter.*

Cum sriberetur ab incarnacione domini annus eius millesimus quingentesimus tricesimus secundus, tempore illo rex Thurcarum Sulimanus, validissimo exercitu crudelissime in Hungaria civitatem nomine Kewzegh oppugnabat, et re infeliciter gesta, per Sclavoniam, in qua ego in lucem prodii et educatus sum (patriam meam dulcissimam), iter faciendo, ad propria redire contenderet, vastatis multis locis ac depopulacionibus factis, inter captivam multitudinem captus et ipse, perductus sum Constantinopolim usque, ibidem multa gravamina per quatuor annos perpessus apud prefectum temporis illius summum thesaurarium regis, nomine Zkendercelebia, cuius mancipium fueram, jussu denique regis strangulato patrono, iterum redactus et adstrictus servituti regie, sic postea obtento diplomate regio ex voluntate divina. Nihilominus paulo post contra meam voluntatem vi perductus per quemdam capitaneum arabem ad Alexandriam Egipti fui, inde Kairum, olim Ninive, turcica vero lingua Myzier vocatam, atque ibi perseverans annos duos, ex inde hortum balsami aliquocies visitavi, atque edificia alta ultra Nilum piramidas appellatas, quas Simon construxerat super sepulchrum patris et fratrum suorum, ut legitur libro primo 13 capite Machabeorum. Finitis interim duobus annis et classe rubro mari imposita jussu regis Thurcarum bellum concitatum, gubernator Aegipti eunuchus, nomine Zulyman bassa contra Portugalenses adoritur, cui ipse vi ac iure gencium impulsus usque confinia maioris Indie serviendo et pugnando preterii in regionem iuxta *Kalykuth*, ubi summi idolatre resident, oppugnantes civitatem *Dio* seu *Deu* nominatam, a Portugalensibus vero occupatam, eramus autem in ipsa expedicione belli in mari rubro atque oceano per integrum annum. Hinc redeundo divertimus ad confinia felicis Arabie in civitates *Aden* et *Zybeth* vocatas, deinde in petrosa Arabia ad *Gydam* et *Mekam* quam vocant, demum venimus ad locum unde navigio classem solveramus. Bello finito atque libertate de novo mei impetrata, fui deditus peregrinacioni, ac mihi peregrinaute plurime obiecte fuerunt offensiones, adeo me que sepius perturbarunt et a recto vivendi proposito adversarunt: primum, cum ex mea devocione me ex Aegipto contulissem ad visitandum *Synai* montem, non procul aberrans vestigia ducti populi e captivitate faraonica per desertum et ad mare *Suff*, quod mihi (ut superius dixi) Arabes, Greci, Jacobite declararunt, presertim mare Suff ubi populus progressus est, ibi non longe tabernaculum situm fuit, juxta septuaginta palme et duodecim fontes aquarum, de quibus ipse sex fontibus aquam bibi, alii sex obstructi sunt et palme deficiunt. Decima vero quinta die per solitudinem ad monasterium montis veni, omnia necessaria, que ad victum spec-

Descriptio sive figura montis Synai atque locorum aliquorum eiusdem brevis declaratio.[1]

Primum refert scire monasterium haberi et situm esse in valle sub monte *Oreb-Sinai*, apud locum Rubi, et ab utraque parte montibus munitum, videlicet a parte orientis montes ruptos non admodum altitudine excellere, qui adiacent velut maceries ad radices monasterii. A parte vero altera videlicet meridiei montem *Oreb* constare in propinquo, in quorum medio situm est monasterium, et in templo monasterii locus Rubi dicitur et observatur. Ibidem dive Catharinae virginis ossa in theca albi marmoris conservantur. Atque fratres chaloieri graece professionis incolunt monasterium illud, apud quos exceptus hospitio fui placide et benigne duodecim diebus. Commendatus illis per literas a patriarcha Aegipti, anno domini 1540 in mense ianuario, a quibus per varia loca in circuitu montium, et ad summitatem cacuminis utriusque montis Oreb et Synai bis perductus fui, mihique plurimas res memoria dignas

---

tant, cibum et aquam deferre mecum oportuit, et cum plurima comitiva proficiscendo, valde et timendum et cavendum a Cinganis, ut ita dicam a montanis Arabibus, qui sepe viatores spoliant et depredari solent. Mansi enim apud chaloieros in monasterio montis in mense ianuario duodecim diebus, anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo. Commendatus per litteras a patriarcha Aegipti, qui me bina vice ad montem utrumque Syna receperunt et ossa Chatherine virginis atque vestigia veterum miraculorum commonstrarunt, ut hic statim subsequenter eciam figurative consignata conspici possunt. Inde redii Aegiptum, postea recta *Gazam* atque *Hierusalem* veni; nec secus per desertum cum plurima comitiva proficiscendo quindecim diebus de Aegipto quemadmodum eciam in itinere Syna montis veni et in Hierusalem viginti diebus, eaque charta mea de locis eciam illis habet consignata perscrutans et vestigia antiqua sollicitans. Cumque de Hierusalem me itineri accinxissem, dato mihi salvo conductu a fratribus (erant enim plurimi eo tempore propter discordiam Venetorum cum Thurca in castro captivi), veni recta ad Sychen, ubi aiunt sepulturam Joseff, et est ibi fons Samaritane, de quo fatigatus aquam bibi. Inde per Samariam et ad montem Thabor, Capernaum, ad mare Thiberiadis, quod et Galilee dicitur, veneram postea ad cisternam Joseff, in qua per fratres suos projectus fuit, est enim elegantissima aqua in profundo, deinde ad pontem Jacob super fluvium Jordanis, et ad Damascum, preterea per montes Libani ad civitatem Tripolim descendi, inde Pamphiliam et Ciliciam, sed plurimarum civitatum nomina comprehendere omittam, tandem Rhodum et Chyum veni, inde navigavimus Siciliam, in qua est metropolis Mezana, ibidem mons Ethna continuum incendium eructans, denique Neapolis, inde Jenuam, postremo veni Romam, inde profecturus felicibus auspiciis redii patriam.

(E codice bibliothecae palatinae vindobonensis, num. 9528).

[1] (Prima pagina fol. 21 subtus glutine adhaeret alteri folio scripto. Equidem puto, propterea quod per errorem; est enim repetitio folii 26).

ibi ostenderunt, velut et antea in itineris mei enarratione commemoravi.

Sciat autem pius lector duos excellere et haberi nimia altitudine montes apud Synai, quorum alter *Synai* simpliciter, alter *Synai-Oreb* nominatur, quos tantummodo vallis profunda a parte occidentis separat, et ideo montem *Oreb* dici puto, ut distinguatur ab altero, in quem solum ad verticem Oreb Moses ascendit, in quo quadragesimam observavit et tabulas cum praeceptis accepit, Exodi 24 et 34; Heliamque prophetam eundem Oreb montem ascendisse constat, 3 Regum 19. Atque mons ille Oreb pars Synai montis dici potest, quia nec latitudinem superflua nec longitudine apparet aliqua, sed altitudine nimia erectus tantum instar turris seu pyramidis, cuius ima montis spaciosiora sunt, alciora in acutum cacumen exurgunt, et quasi sub forma trium tentoriorum erigitur in altum unum super alterum, et tercium desuper ad summitatem arctius, quemadmodum in figura descripta hic aspici potest.

Alterum montem qui dicitur simpliciter mons *Synai*, constat esse huic vicinum et propinquum e regione occidentis ut dixi. At is videtur superare magnitudine et nimia altitudine montem Oreb, et quasi scabellum respectu huius illum esse. Is fumabat et ardebat totus igne, non mons Oreb. Super hunc dominus descendebat in flamma ignis, Exodi 19 et 20, unde conspiciebatur Israelitis gloria domini (nunc apparet quasi exustus mons ille. Siquidem et Moses ex monte Oreb conspicabatur transeuntem super hunc montem gloriam domini, cum desiderabat videre faciem domini, perterritus igitur in vertice Oreb sub petra absconditur, dexteraque domini protegitur, Exodi 33 et 34. Alioquin terribile erat visui montem totum Synai igni ardere, et eo Mosen ascendere; sed ut testatur et ipse in principio 19 Exodi, cum ait: ascendit Moses in montem ad deum vocavitque eum dominus de monte. Et Deuteronomii quinto scribitur: quid est omnis caro, ut audiat vocem d. i viventis, qui de medio ignis loquitur, quanquam uterque mons operiebatur caligine nubis, et de caligine nubis dominus loquebatur Mosi. Atque in hoc monte toto intra lapides perpetuo hoc signum conspicitur, videlicet, si exsculpserit particulam aliquis statim ut intus velut imago arboris cupressi appareat.

Et quisquis in monte Synai se fuisse iactat, ita deprehendi potest, si et hoc, et reliquam signorum seriem teneat, quae mihi bis cum duobus chaloieris ascendenti observata sunt. Et primum cum ascendimus montem Oreb, venimus ad rivulum scaturientem et manantem aqua satis in alto loco. Inde alcius egressi, pertigimus ad sacellum fundatum in nomen gloriose Virginis. Hinc procedendo ad portam ex muro constructam, et super illa crux est exsculpta. Deinde et hinc alcius ascendentibus, apparuit nobis porta altera, illa se occludebant chaloieri in monte, Arabum metu ducti, monasterio olim nondum exstructo. Sic enim ipsi mihi referebant, et verum est, certe non undequoque pro cuiusvis arbitrio patere ascensum propter ingentes et abruptos scopulos (nam undique

abrupta et abscissa semita aditur), rursus et inde progressi venimus ad medietatem montis, ibi in medio altitudinis sub una grandi petra Heliam prophetam commoratum esse narrabant, prout legitur 3. Regum 19. Atque iuxta petram situm est sacellulum in memoria Haelie prophete, ibidem in propinquo paludem habere, sive stagnulum instar piscine, et iuxta paludem silvestras capreolas conspeximus. Demum in altum perreximus, et ad summitatem montis Oreb pervenimus. Ibi in summitate tres petras seu rupes non procul ab invicem vidi sitas, quae haud dubie aliquid representant; vidi et in medio illorum duas capellulas erectas, foribus destructis, libere unicuique ingressus in utramque patet: unam tamen chaloieri, alteram Arabes mahometistae sibi vendicant. Et sub una illa petra Mosen quadragesimam observasse dicebant, ibidemque primas tabulas testimonii accepisse. Sub altera petra Mosen laetitasse perterrefactum, cum conspicabatur transeuntem super alterum montem gloriam dei, Exodi 33. Postremo sub tercia petra cum reliquis praeceptis tabulas eidem traditas fuisse asserebant, Exodi 34. His itaque in vertice montis Oreb visis, descendimus hinc per aliam viam ad convallem, unde ter erat, et illud praeruptum in vicinum Synai montem. Ac ab aurora quidem uno et eodem die properantes, ad sumitatem etiam montis Synai perreximus. Ibidem in summitate locum commonstrabant mihi, quo olim per angelos depositum corpus sanctae Catharinae virginis fuisse testabantur, cuius ossa hinc asportata in theca ex albo marmore exsculpta, in monasterio conservantur in summa reverentia, et theca illa craterata est, et quatuor clavibus munitur, nec cuivis semper aperitur. Testa capitis cum reliquis ossibus videntur (cum aperitur) eximio odore.

Denique est quaedam turricula in monasterio non procul a porta monasterii, intrando e latere dextro existens, quae in mahometicum sacellum redacta dicitur per zoldanum regem Aegipti pro sua secta. Et fontem habent elegantem in monasterio e latere sinistro, de quo Moses Jetro sui soceri oves adaquasse fertur, et possibile est cum ad interiora Synai gregem pasceret Moses (Exodi 3), unde et ardentem rubum cernere potuit in propinquo, siquidem in monasterio uterque locus observatur. Est et petra, sive rupes illa ad radices Oreb montis e latere, contra convallem, quae dividit montem Oreb a monte Synai, ex qua aquae erumpebant per duodecim loca Mose virga feriente, Exodi 17. Quae loca tanquam ora hominum super parietes petrae ab alto ncipiendo ordine velut characteres videntur, et palpari manibus possunt. Hoc quoque adiicio quattuor vineas habere chaloieros ad radices montium, unam in convalle inter montes Synai, reliquas e latere duas, quartam ante portam monasterii, ex quibus vinum ego ibidem bibi, idque coloris rubri. Caetera certum est, ita constare, et situm monasterii montemque Oreb et Synai ordine prout hic descripta conspici possunt.

Psalmo **77** (v. 1, 3, 4).

Attendite, populе meus, legem meam; inclinate aurem in verba oris mei.

Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis.

Non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera.

Narrantes laudes domini, et virtutes eius, et mirabilia eius, quae fecit.

Psalmo **115** (v. 16, 17, 12).

Diripuisti domine vincula mea; tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen domini invocabo.

Quid retribuam domino pro omnibus, quae retribuit mihi?

Calicem salutaris? id est victimas confessionis afferam, invocationem et gratiarum actionem, ne immemor tibi aut ingratus inveniar.

(In codice (fol. 26, pag. 52) sequitur charta geographica penna exarata montis Sinai;[1] *cum chartae hujus generis in itinerariis ejus aevi saepissime exstent, tanquam superflua hic omittitur.)*

Terrae sancte loca quaedam seu vestigia, per me Georgium Huszti de Raszynia, visa in mense aprili anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo.

Sequitur de monte Syon et cenaculo domini.

In celebri illo monte Syon temporibus David et Salomonis regum, itemque Christi tempore, quemadmodum et per vestigia cognoscitur, fuerat principalis et maior pars civitatis Hierosolymae in excelso loco, que nunc omnino est dirupta, ac praeter vestigia, nihil continet, excepto coenaculo Christi. Vidi ibi per fundamentum vetus Turcas fodere, et ingentes lapides pro fundamento reperiri; volebant enim in circuitu moenia construere, idque a parte meridionali. Extat vero adhuc in monte Syon coenaculum Christi, id, quod et tempore Christi dicitur fuisse, sed postea restauratum, ubi Christus coenam fecit discipulis suis Ibidem instituit sacramentum eucharistiae, pedesque lavit discipulorum suorum (Joannis 13). In eodem loco apostoli congregati receperunt spiritum sanctum in linguis igneis in die pentecostes (Actorum 2). Est item in propinquo sacellum inferius, ubi Christus apparuit discipulis suis in die resurrectionis, et octavo die post Thomae Apostolo, patent, ista apud coenaculum domini, quod excipit et alibi fratres ordinis minorum nostrae relligionis, in eorumdemque refectorio, quod sic vocant, vidi ista in pariete ibi verba descripta:

---

[1] *„Per me Georgium Huz, rascinynum, perlustrata in. a. 1540.“* In codice vindobonensi.

O quam humilem gestum geris omnium summe creator
Aute pedes tuorum proclivis discipulorum
Cur tangis immundum Judam filium Barathri
Heu tumentem vermem confundis tu dulcis Jesu semper
redemptor.

Extra coenaculum Christi deductus fui ad locum, in quo virgo gloriosa quattuordecim et decem annos post ascensionem Christi superstes vixisse dicitur; indeque ablata et sepulta in valle Josaphat. Posthac altera die perductus sum per Mahometistas ad locnm ubi sepulturam David et Salomonis regum olim fuisse testabantur, de quo Actorum 2 legitur, et 3. Regum 2 et 11; et locum illum Arabes observant. Post dies aliquos rursum nostrates mihi ostendebant locum, ubi domus Chayphae fuit, ubi Christus delusus et consputus, et a Petro denegatus, nunc vocatur ecclesia Salvatoris; ibidem in templo, dicitur, super altare lapis ille, qui advolutus fuerat monumento Christi, et Armenii observant in reverentia locum illum. Et a templo Salomonis non procul est ad latus dextrum distans, possident et aliud sacellum Armenii de parte superiori, ubi Jacobum Apostolum decollatum per Herodem fuisse tradunt, velut Actorum 12 legitur. Tandem perductus et ad locum fui, ubi Petrus amare flevit, posteaquam negaverat Christum.

Sequitur de civitate Hierusalem et de loco Calvariae et sepulchro domini descriptio.

Hierusalem civitas satis in sublimi loco fundata est, et vallis Josaphat est inter montem Olivarum et inter urbem Hierusalem e regione orientis, a meridie vero vallis Siloë, et est quadrangularis admodum, atque muro undique circumdata civitas ipsa, et ab occidentali parte castrum in se continet (in quod pertractus fui a tubicinibus aliquoties ad convivia), et ad monticulum Calvariae amplificata est, quae olim extra civitatem erat ad septentrionem. Nunc vero quasi in medio civitatis Hierosolymae est templum illud super sepulchrum domini, ubi olim Golgota dicebatur. Ac in eodem templo multa sunt sacella diversarum nationum, inter quae, duo sunt praecipua loca in eodem templo, videlicet sepulchrum domini, ac devotissimus Calvariae monticulus ille, in quo Salvator noster pro redemptione humanae salutis passus est et crucifixus; et in eodem monticulo sacellum est, quod continet duo altaria, alterum possident romanae religionis monachi franciscani ordinis minorum, alterum vero graeci chaloieri. Ibidem sunt foramina crucium, inter quae foramen crucis Christi obstructum est argento, ne venientes peregrini locum destruerent frangentes ex eodem lapide foraminis devotionis causa; scissura vero petrae, de qua testatur scriptura facta est inter Christum et impium latronem, qui erat a sinistris ad septentrionem. Nam versus orientem Christus dominus crucifixus respiciebat pendens vultu, sed, qui, devotionis causa cupiunt habere particulam de monticulo Calvariae, ex inferiori parte an-

tequam conscendant monticulum, deputatus est locus peregrinis ubi accipiant retro ex lapide, ibi tamen est albus, neque adeo durus, in superiori vero parte ubi cruces fixe fuerunt, est marmor rubei coloris mireque durum.

De sepulchro domini sequitur.

Secundus locus praecipuus est in eodem templo, ubi Salvator noster triduo iacuit sepultus, et tercia die a mortuis gloriose resurrexit. At ille locus a nemine videri potest, quia est obstrusus lapidibus marmoreis albi coloris, et est edificium instar altaris desuper, et sub eodem altari aiunt esse locum illum, ubi triduo Salvator noster iacuit. Atque in eodem sacello sunt multae lampades die noctuque ardentes diversarum nationum, videlicet, nostrorum, Graecorum, Armeniorum, Surianorum, Georgianorum, Jacobitarum, Maronitarum, Abessinorum, et Nestorianorum, et quaelibet haec natio ibidem in templo debet alere par monachorum suae religionis, quorum est officium lampades, et alia quae ad sacra peragenda attinent curare, et in templo manent occlusi, quisque in suo sacello voluntarie. Naciones vero Christianorum habitantes Hierosolymis tenentur illis necessaria administrare et providere singulis diebus per fenestram porte templi ad hoc apertam et aptam. Non enim patet illis egressus vel ingressus templi dicti, nisi tempore adventus peregrinorum vel cum licentia et permissione prefectorum szubasse et aemini; qui ad hoc officium sunt deputati et praefecti civitatis. Szubassa siquidem, apud nos representat spanum aut superintendentem aliquem; aemin vero administrator seu perceptor proventuum est. Post haec itaque deductus fui ad locum ubi Petrum apostolum incarceratum fuisse per Herodem dicebant, ut Actorum 12 legitur. Atque illinc non procul est domus seu arcus Pilati, quando et ubi sententiam mortis Christi tulerat. Hinc deducebar ad locum ubi imaginabantur domum Herodis fuisse, in qua Christus alba veste indutus fuerat.

Do templo Salomonis.

Inter cetera accessi et intravi templum Salomonis sepius cum Mahometistis, quibus non animum sed tantummodo habitum, quem gerebam turcicum ostentavi. Alioquin vetitum est christianis templa mahometica ingredi, templumque illud per zoldanum unum de regibus Aegipti renovatum intellexi; atque in eodem loco, ubi olim fuit, erectum est, sed non ita speciosum neque amplum, ut primum et antea olim fuerat, veluti 3 Regum 6 legitur. Sunt Hierosolymis aliqua loca Mahometo vendicata, quae visere christianis non admittitur. Si quem ex christicolis pro comperto haberent eo venisse, detineretur, et capite plecteretur, neque secus mortem evaderet, nisi Christum denegare vellet. Etenim putant profanari templa sua christianorum ingressu, tanquam idolorum cultu, et quicquid est extra cultum a Mahometo illis traditum, penitus damnant, ne qui-

dem illotus, sordidus, temulentus, ausus quispiam ex ipsis est templa sua ingredi, hic nos christicolae quanto magis admonere eorum exemplo deberemus, sed quid inquam? nos luxu thir aka, sublimato onusti, expleti, odio, vindicta, fastuque et quamplurbus malis polluti comitantes catervatim cum canibus, gladiis, armis intramus nostra templa, tanquam ad preliandum, et fit sepius non ad erudiendum, neque ad audiendum evangelium dei, sed ad confabulandum et deambulandum, quaestus excogitandos secreta conferendi, sed verendum ne nobis contingat illud quod apud Lucam 19 legitur: ingressus Jesus in templum eiecit vendentes et ementes simul. Caeterum in templo Salomonis est quoddam antrum sive specus, Turci vocant *podrum,* in quod Arabes tradunt saepius, Mahometum religionis sue gratia eo venisse, et super illud antrum extenditur petra in altum, quasi sursum erectam testudinem habeat, nec ita intelligendum, ut inter coelum, et terram, quasi in aëre hereat, aut pendeat, ut aliqui olim nugatores divulgabant. Dicitur vero ipsa petra sive locus ille *Bethel,* super quem et in quo patriarcha Jacob somno captus, visione viderat scalam haerentem coelis, quae Christum significabat, et super scalam ascendentes et descendendes angelos, unde dixit esse ibi domum dei, ut Genesis 28 legitur. Sollicitatus a fratribus nostrae religionis, a quibus ita hoc declaratum acceperam, et submonitus fui, ut ex illa petra testudinis particulam aliquam clam excerperem et illis exhiberem devotionis memoria, quod et feceram. Demum, transivi ad *probaticam piscinam,* quam vocant, vacua est hoc tempore, et spectatur non procul a templo Salomonis, e leva parte versus *portam s. Stephani* prothomartiris, extra quam lapidatus dicitur. Huic portae vicina est in conspectu templi Salomonis *porta aurea* ad vallem Josaphat. Atque est illa quasi sacellum annexum intra moenia et murum civitatis, et observatur a Mahometistis conclusum, nec patet per illam ingressus vel egressus cuiquam; porta autem *speciosa* a parte occidentis est in civitate intrando templum Salomonis.

Vallis Josaphat quae dicitur.

Ea est inter Hierusalem et inter montem Olivarum, prout antea memini, in qua valle torrens *Cedron* fluviolus transcurrit, et ex aquis quandoque pluvialibus exundat. Ibidem in medio lignum crucis Christi prostratum proponte ante passionem domini fuisse fertur. Caeterum in descensu ad vallem Josaphat extra portam sancti Stephani sacellum habetur nomine et in memoriam gloriosae virginis erectum, ubi et sepultam tradunt, ac in eo sacello sepulchrum Joachimi patris et Annae matris Mariae esse dicunt.

Post haec die uno ad montem Olivarum de monte Syon perrexi.

Ubi venimus ad sacellum quoddam aliud, quod dicebant constructum esse in nomen divi Jacobi minoris, et sepulchrum Zacha riae prophetae ostendebant mihi in propinquo; venimus et ad

*

villam Gethsemane, in qua tuguriola pauca mihi videbantur. Inde ad locum perreximus, ubi Christum docuisse orationem dominicam apostolos tradunt, Luce 11 et Matthei 6; olim et in loco illo sacellulum habebatur. Hinc accessimus ad locum ubi apostolos tradunt simbolum christianae fidei aedidisse, ibidemque saccellulum olim erectum fuit in nomen sancti Marci evangelistae, et illud diruptum est; post haec perveneramus in extremum montis Olivarum unde Christum gloriosum gloriose ascendisse ad coelos constat Actorum primo. In descensu alia via montis Olivarum perductus fui ad locum, ubi Christus flevit super civitatem dicens: si tu cognovisses quidem ea, quae super te ventura sunt, sicut Lucae 19 legitur: et observatur a christianis pro memoria locus ille. Inde deductus ad locum illum, in quo Christus orabat ante passionem ter in agone, est locus ille sub testudine, veluti caverna quaedam, in quem locum dominum ingressum dicunt, et avulsum a discipulis ad iactum lapidis, dicentem: sedete hic, donec orem sicut Matthei 26 et Lucae 22 legitur; deficit tamen hoc tempore ibi hortus, et villa Gethsemane in propinquo e regione conspicitur.

De Bethphage.

Betphage in finibus montis Olivarum vicina est, quae tempore Christi villa fuisse dicitur, et per vestigia cognoscitur, nunc in eo loco vineta et hortalicia habentur, et nihil amplius, est enim secus viam eundo Hierosolymis Bethaniam versus, unde Christus ex discipulis duos miserat pro adducendis asinis, Matthei 21, ite in castellum etc.

Post Betphage sequitur Bethania.

Bethaniam quidem olim fuisse formosum oppidum tradunt, et quasi milliaris medii itinere est ab Hierosolyma, quae hoc tempore deformis valde est, quanquam aliquae paucae domunculae extabant, unde et lacus ille Sodomorum a longe quidem conspici potest. Ibi infra vicum ad quoddam obstrusum lapide sepulchrum fui perductus, olim in eo affirmabant Lazarum Bethaniensem iacuisse quadriduo, unde vitae restitutus per Christum, Joannis 11 legitur. Inde accessimus ad saxum quoddam natum e terra, prominens ibidem in trivio, et super illud saxum saepe discubuisse Christum affirmabant fessum itinere, praecipue tunc, quando dixisse fertur, Martha ad dominum occurrens Christo: „domine si tu fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus“ (Joannis 11).

Siloë vallis a meridie Hierosolymis.

Et a monte Syon extenditur, et est ampla satis, in qua scaturit fons optimus, de quo dicitur Joannis 9 *Natatorie Siloë*, ubi olim tempore Christi caecus illuminatus est Et in ea valle Esaiam prophetam per medium dicebant sectum, ibidem sepultum iuxta *Rogell* locum ut et alii tradunt. Et ager sanguinis, qui dicitur

Acheldemach in eadem valle extat. Demum ex valle Siloë cum iam pergitur eminencius versus montem Olivarum, quendam locum indicabant mihi, ubi Judam Ischariotem proditorem domini se ipsum laqueo suspendisse perhibetur, et extat mahometicum sacellum prope, atque non procul adiacent Judeorum sepulture.

De civitate Bethlehem.

Via quae deducit ex Hierusalem ad Bethlehem uno milliari constat, et primum me comitantibus duobus fratribus veneramus ad locum, ubi stella magis Bethlehem ituris iterum apparuit. Sunt enim illic tres cisterne elegantem aquam continentes, ex quibus potum hausi. Procedentibus inde nobis, ex via a sinistris apparebat sacellulum quoddam, et illud collapsum, ubi olim Heliam prophetam Thesbitem natum dicebant fuisse. Hoc unum scio et affirmo illum sanctum virum, multum et in Oreb-Synai peregrinatum fuisse, postremo in turbine raptum coelum ascendisse, sicut testatur scriptura, 4 Regum 2. Nec me movet nativitatis illius locum amplecti tantum, quantum animum et fidem illius, ut dici solet, non in locis. nec in iocis, nec in annis, sed in animis, non in temporibus, sed etiam in optimis moribus sitam esse dei gratiam, quae animos nostros format, excolit, beat, salvatque, quam sententiam alteram altera declarat, veluti, non vox sed votum, non clamor sed amor sonat in auribus dei. Progredientes deinde ad sepulchrum Rachelis venimus, quod est in publica via et observatur in monumentum ab omnibus, de quo legitur Genesis 35. Postea in civitatem *Bethlehem* venimus, in ea vix quindecim domos offendimus. Arabes et Jacobite excolebant illam, et super locum illum in quo dicunt natum esse Christum, est exstructum olim pulcherimum templum in nomen gloriose virginis, et in templo a dextris per aliquot gradus (ut recordor) quinque vel septem descenditur quasi in antrulum, ubi natus est Christus in praesepio, quod quidem deficit; locus tamen patet, in quo loco die et nocte una ex devotione mea perseveravi. Ibi duo relligiosi Jacobitae conveniebant me decantantes nocte submissa voce ex psalmis, vitro tinniebant loco nolae, ardereque candelabrum curabant, et mihi aquae potum administrabant. Fueram enim commendatus illis a fratribus montis Syon, et eram cum habitu turcico occultatus in templo ante conspectum Arabum, videlicet, quod cautior quam promptior hic habitus mihi fuit. Expleto tandem voto ibi, sequenti die advenientibus iterum duobus illis fratribus, reversi sumus per eandem viam Hierosolymam et ad montem Syon.

Hebron vocatur ab olim oppidum illud, ubi Abraham, Isaac, et Jacob patriarchae sunt sepulti.

Post dies aliquot occurrit mihi plurima turba Hierosolymis tum christianorum, tum et mahometistarum peregrinantium, qui ex consuetudine et devotione sunt assueti singulis annis visitare sepulturam Abrahae ad Hebrontem, cuius sepulturae et mahometistae

exhibent honorem. Ductus itaque desiderio et loci illius visendi cupidus, me illis comitem itineris adiunxi. Distat ab Hierosolyma unius diei itinere bene properantibus in camelis et asinis. A summo mane, usque ad vesperum, et per unam noctem ibi pernoctavimus. Mane itaque sequenti suo more Arabes ceremonias peragunt in templo, quod Arabes pro se usurparunt; a christianis olim dicitur restauratum fuisse. Ac in eo templo sepultura Abrahae, Isaac, et Jacob est, eorundemque penes singulos, uxoribus quoque suum cernitur sepulchrum, lapidibus marmoreis obstrusum. Ibidemque in templo spelunca quaedam conspicitur quasi antrum, nec in illam aliquem descendentem vidi, *Mambre*, sed quare ita noncupetur, aliud dicere ignoro, nisi pro cognomine vallis, ut Genesis 18 habetur (velut et Numerorum 21, Bamoth pro valle in regione Moab habetur). Caeterum oppidum illud situm est in submisso loco in valle, abundans aqua, arboribus et collibus in circuitu, agriculture et pascuis aptum. Templum vero illud eminet in alto loco contra convallem et ad ortum solis. Cuius inhabitatores sunt Arabes non superflui. Ac nemo quidem tutus proficisci potest in regionibus illis per longum iter absque comitibus, sicut et tunc nobis in reditu supervenerant Arabes Cyngani rapaces, exspoliare nos cupientes, nisi numero et armis fuissemus illis validiores. Certe blanditur ille sibi quisquis dicit, absque plurium consortio se posse permeare loca illa.

Copia salvi conductus mei a fratribus et a guardiano Hierosolymis mihi dati in testimonium et piis in hunc modum commendatus, anno domini, millesimo quingentesimo quadragesimo.

Notum sit omnibus et singulis personis presentes literas inspecturis, qualiter harum praesens lator videlicet, dominus Georgius Huszti de Raszynia Sclavonie. verus Christi fidelis, anno salutis nostrae millesimo quingentesimo quadragesimo. Existens in civitatae sancta Hierusalem, vidensque nos fratres sacri montis Syon in castro captivos in multa necessitate, multa bona nobis tribuit, ac humanissime erga nos se habuit, pro quorum recompensatione, ego frater Thomas, ordinis minorum regularis observantiae supradicti loci guardianus, ceterorumque locorum terrae sanctae commissarius et gubernator, licet inmeritus, rogo et obsecra vestras dominationes, et omnes Christi fideles, apud quos praefatum Georgium transire contigerit, ut ei in omnibus necessitatibus subvenire velint, et tanquam me ipsum commendatum habere, et nos insuper orabimus ad dominum nostrum Jesum Christum, ut, et pro talibus ei factis bonis, dignetur vobis retribuere vitam aeternam. Datum Hierosolymis in arce Syon cenaculo Christi, anno quo supra, die vero decimasexta aprilis.

